

Meerwaarde van de seizoenmigrant

Onderzoek naar de omvang en de
economische effecten van seizoenmigratie
voor Nederland

Niek Timmermans
Wim Verhoeven
André van Stel
Ton Kwaak

Zoetermeer, 22 juli 2008

Dit onderzoek is gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken.

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij EIM bv. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van EIM bv. EIM bv aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

The responsibility for the contents of this report lies with EIM bv. Quoting numbers or text in papers, essays and books is permitted only when the source is clearly mentioned. No part of this publication may be copied and/or published in any form or by any means, or stored in a retrieval system, without the prior written permission of EIM bv. EIM bv does not accept responsibility for printing errors and/or other imperfections.

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1 Inleiding	11
1.1 Aanleiding van het onderzoek	11
1.2 Onderzoeksvragen	12
1.3 Leeswijzer	13
2 Omvang en aard seizoenmigratie in Nederland	15
2.1 Arbeidsmigratie	15
2.2 Definities seizoenarbeid	15
2.3 Migratiebeleid	15
2.4 Historie seizoenmigratie	16
2.5 Geldige tewerkstellingsvergunningen 2004-2008	17
2.6 Aantal seizoenmigranten	20
2.7 Kenmerken van de seizoenmigrant	24
2.8 Kenmerken ondernemingen met seizoenmigranten in dienst	32
2.9 Werknemersmotieven voor seizoenmigratie	35
3 Economische effecten van seizoenmigratie voor Nederland	39
3.1 Directe effecten	39
3.2 Indirecte effecten	41
3.3 Loon en verdringingseffecten	45
3.4 Externe effecten	52
3.5 Economische gevolgen voor de Migratielanden	54
4 De toekomst	55
4.1 Verwachtingen uit de literatuur	55
4.2 Ontwikkeling van de arbeidsmarkt tot 2012 en het effect op de vraag naar seizoenmigranten	56
4.3 Toekomstverwachtingen ondernemers	58
4.4 Toekomstige seizoenmigranten uit de MOE-landen en de niet-EU	60
4.5 Toekomst simulatie: Aanbod seizoenmigranten daalt met 20%	64
5 Illegaliteit	67
5.1 Motieven	67
5.2 Schatting illegaliteit	67
5.3 Economische gevolgen illegale seizoenmigratie	71
6 Conclusies	73
7 Referenties	77
Bijlagen	
I Aanpak statistische analyse	83
II Verantwoording modelanalyses met PRISMA	87
III Econometrische analyse loon- en verdringingseffecten seizoenmigratie	105
IV Ondernemersenquête meerwaarde van de seizoenmigrant	119

Samenvatting

De Europese Commissie komt in 2008 met een richtlijnvoorstel voor de tijdelijke toelating van de seizoenmigrant. Om goed beslagen ten ijs te komen wenst het Ministerie van Economische Zaken meer inzicht te krijgen in de concrete meerwaarde van de seizoenmigrant voor de Nederlandse economie. In deze studie is onderzoek gedaan naar de meerwaarde van de seizoenmigrant voor de Nederlandse economie op de korte en middellange termijn. Een seizoenmigrant is in dit onderzoek als volgt gedefinieerd:

Alle personen die in het buitenland woonachtig zijn en een korte periode in Nederland als werknemer werken tot maximaal 1 jaar.

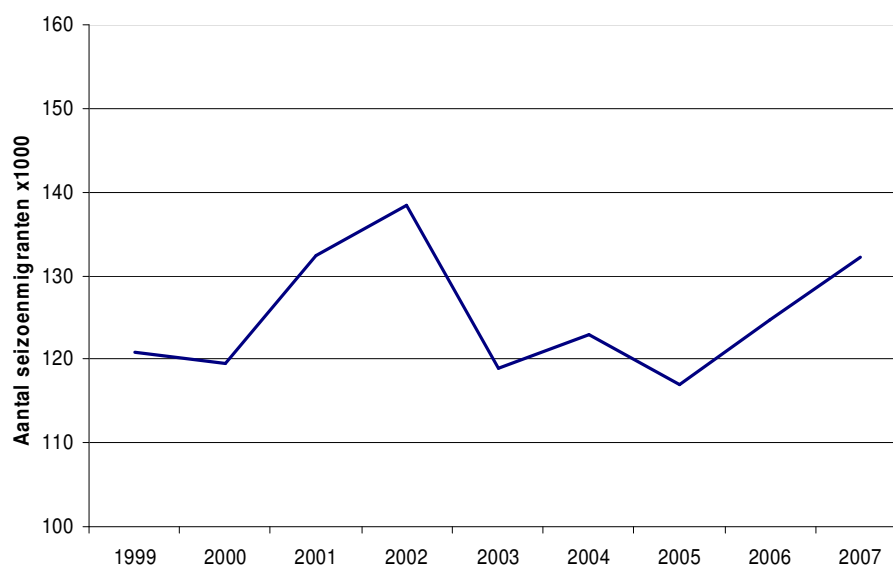
Er is een schets gemaakt van de omvang en de aard van seizoenmigratie in Nederland. Verder is er een schatting gemaakt van de economische gevolgen van seizoenmigratie voor Nederland en de gevolgen indien seizoenmigratie naar Nederland sterk vermindert. Tot slot is er een blik geworpen naar de toekomst.

Hoofdconclusie

De hoofdconclusie is dat seizoenmigranten een positieve bijdrage leveren aan de Nederlandse economie. De totale bijdrage aan het BBP wordt voor 2005 geschat op 2,3 miljard euro. Hiervan is 477 miljoen euro verdiend door de seizoenmigranten (brutoloon seizoenmigranten). De seizoenmigranten zorgen wel voor een lichte druk op de lonen. Voor verdringing wordt er geen statistisch bewijs gevonden. De factor kapitaal profiteert het meest van de seizoenmigranten. Er is een lichte stijgende trend in de vraag naar seizoenmigranten: van 120.800 in 1999 tot 132.300 in 2007. Voor de komende jaren wordt een verdere stijging van de vraag verwacht tot 144.000 seizoenmigranten in 2012, terwijl de algemene verwachting steeds meer is dat het aanbod van seizoenmigranten niet verder zal toenemen, maar eerder zal teruglopen door de toenemende welvaart in de landen van herkomst. Als het aanbod met 20% achterblijft bij de vraag zal het BBP 0,19% lager uitkomen.

De omvang en aard van seizoenmigratie

Het aantal seizoenmigranten schommelt in de periode 1999-2007 rond de 125.000. Van 1999 tot 2002 is het aantal seizoenmigranten toegenomen, om vervolgens van 2003 tot 2005 af te nemen. Deze afname wordt veroorzaakt door de verslechterde conjunctuur waarin de Nederlandse economie zich op dat moment bevond. Voor 2007 wordt weer uitgegaan van een toename. Naar schatting zal het aantal seizoenmigranten in 2007 uitkomen op 132.300.

De seizoenmigranten komen veel voor in de financiële en zakelijke dienstverlening. Over de periode 1999-2005 bedroeg het aandeel seizoenmigranten in deze sector ruim 60%. In de praktijk betreft het hier voor 95% seizoenmigranten die voor een uitzendbureau werken. Van de overige sectoren is de landbouwsector met een aandeel van 16% het belangrijkste. Wanneer de uitzendkrachten worden verdeeld over de sectoren, dan blijkt dat 59% van de seizoenmigranten in 2005 werkzaam was in de agrarische sector, 16% in de bouwnijverheid, 10% in de industrie en 15% in de overige sectoren. Verder is het aandeel van de agrarische sector in deze periode toegenomen en het aantal seizoenmigranten in de industrie juist afgenomen.

De gemiddelde verblijfsduur van de seizoenmigrant lag in 2005 op 10 weken en in deze periode werd gemiddeld 4.068 euro bruto verdiend. Het uurloon van de seizoenmigrant lag met 8,61 euro 18% boven het minimumloon in 2005. De bruto-uurlonen liggen daarmee redelijk in lijn met de CAO-lonen in de relevante sectoren. In 2007 bedroeg het gemiddelde uurloon 8,80 euro en daarmee was het gemiddelde uurloon 2,2% gestegen ten opzichte van 2005. Verder gaf 21% van de ondernemers aan aanvullende kosten te hebben. Gemiddeld komt er € 1,21 aan vaste kosten bovenop het normale uurloon bij. Van de sectoren was het gemiddelde loon in de agrarische sector het laagst en in de bouwnijverheid het hoogst. Van de seizoenmigranten was 59% man en 85% was jonger dan 45 jaar. De seizoenmigrant is laag tot middelbaar opgeleid en het opleidingsniveau van de seizoenmigrant is in vergelijking met een binnenlandse tijdelijke werknemer iets hoger. In 2007 was 34% van de seizoenmigranten al eens eerder bij het bedrijf werkzaam geweest. In 2005 lag dit percentage beduidend lager, namelijk 5%.

Over de periode 1999-2005 is duidelijk een verschuiving te zien in de landen waar de seizoenmigrant woonachtig is. In 1999 was 47 procent van de seizoenmigranten woonachtig in België of Duitsland. In 2005 is dit aandeel afgenomen tot 19%. De Belgen en de Duitsers waren voornamelijk werkzaam in de industrie en in deze sectoren is het aandeel seizoenmigranten afgenomen. Het aandeel Polen onder de seizoenmigranten is sterk gestegen, namelijk van 13% in 1999 tot 62% in 2005. Ook het aantal seizoenmigranten uit de overige MOE-landen inclusief Roemenië en Bulgarije is in deze periode gestegen, maar deze groep blijft erg klein (1,5% in 2005). In 2007 heeft deze ontwikkeling zich verder doorgezet.

Van de ondernemers met seizoenmigranten in dienst heeft 85% Poolse seizoenmigranten in dienst. Het aandeel Belgen en Duitsers daalt verder en de stijging onder de Roemenen, Bulgaren en overige MOE-landen zet door.

De helft van de ondernemers met seizoenmigranten geeft aan dat een tekort aan tijdelijke binnenlandse arbeidskrachten de belangrijkste reden is voor het aantrekken van seizoenmigranten. Verder zijn het lagere loon en de hogere productiviteit van de seizoenmigrant belangrijke motieven. Over het algemeen kunnen ondernemers eenvoudig aan seizoenmigranten komen, hoewel het in de toekomst door met name een toenemende welvaart in de MOE-landen waarschijnlijk moeilijker zal worden. Een ruime meerderheid van de ondernemers maakt gebruik van uitzendbureaus voor de werving van seizoenmigranten en in 2007 was voor een kwart van de seizoenmigranten een Tewerkstellingsvergunning noodzakelijk. Door het verdwijnen van de beperkingen ten aanzien van tijdelijke krachten uit de MOE-landen per 1 mei 2007 ligt dit percentage lager dan in voorgaande jaren.

Economische gevolgen van seizoenmigratie

Bij de vaststelling van de economische effecten van seizoenmigranten op de Nederlandse economie worden vier welvaartseffecten onderscheiden, namelijk directe effecten, indirecte en herverdelingseffecten, loon- en verdringingseffecten en tot slot externe effecten.

In Nederland kwam de werkgelegenheid van seizoenmigranten in 2005 overeen met 26.500 fte, dat is ongeveer 9% van het totale arbeidsvolume van tijdelijke arbeidskrachten. Het gemiddelde loon van de seizoenmigrant bedraagt driekwart van het gemiddelde loon van een binnenlandse flexwerker. Het directe effect is de bijdrage die de seizoenmigranten zelf leveren aan het BBP, het ontvangen brutoloon. De omvang van dit effect wordt in 2005 geschat op 477 miljoen euro. Dit komt neer op 0,12% van het BBP.

Het indirecte effect geeft de reactie weer van de economische samenhangen op de aanwezigheid van seizoenmigranten. Het betreft hier het effect van de intermediaire leveringen, de afdrachten van sociale premies over het brutoloon van seizoenmigranten en het effect van de winstmarges op verrichte werkzaamheden door seizoenmigranten op het BBP. Ook de invloed van consumptie, investeringen en prijzen op het BBP valt onder indirecte economische effecten. Het indirecte effect wordt voor 2005 geschat op 0,46% van het BBP, wat neerkomt op 1,8 miljard euro.

Uit onze econometrische analyse is naar voren gekomen dat een toename van het aantal seizoenmigranten in een sector een klein maar significant negatief effect heeft op de loonvoet van binnenlandse werknemers in die sector. De schattingen voor het effect van een toename van het aantal seizoenmigranten met 20% in de gemiddelde sector op het loon van binnenlandse tijdelijke arbeidskrachten lopen uiteen van -0,3% tot -0,5%. Het effect op vaste krachten is nog veel geringer. De schattingen voor het effect van eenzelfde toename (met 20% dus) van het aantal seizoenmigranten op vaste krachten variëren tussen -0,06% en -0,2%, waarbij eerstgenoemde schatting niet significant verschillend van nul is. Verder is in deze studie geen empirische ondersteuning gevonden voor de hypothese dat binnenlandse werknemers worden verdrongen door seizoenmigranten.

Aan de aanwezigheid van seizoenmigranten zijn ook positieve externe effecten verbonden. Het merendeel van de ondernemers vindt dat seizoenmigranten een positieve invloed hebben op zowel het vestigingsklimaat als de Nederlandse economie in het algemeen. Van de ondernemers met seizoenmigranten in dienst zegt 39% dat ze door seizoenmigranten tot efficiëntere werkmethoden zijn gekomen. Verder geeft 17% van deze ondernemers aan dat seizoenmigranten een positieve invloed hebben op de innovativiteit en slechts 3% zegt door de seizoenmigranten zijn commerciële netwerk met klanten of leveranciers uit de landen van herkomst te hebben uitgebreid. Deze effecten worden door de ondernemers als (vrij) groot ervaren. Negatieve externe effecten hangen samen met de gebrekkige huisvesting van veel seizoenmigranten en de overlast die soms wordt veroorzaakt.

De toekomst

De komende jaren wordt een verdere toename van de vraag naar seizoenmigranten verwacht. De vraag naar seizoenmigranten zal naar schatting toenemen van 132.300 in 2007 tot 144.000 in 2012. De ondernemers zijn erg tevreden over de seizoenmigranten. Maar liefst 82% van de ondernemers die nu seizoenmigranten in dienst hebben, is van plan om in de toekomst weer seizoenmigranten in dienst te nemen. Het grootste deel van de toenemende vraag zal te herleiden zijn naar de uitzendbranche en de agrarische sector. Het aanbod van seizoenmigranten zal echter naar verwachting stagneren of zelfs afnemen. Met name het aanbod van Poolse seizoenmigranten zal afnemen in de toekomst. Het netto-inkomen van de Polen is in de periode 1999-2006 al met 50% gestegen en ook de binnenlandse munteenheid is de afgelopen jaren fors in waarde gestegen ten opzichte van de euro. In Polen zelf worden ook programma's ontwikkeld die erop gericht zijn de jongeren in eigen land te houden. Hier komt bij dat Nederland niet bij de vijf populairste migratielanden van Polen zit. Hoewel het aanbod van de Roemenen en de Bulgaren de afgelopen jaren fors gestegen is, zal het waarschijnlijk niet genoeg zijn om een grote terugval van Poolse seizoenmigranten op te vangen. Een deel van de ondernemers geeft aan dat het nu al moeilijker wordt om seizoenmigranten te werven. Ook uitzendorganisatie ABU gaat nu uit van een terugloop. Als oplossing voor het dalende aanbod seizoenmigranten zal er gezocht worden naar efficiëntere productiemethoden, teruggevallen worden op binnenlandse tijdelijke arbeidskrachten (voor zover beschikbaar), geprobeerd worden banen te combineren, actiever geworven worden en tot slot zal de productie naar een ander land verplaatst worden.

Voor de komende jaren wordt, onder invloed van een toenemende welvaart en concurrentie met andere landen, een daling van het aantal Polen verwacht, terwijl de vraag verder toeneemt. Ook het aantal seizoenmigranten dat afkomstig is uit West-Europese EU-landen neemt sterk af. Met name de toestroom van Belgen is de afgelopen jaren sterk afgenomen. Het is dan ook waarschijnlijk dat deze landen de extra vraag naar seizoenmigranten tot 2012 niet kunnen opvangen. Vanwege de stijgende vraag naar en het stagnerende aanbod van seizoenmigranten is het van belang te inventariseren uit welke landen de komende jaren een stroom seizoenmigranten is te verwachten. De toestroom van seizoenmigranten is afhankelijk van een aantal factoren, namelijk het inkomen, de werkloosheid, de fysieke afstand, de gesproken taal en de omvang van de potentiële beroepsbevolking.

De omvang van de beroepsbevolking in de meeste landen in Midden- en Oost-Europa, met uitzondering van de Oekraïne en Roemenië, is relatief klein. Van de

MOE-landen is het inkomen in Polen, gecorrigeerd voor koopkrachtverschillen, het laagst en de werkloosheid het hoogst. Bij de Europese niet-EU-landen (voormalig Joegoslavië exclusief Slovenië, Albanië en de Oekraïne) voldoet ieder land aan de inkomens- en werkloosheidscriteria. Wel is de potentiële beroepsbevolking van deze landen, met uitzondering van de Oekraïne en Servië, betrekkelijk klein. Ook spelen transportkosten en cultuur voor deze landen een grotere rol omdat de landen relatief ver weg liggen. Verder behoort Nederland doorgaans niet tot de top-5-landen wat voorkeur aangaat.

Seizoenmigranten kunnen ook van buiten Europa worden aangetrokken. Zoals het verleden laat zien, zullen mensen uit Afrika en Azië veelal niet voor een korte termijn naar Nederland (willen) komen. De verblijfsduur is bij niet-westerse migranten doorgaans langer. De kans dat zij na afloop van de werkzaamheden in Nederland blijven is daardoor veel groter. Het aantal seizoenmigranten dat van buiten Europa afkomstig is, is overigens sterk afgenomen sinds 1999. In 1999 waren ongeveer 18.000 seizoenmigranten afkomstig van een niet-Europees land en in 2007 is het aantal niet-Europese seizoenmigranten afgenomen tot ongeveer 4.000.

Met het PRISMA-model heeft EIM een simulatie uitgevoerd naar de economische gevolgen indien het aanbod van seizoenmigranten in de toekomst met 20% afneemt. Op de lange termijn zal het wegvallen van een deel van de seizoenmigranten zorgen voor een afname van het BBP van 0,19% en een kleine stijging van de loonvoet. Mede door de daling van de arbeidsproductiviteit zal de werkgelegenheid met 0,13% toenemen.

Illegaliteit

Illegaliteit komt nog steeds voor. Motieven om seizoenmigranten illegaal in dienst te hebben, c.q. onder te betalen, hangen samen met het normbesef van de ondernemer, de handhaving, de mogelijkheden om te werken met illegalen en economische voordelen. Ondernemers schatten het aantal illegale seizoenmigranten in de landbouw, industrie en bouwnijverheid op ca. 5%. Ca. 6% van de ondervraagde ondernemers schat in dat onderbetaald werk wordt verricht door seizoenmigranten. Met het vervallen van de TWV en de stijgende welvaart in Midden- en Oost-Europa, hebben de ondervraagde ondernemers de indruk dat de illegaliteit afneemt. EIM schat dat er in 2007 minimaal 6.500 illegale seizoenmigranten in Nederland werkzaam waren. Vanwege het kleine aandeel illegale seizoenmigranten in de totale beroepsbevolking zullen de economische effecten van illegale seizoenmigratie verwaarloosbaar klein zijn.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

In 2008 komt de Europese Commissie met een richtlijnvoorstel voor de tijdelijke toelating van de seizoenmigrant. Ofschoon de Nederlandse regering terughoudend is met betrekking tot een Europese aanpak voor seizoenmigranten van buiten de EU, zal de discussie onvermijdelijk op Europees niveau gevoerd gaan worden. Om goed beslagen ten ijs te komen wenst het Ministerie van Economische Zaken meer zicht te krijgen op de concrete meerwaarde van de seizoenmigrant op de langere termijn voor de Nederlandse economie. Het gaat daarbij zowel om migranten vanuit andere EU-lidstaten als daarbuiten. Voor migranten uit EU-lidstaten geldt vrij werknemersverkeer (uitgezonderd Roemenië en Bulgarije); voor migranten daarbuiten gelden de Vreemdelingenwet (VW) en/of de Wet arbeid vreemdelingen (WAV).

Restrictief arbeidsmigratiebeleid

Nederland kent voor derdelanders op dit moment een restrictief arbeidsmigratiebeleid met betrekking tot het midden- en ondersegment van de arbeidsmarkt. Sinds 2001 bestaat het project seizoenarbeid van LTO Nederland en de Centrale Organisatie voor Werk en Inkomen (CWI), dat werkgevers in de land- en tuinbouw ondersteunt bij de invulling van tijdelijke vacatures en, indien het niet mogelijk blijkt deze vacatures te vervullen met binnenlands aanbod, helpt bij de aanvraag van een tewerkstellingsvergunning. Vaak wordt gesteld dat de agrarische sector zonder seizoenmigranten niet kan functioneren. De seizoenmigrant krijgt in Nederland een onverlengbare tewerkstellingsvergunning (TWV), om zo zijn tijdelijkheid beter te kunnen garanderen. Dit naar aanleiding van de ervaringen uit het verleden dat laaggeschoolde migranten vaak uiteindelijk permanent in Nederland verblijven en een groot beroep doen op de sociale zekerheid.

Meerwaarde van seizoenmigratie

De huidige beeldvorming over de seizoenmigrant is veelal negatief, zowel van binnen de EU (vooral Polen) als daarbuiten. Seizoenmigratie wordt geassocieerd met verdringingseffecten voor de lokale laagopgeleide werkbevolking, de sociale zekerheid, overlastsituaties en de illegaliteit. Tegelijkertijd wordt gesteld dat op de korte termijn bepaalde sectoren niet kunnen functioneren zonder seizoenmigranten. Weinig onderzoek is tot nu toe gedaan naar de concrete meerwaarde van de seizoenmigrant voor Nederland. Veel is reeds vanuit een theoretisch kader geschreven over de verdringingseffecten en de welvaartseffecten van arbeidsmigratie. Daarnaast is veel aandacht besteed aan de effecten van migratie op de staatskas. Een empirische analyse die nagaat wat specifiek de seizoenmigrant te bieden heeft aan de Nederlandse economie lijkt echter nog braakliggend terrein. Vandaar de wens van het Ministerie van Economische Zaken om hier meer zicht op te krijgen.

1.2 Onderzoeksvragen

De centrale vraag voor dit onderzoek luidt:

Wat is de meerwaarde van seizoenmigratie voor de Nederlandse economie op de korte en middellange termijn?

Voor de beantwoording van deze vraag moet op vier onderwerpen nader worden ingegaan.

- 1 Een schets van de omvang en aard van seizoenmigratie in Nederland.
- 2 Een inschatting van de economische effecten van seizoenmigratie voor Nederland.
- 3 Een doorkijk naar de toekomst.
- 4 Een inschatting van de gevolgen voor Nederland, indien seizoenmigratie naar Nederland sterk vermindert.

Hier volgen per onderwerp de specifieke deelvragen die moeten worden beantwoord.

1. Een schets van de omvang en aard van seizoenmigratie in Nederland

- Hoeveel seizoenmigranten werken jaarlijks in Nederland? Wanneer zijn de pieken en de dalen?
- Wat zijn de kenmerken van de migrant (o.a. laag-/hoogopgeleid, geslacht, land van oorsprong, leeftijd)?
- Hoe en aan de hand van welke overwegingen maakt de migrant zijn keuze om naar Nederland te komen? Welke motieven spelen een rol?
- In welke sectoren werken deze migranten, en hoe is de verdeling tussen de sectoren? Wat zijn de kenmerken van deze sectoren (o.a. type werkzaamheden; ratio productiefactoren)? Wat is de verhouding seizoenmigrant/Nederlandse werkers?
- Hoe lang werkt een seizoenmigrant gemiddeld in Nederland? Verschilt dat over de sectoren?
- Gaat de seizoenmigrant in eerste instantie terug naar zijn land van oorsprong, of trekt hij door naar bijvoorbeeld een andere Europese lidstaat?
- Hoe vaak keert de migrant terug naar Nederland? Keert de migrant terug naar dezelfde sector, plaats?
- Hoe hebben het aantal seizoenwerkers en het sectorpatroon zich het afgelopen decennium ontwikkeld?

2. Een inschatting van de economische effecten van seizoenmigratie voor Nederland

- Wat is het effect van seizoenmigratie op het Nederlandse BBP, indien mogelijk toegespitst op kenmerken migrant en op sectoren?
- Wat zijn de gevolgen voor de binnenlandse consumptie in Nederland (niet al het verdiende inkomen zal in Nederland geconsumeerd worden)?
- Hoe groot zijn de verdringings- en looneffecten van seizoenmigratie voor Nederlandse werknemers?
- Wat zijn de externe effecten voor Nederland?
- Heeft seizoenmigratie geleid tot een verandering in het Nederlandse werkbestand in seizoengebonden arbeid (voorheen werden de vacatures in bijvoor-

beeld de land- en tuinbouwsector vaak vervuld door scholieren, huisvrouwen, senioren)?

- In hoeverre verdwijnen seizoenwerkers na afloop van het formele contract in de illegaliteit? Is er substitutie tussen illegale werknemers en seizoenmigranten?
- Wat zijn de herverdelingseffecten van inkomens tussen hoog- en laaggeschoolde werknemers en tussen arbeidkrachtige- en kapitaalkrachtige goederen/diensten (sectorale benadering)?
- Wat zijn de totale welvaartseffecten voor Nederland?

3. Een inschatting van de gevolgen voor Nederland, indien seizoenmigratie naar Nederland sterk vermindert

- Wat is het effect op de omvang van illegaliteit als substituuat?
- Wat zijn mogelijke substitutie-effecten in de productiefactoren, en in hoeverre zullen eventueel optredende personeelstekorten leiden tot verplaatsing van bedrijfsactiviteiten?
- Wat zijn de gevolgen voor het Nederlandse BBP op de korte en de lange termijn (kwalitatief en kwantitatief)?
- Hoe worden mogelijke transitiepaden ingeschat?

4. Een doorkijk naar de toekomst

- Welke veranderingen in de vraag naar seizoenmigratie worden verwacht?
- Hoe verloopt de convergentie van lonen en welke veranderingen treden op in het aanbod?
- Welke veranderingen worden voorzien ten aanzien van de kenmerken van de migrant en de sectoren waarin zij werkzaam zullen zijn?

1.3 Leeswijzer

De opzet van dit rapport is verder als volgt. In hoofdstuk 2 worden de omvang en de aard van seizoenmigratie in Nederland besproken. In hoofdstuk 3 worden macro-economische effecten van seizoenmigratie gesimuleerd, waarbij achtereenvolgens aan de orde komen: directe effecten, indirecte effecten, loon- en verdringingseffecten en externe effecten. In hoofdstuk 4 wordt een prognose van de vraag naar seizoenmigranten in 2012 gepresenteerd en de toekomstverwachtingen van ondernemers ten aanzien van het aanbod en oplossingsrichtingen bij knelpunten. Vervolgens wordt in hoofdstuk 5 ingegaan op het aspect illegaliteit en onderbetaling. In hoofdstuk 6 worden de belangrijkste conclusies gepresenteerd. De bijlagen bevatten achtereenvolgens de aanpak van de statistische analyse, een beschrijving van het gebruik van het PRISMA-model, de inhoud en verantwoording van de ondernemersenquête.

2 Omvang en aard seizoenmigratie in Nederland

2.1 Arbeidsmigratie

Arbeidsmigratie kan een langdurig (permanent) of een tijdelijk karakter hebben. Seizoenmigratie is een vorm van tijdelijke arbeidsmigratie. De seizoenmigranten komen voor korte tijd naar Nederland om te werken.

Behalve om seizoenarbeid gaat het bij tijdelijk werk onder meer om detachering, praktikanten of een culturele uitwisseling, zoals au pairs. Het grootste deel van de tijdelijke arbeidsmigratie heeft betrekking op kortstondige arbeidsmigratie: in 2005 werd ongeveer 90% van de tewerkstellingsvergunningen afgegeven voor een periode korter dan een half jaar.

2.2 Definitie seizoenarbeid

In de praktijk worden meerdere definities van seizoenarbeid gehanteerd. Door de SER wordt seizoenarbeid gedefinieerd als 'arbeid die naar zijn aard op klimatologische gronden seizoengebonden is en daardoor slechts gedurende een of meer jaarlijkse terugkerende perioden beschikbaar is'. In de agrarische sector betreft seizoenarbeid vooral oogstwerkzaamheden en de verdere verwerking.¹ Het CWI hanteert tevens een grens wat betreft de arbeidsduur van vacatures in de agrarische seizoenarbeid. De arbeidsduur bedraagt minimaal 3 weken en maximaal 6 maanden.

In deze studie zijn seizoenmigranten als volgt gedefinieerd:

Alle personen die in het buitenland woonachtig zijn en een korte periode in Nederland als werknemer werken tot maximaal 1 jaar.

Om praktische redenen is gekozen voor een afbakening van 1 jaar. Het aantal seizoenmigranten zal ongeveer 15% lager uitkomen wanneer gekozen wordt voor een grens van 24 weken².

2.3 Migratiebeleid

2.3.1 Wetgeving

Mensen met een andere nationaliteit dan de Nederlandse mogen niet zonder meer in Nederland werken. Alleen als zij afkomstig zijn uit landen van de Europese Economische Ruimte (EER) geldt een vrij verkeer van werknemers. De EER

¹ Besseling, J. (2006): Monitoring en evaluatie seizoenarbeid 2005, pagina 10. Oorspronkelijk uit SER Rapport Aanpassing toetredingsvoorwaarden WW 2004.

² Een tijdelijke, niet verlengbare vergunning voor tijdelijke, kortdurende werkzaamheden is maximaal 24 weken geldig. Zie paragraaf 2.5 'Geldige tewerkstellingsvergunningen 2004-2008'. In de groep die als seizoenmigranten gedefinieerd is, zitten ook Belgen en Duitsers die in Nederland voor een periode van maximaal 1 jaar betaalde arbeid verricht hebben. De Belgen en Duitsers (grensarbeiders) die langer dan 1 jaar in Nederland werken behoren niet tot de seizoenmigranten.

bestaat uit de landen van de Europese Unie plus Noorwegen, IJsland en Liechtenstein. Hieronder vielen voor toetreding tot de EU ook Polen met een dubbele (Duitse) nationaliteit. Van de 38 miljoen Polen hebben naar schatting 300.000 Polen ook een Duitse nationaliteit.¹

De Wet arbeid vreemdelingen (Wav) regelt de toelating tot de Nederlandse arbeidsmarkt van vreemdelingen. Voor arbeid van personen buiten de EER is een tewerkstellingsvergunning vereist. Voor werknemers uit de zogenaamde MOE-landen (Estland, Letland, Litouwen, Slowakije, Hongarije, Tsjechië, Polen en Slovenië) die in 2004 zijn toegetreden tot de EU, gold daarbij tot 1 mei 2007 een overgangsregime. Voor werknemers uit de landen die op 1 januari 2007 zijn toegetreden tot de EU, Bulgarije en Roemenië, bestaat er nog wel een overgangsregime.

Centraal in de Wav staat artikel 2, waarin staat aangegeven dat het een werkgever is verboden een vreemdeling in Nederland arbeid te laten verrichten zonder tewerkstellingsvergunning. Een tewerkstellingsvergunning wordt verleend voor de duur dat het werk duurt met een maximum van drie jaar. Op het werken zonder tewerkstellingsvergunning staat een boete van € 4.000 voor particulieren en van € 8.000 voor bedrijven. Voordat een werkgever arbeidskrachten van buiten de Europese Unie kan aantrekken, moet eerst een toets op de beschikbaarheid van prioriteitsgenietend aanbod in Nederland zelf en het EU-EER-gebied worden uitgevoerd. Alleen als ondernemers kunnen aantonen dat er in Nederland zelf onvoldoende arbeidskrachten beschikbaar zijn, wordt een vergunning verstrekt. De vacature moet vooraf worden gemeld bij het CWI.

Nederland voert in principe een restrictief beleid, wat neerkomt op 'niet, tenzij'. In het verleden bleek het vaak mogelijk een tijdelijke arbeidsvergunning te verlengen, zodat toch sprake was van een langdurig verblijf. In 2006 heeft het toenmalige kabinet de beleidsnotitie 'Naar een modern migratiebeleid' opgesteld. Deze beleidsnotitie bevat voorstellen voor een nieuw toelatingsbeleid voor legale migranten. In de beleidsnotitie wordt een strikte handhaving van de tijdelijkheid voorgesteld, waarbij een niet verlengbare verblijfsvergunning wordt geïntroduceerd met een geldigheidsduur van maximaal één jaar, waaraan een beperkt pakket van rechten wordt gekoppeld. Daarbij behoeven er volgens de notitie geen belemmeringen te bestaan om na terugkeer naar het land van herkomst opnieuw voor toelating in Nederland in aanmerking te komen. In de beleidsnotitie wordt gesteld dat het thans bestaande systeem van reguliere toelating onvoldoende waarborgen biedt voor de tijdelijkheid, omdat iedere verblijfsvergunning die voor arbeid in loondienst is afgegeven, na drie jaar tot vrijheid op de arbeidsmarkt leidt.²

2.4 Historie seizoenmigratie

Seizoenmigratie bestaat al eeuwenlang. In de 17^e eeuw was er al een trek van tijdelijke landarbeiders van hoog-Nederland naar laag-Nederland. Ook landarbei-

¹ Corpeleijn 2007, oorspronkelijk uit 'Auswärtiges Amt 2006'.

² Oorspronkelijk werd de werving van arbeidskrachten in de landen rond de Middellandse Zee (eerst m.n. Spanjaarden en Italianen en later Turken en Marokkanen) in de jaren 60 en 70 als tijdelijk gezien. Vandaar de term 'gastarbeider'.

ders uit Duitsland kwamen op dit tijdelijke werk af. De motieven waren vooral economisch. In de zomermaanden waren er in laag-Nederland, waar de landbouw al commercieel was, veel arbeidskrachten nodig. Tegelijkertijd heerste in hoog-Nederland, waar de landbouw vooral zelfvoorzienend was, veel werkloosheid. De bijverdienste maakte een tijdelijke trek aantrekkelijk. Tienduizenden trokken er jaarlijks naar toe, niet gehinderd door de reisafstand die varieerde van enkele tientallen kilometers tot meer dan 200 km.¹

Tot de jaren negentig van de vorige eeuw kwamen de meeste seizoenmigranten uit West-Europa, vooral uit de buurlanden België en Duitsland. De migratie van de veelal Oost-Europese seizoenmigranten naar Nederland is een fenomeen dat in de jaren negentig van de vorige eeuw is ontstaan. Het waren met name de Polen die in nabijgelegen landen op zoek gingen naar werk.

Op 1 mei 2004 traden Polen, Hongarije, Tsjechië, Slowakije, Estland, Letland, Litouwen en Slovenië toe tot de EU. Deze landen worden ook wel de Midden Oost Europese Landen genoemd, afgekort MOE-landen. Uit angst voor een migratiegolf werden de deuren voor migranten nog niet helemaal opengezet. Voor het inzetten van werknemers uit deze landen gold tot 1 mei 2007 een overgangsregime, waarbij nog steeds een tewerkstellingsvergunning werd vereist, zij het sinds juni 2006 onder versoepelde voorwaarden. Zelfstandigen afkomstig uit de EU konden wel zonder vergunning in Nederland actief zijn. In Ierland, Zweden en het Verenigd Koninkrijk gold deze restrictie niet. Daarom konden de migranten al vanaf 1 mei 2004 vrij werken in deze drie EU-landen.²

2.5 Geldige tewerkstellingsvergunningen 2004-2008

Het aantal ingediende aanvragen voor tewerkstellingsvergunningen voor vreemdelingen lag in 2006 boven de 88.000. Dat was ten opzichte van 2005 (ruim 55.000 TWV-aanvragen) een stijging van ruim 60%. Het aantal verleende vergunningen lag op ca. 75.000, tegen ruim 46.000 in 2005. Deze stijging hangt samen met de versoepeling van de mogelijkheden tot toelating van vreemdelingen uit de MOE-landen per 1-6-2006.³ Het aantal geweigerde vergunningen lag op ruim 5.400. Er zijn verder 4.500 aanvragen niet in behandeling genomen, omdat werkgevers hun aanvragen niet completeerden. Het merendeel van de tewerkstellingsvergunningen is afgegeven voor werkzaamheden in de land- en tuinbouw (57%) en de zakelijke en financiële dienstverlening (22%).⁴

Voor vreemdelingen uit de Midden- en Oost-Europese (MOE) landen zijn in 2006 meer dan 59.000 vergunningen afgegeven, bijna 80% van de verleende vergunningen.

In 2007 is het aantal verleende TWV's weer gedaald tot 48.000. De daling is grotendeels te wijten aan de totstandkoming van het vrije verkeer van werknemers uit de MOE-landen per 1-5-2007, omdat vanaf die datum geen TWV meer vereist was voor personen uit de MOE-landen die in Nederland willen werken. Terwijl in

¹ Hans Knippenberg en Ben de Pater, *De eenwording van Nederland* (1997).

² Corpeleijn 2007, pagina 178.

³ Volgens het jaarverslag van het CWI (blz. 40) is in de tweede helft van 2006 het aantal aanvragen voor vreemdelingen uit de MOE-landen meer dan verdubbeld.

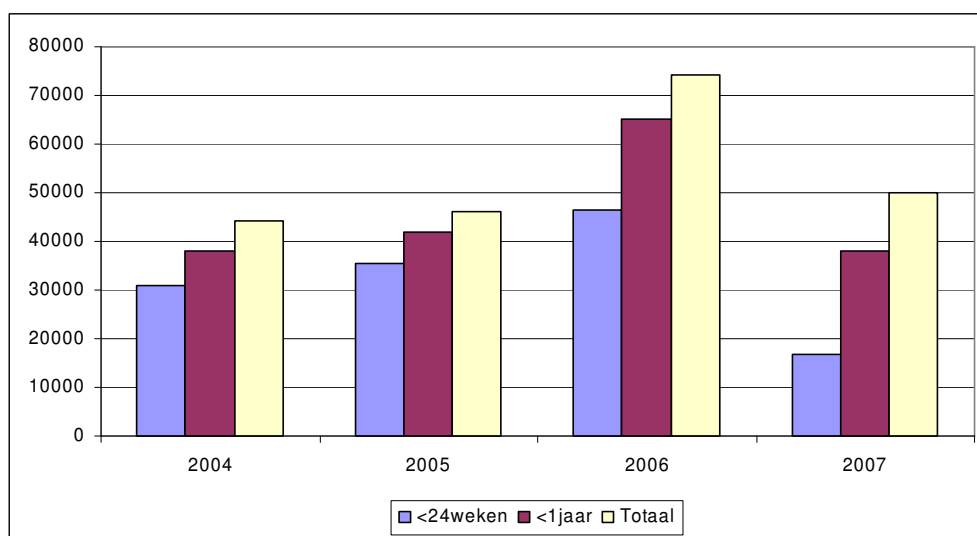
⁴ CWI jaarplan 2006, pagina 40. Volgens het CWI is hier enige voorzichtigheid geboden. De sectorindeling bij de TWV's is gebaseerd op opgaven van de ondernemers. Een (groot) deel van de uitzendbureaus geeft de sector aan waar de werkzaamheden plaatsvinden.

de eerste vier maanden van 2007 nog sprake was van een verdere toename, is nadien het aantal sterk teruggevallen.

Er zijn meerdere soorten tewerkstellingsvergunningen te onderscheiden. Allereerst tijdelijke, niet-verlengbare vergunningen voor tijdelijke, kortdurende werkzaamheden. Deze vergunning is maximaal 24 weken geldig. Verder zijn er tijdelijke, verlengbare vergunningen die maximaal 3 jaar geldig zijn en tijdelijke, niet-verlengbare vergunningen voor bepaalde functies.¹

Met behulp van een database van het CWI heeft EIM het aantal geldige tewerkstellingsvergunningen naar geldigheidsduur berekend voor de jaren 2004-2007. Het aantal geldige tewerkstellingsvergunningen is lager dan het aantal aangevraagde TWV's omdat een deel van de aanvragen niet wordt toegekend. Uit de gegevens van het CWI blijkt dat over de periode 2004-2006 gemiddeld 88% van de TWV's een geldigheidsduur had van maximaal 1 jaar en 69% een geldigheidsduur van 24 weken. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de overgrote meerderheid van de arbeidsmigranten met een TWV een seizoenmigrant is. Het aantal TWV's met de duur van 24 weken is van 2004 tot en met 2006 toegenomen. Als aandeel van het totaal aantal geldige tewerkstellingsvergunningen is deze groep tewerkstellingsvergunningen echter afgenomen van ruim 70% in 2004 tot 63% in 2006. In 2007 is het aandeel van deze korte TWV's verder afgenomen tot 33%.

figuur 1 Aantal geldige tewerkstellingsvergunningen naar geldigheidsduur

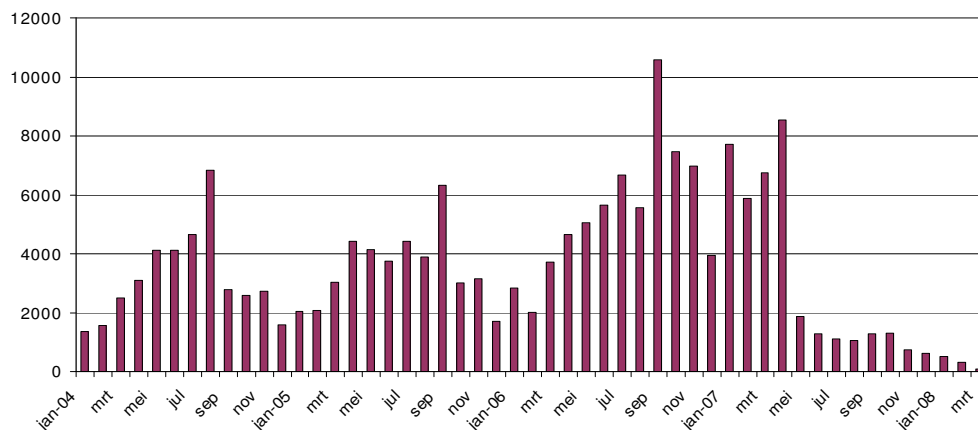
Bron: EIM op basis van CWI-database TWV's.

Het totaal aantal geldige TWV met de duur van maximaal één jaar lag in 2004 op ruim 38.000. In 2006 is het aantal toegenomen tot ruim 65.000. Vanaf mei 2007 is voor een migrant uit één van de MOE-landen geen TVW meer nodig. Het aantal TWV's met de duur van maximaal één jaar is in 2007 gedaald naar 38.000. In het eerste kwartaal van 2008 is duidelijk te zien dat het aantal TWV's lager ligt dan in 2007. Het is te verwachten dat het aantal TWV's over heel 2008 fors lager zal liggen in vergelijking met 2007. Op basis van het aantal TWV's met de duur van 24 weken en de duur van 1 jaar in de periode 2004-2005 en de enquête-re-

¹ Zie hiervoor de website van het CWI: www.werk.nl.

sultaten over 2007¹ schat EIM dat het aantal seizoenmigranten gemiddeld genomen 15% lager uitvalt wanneer de grens voor seizoenmigratie op 24 weken wordt gesteld in plaats van 1 jaar.

figuur 2 Aantal geldige tewerkstellingsvergunningen met een looptijd korter dan 1 jaar

Bron: EIM op basis van CWI-database TWV's.

Het aandeel seizoenmigranten waarvoor een tewerkstellingsvergunning nodig was lag in 2004 op 33 procent. In 2005 is dit aandeel toegenomen tot 39 procent.² Voor 2006 zijn de SSB-gegevens van het CBS nog niet beschikbaar. Met behulp van de ondernemersenquête is gevraagd voor welk deel van de seizoenmigranten in 2007 een TWV nodig was. Vanwege de wijzigingen op 1 mei is voorzichtigheid geboden bij de interpretatie van de onderstaande informatie. In 2007 was voor 25 procent van de seizoenmigranten die zijn ingezet, een tewerkstellingsvergunning nodig. Het percentage seizoenmigranten waar een tewerkstellingsvergunning voor nodig was in de industrie is hoger dan in de agrarische sector en de bouwnijverheid. De industrie maakt relatief vaker gebruik van tijdelijke krachten van buiten de EU.

tabel 1 Aandeel seizoenmigranten waarvoor een tewerkstellingsvergunning nodig was in 2007

Sector	Aandeel
Agrarische sector	21%
Industrie	30%
Bouwnijverheid	21%
Totaal	25%

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=204).

¹ De duur van de TWV's over 2007 geeft in vergelijking met de eerdere jaren een vertekend beeld doordat voor de tijdelijke migranten uit de MOE-landen vanaf 1 mei geen TWV meer vereist was.

² Vastgesteld door confrontatie van het aantal TWV's met een looptijd tot maximaal 1 jaar (CWI) met het aantal seizoenmigranten.

In de enquête is tevens gevraagd of het vervallen van de tewerkstellingsvergunningen sinds 1 mei voor ondernemers aanleiding was om seizoenmigranten of meer seizoenmigranten aan te nemen. Ruim 85 procent van de respondenten antwoordde hierop met nee. Hieruit kan geconcludeerd worden dat het aanvragen van een tewerkstellingsvergunning niet als een belemmering werd beschouwd om werknemers uit MOE-landen aan te nemen. Wel dient opgemerkt te worden dat het beleid voor 1 mei al soepel was en dat de overgang in de praktijk niet erg groot was.

2.6 Aantal seizoenmigranten

2.6.1 Eerdere schattingen uit de literatuur

CPB

Eén van de eerste schattingen van het aantal tijdelijke arbeidsmigranten zijn gemaakt door het Centraal Planbureau. Onder tijdelijke migranten vallen in dit onderzoek migranten die minder dan 4 maanden in Nederland verblijven. Volgens het CPB is het aantal seizoenwerkers een deelverzameling van het aantal tewerkstellingsvergunningen. Voor 2002 wordt dit aantal geschat op 8.500. Voor 2003 werd dat aantal geschat op 10.000. Het merendeel van de seizoenwerkers is werkzaam in de tuinbouwsector. Vermoedelijk wordt het aantal seizoenmigranten door het CPB onderschat doordat migranten die geen tewerkstellingsvergunning nodig hebben niet worden meegeteld. Een voorbeeld hiervan is een Poolse seizoenmigrant die beschikt over een Duits paspoort.¹

CBS

Op basis van het Sociaal Statistisch Bestand wordt het aantal personen dat in Nederland werkzaam is, maar in het buitenland woont, voor 1999 geschat op ongeveer 117.000. Hiervan waren circa 114.000 werknemers en 4.000 zelfstandigen.²

In een CBS-onderzoek naar tijdelijke banen voor arbeidsmigranten uit de MOE-landen in 2004 is het aantal tijdelijke arbeidsmigranten berekend. Uit dit onderzoek komt naar voren dat het aantal tijdelijke banen voor arbeidsmigranten uit Oost-Europa bijna 100.000 bedroeg in 2004. Een arbeidsmigrant kan meerdere banen vervullen in de tijd dat hij of zij in Nederland werkzaam is. Het totaal aantal tijdelijke migranten uit de MOE-landen wordt geschat op 72.000. Vrijwel alle tijdelijke migranten kwamen uit Polen.³ In deze studie zijn alle personen die tijdelijk in Nederland werkzaam zijn en niet ingeschreven bij de Gemeentelijke bevolkingsadministratie als tijdelijke migrant aangemerkt.

¹ Voor 2004 wordt hun aantal door Regioplan geschat tussen de 7.500 en de 12.500. Zie hiervoor H.M. ter Beek, J.V.M. Mevissen, J. Mur en C. Pool, *Poolshoogte; Onderzoek naar juridische constructies en kostenvoordelen bij het inzetten van Poolse arbeidskrachten in drie sectoren*, Ecorys, p. 54.

² CBS, C.H. Arts en E.M.J. Hoogteijling, *Het Sociaal Statistisch Bestand 1998 en 1999*, Sociaal-economische maandstatistiek 2002/12.

³ CBS, *Bevolkingstrends 3^e kwartaal 2006*, Corpeleijn, A.: *Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie*, p. 5.

TNO

In een TNO-rapport over seizoenmigratie staat dat de omvang van seizoenarbeid in de agrarische sector in 2004-2005 geschat wordt op 110.000 personen. In het verleden vervulden gezins- en familieleden, huisvrouwen, studenten en gepensioneerden naar schatting 80 procent van deze tijdelijk arbeidsplaatsen. Het overige aandeel werd aangevuld door seizoenarbeiders uit Midden- en Oost-Europese landen.¹

Productschap Tuinbouw

In de Arbeidsmarktmonitor 2006 (2007) wordt gesteld dat de tuinbouw (inclusief verwante industrie en handel) een sector is waar traditioneel veel tijdelijke arbeidskrachten werkzaam zijn die niet uit Nederland afkomstig zijn. Hierbij gaat het deels om werknemers vanuit de Midden- en Oost-Europese landen (MOE-landen, vooral Polen). In de primaire sector geeft ruim een op de vijf werkgevers aan dat deze groep voor hen de belangrijkste bron is voor tijdelijke dienstverbanden. In de niet-primaire sector is dit veel minder (3%).² Scholieren en studenten scoren zowel in de primaire als de niet-primaire tuinbouwsector met 38% resp. 46% het hoogst.

tabel 2 Overzicht van schatting aantal seizoenmigranten uit de literatuur

Bron	Aantal seizoenmigranten
CBS	117.000 in 1999*
CPB	10.000 in 2003**
CBS	72.000 in 2004***
TNO	110.000 personen in 2004-2005****

* *Werkzaam in Nederland en woonachtig in buitenland.*

** *Op basis van tewerkstellingsvergunningen.*

*** *Tijdelijke arbeidsmigranten uit de MOE-landen.*

**** *Omvang seizoenarbeid inclusief binnenlandse werknemers.*

2.6.2 Berekening EIM

Voor het bepalen van het aantal legale seizoenmigranten en de kenmerken in de periode 1999-2005 heeft EIM voor deze studie gebruik gemaakt van de Sociaal Statistische Bestanden (SSB) van het CBS. In dit onderzoek wordt een seizoenmigrant door EIM als volgt gedefinieerd:

Alle personen die in het buitenland woonachtig zijn en een korte periode in Nederland als werknemer werken tot maximaal 1 jaar.

We hebben ons onderzoek beperkt tot de werknemers. Zzp'ers die hier tijdelijk werken, zijn derhalve niet meegenomen. De zzp'ers vallen buiten de scope van het onderzoek en de invloed van de zzp'ers is om deze reden niet berekend. Een uitgebreide uitleg van de berekening staat in bijlage I.

¹ Besseling, J. (2006): *Monitoring en evaluatie seizoenarbeid 2005, tussenrapportage*, TNO kwaliteit van leven.

² Kans, Karel, Ilse Vossen, Camiel Jansen, *Arbeidsmarktmonitor tuinbouw*, Ecorys, 2006.

Uit tabel 3 is af te lezen dat het aantal seizoenmigranten in 1999 op circa 121.000 lag.¹ In 2001 en 2002 was het aantal fors hoger vanwege de gunstige conjunctuur. Vanaf 2003 tot en met 2005 nam het aantal seizoenmigranten weer af tot bijna 117.000 in 2005. Op basis van een modelschatting en rekening houdend met de enquêteresultaten wordt het aantal in 2007 geschat op ruim 132.000.

Het aandeel seizoenmigranten waarvoor een tewerkstellingsvergunning nodig was lag in 2004 op 33 procent. In 2005 is dit aandeel toegenomen tot 39 procent.² Voor 2006 is het nog niet mogelijk om deze berekening uit te voeren. Hiervoor dienen de CBS-gegevens van 2006 beschikbaar te zijn. Voor 2007 wordt het aandeel seizoenmigranten met een TWV geschat op 31 procent³. Deze waarden komt redelijk overeen met de resultaten uit de EIM-ondernemersenquête waarin door ondernemers werd aangegeven dat voor 25% van alle seizoenmigranten een TWV noodzakelijk was. Enige voorzichtigheid is geboden met de interpretatie van de 2007-prognose vanwege de veranderingen op 1 mei.⁴

tabel 3 Aantal seizoenmigranten per sector x 1.000

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2007*
Agrarische sector	10,5	11,8	13,4	14,7	16,9	20,6	21,0	21,8
Bouwnijverheid	1,6	2,3	2,9	2,2	1,4	1,5	1,6	1,6
Financiële en zakelijke dienstverlening	75,0	71,8	80,0	87,2	75,8	77,7	74,8	89,0
Industrie	6,9	6,2	5,7	5,1	3,7	3,4	2,4	2,4
Overige	26,8	27,4	30,4	29,2	21,3	19,7	17,2	17,5
Totaal	120,8	119,5	132,4	138,4	119,0	123,0	117,0	132,3

* Schatting EIM.

Bron: EIM op basis van CBS (SSB) en ondernemersenquête.

De arbeidsduur van een seizoenmigrant is in deze studie afgebakend op maximaal één jaar. Op basis van de duur van de TWV's en de enquêteresultaten over 2007 kan een indicatie gekregen worden van het belang van de groep seizoenmigranten die maximaal 24 weken in Nederland actief zijn. Over de jaren 2004-2005 en 2007 lag het aandeel van deze groep op gemiddeld 85% van de totale groep seizoenmigranten tot maximaal één jaar.⁵

Het belang van de agrarische sector is de afgelopen jaren sterk toegenomen. In 1999 bedroeg het aandeel slechts 9 procent en in 2005 is dit toegenomen tot

¹ Na correctie voor de contracten die over de jaargrens liepen.

² Vastgesteld door confrontatie van het aantal TWV's met een looptijd tot maximaal 1 jaar (CWI) met het aantal seizoenmigranten.

³ Op basis van het aantal seizoenmigranten uit het SSB van het CBS en het aantal TWV's met een looptijd van maximaal 1 jaar. Voor 2006 zijn geen gegevens beschikbaar van het aantal seizoenmigranten. Voor 2007 is gebruik gemaakt van EIM-prognose in combinatie met de EIM-ondernemersenquête.

⁴ Per 1 mei is de TWV afgeschaft voor tijdelijke werknemers uit de MOE-landen.

⁵ Ter vergelijking: het aandeel van de seizoenmigranten die niet in het GBA zijn ingeschreven, lag in 2004 en 2005 rond de 30%.

maar liefs 19 procent. Het aantal seizoenmigranten in de agrarische sector is gestegen van 10.500 in 1999 naar 21.000 in 2005. Voor 2007 wordt hun aantal geschat op 21.800. Het aandeel van de bouw is beperkt en schommelt tussen de 1 en 2 procent. In tegenstelling tot de agrarische sector is het aantal seizoenmigranten in de industrie tussen 1999 en 2005 afgenomen van 6.900 naar 2.400. Binnen de industrie zijn de seizoenmigranten geconcentreerd binnen de voedings- en genotmiddelenindustrie, de uitgeverijen en drukkerijen en de metaalindustrie. Ook het belang van de overige sectoren¹ is afgenomen. In 1999 lag het aandeel van deze sector op 22 procent. In 2005 was dit aandeel afgenomen tot 15 procent. Ongeveer een kwart van de seizoenmigranten die werkzaam waren in de overige sectoren was werkzaam in de horeca.²

tabel 4 Seizoenmigranten, verdeeld naar sector in procenten

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2007**
Agrarische sector	9	10	10	11	14	17	18	16
Bouwnijverheid	1	2	2	2	1	1	1	1
Financiële en zakelijke dienstverlening*	62	60	60	63	64	63	64	67
Industrie	6	5	4	4	3	3	2	2
Overige	22	23	23	21	18	16	15	13

* Hoofdzakelijk uitzendbureaus.

** Prognose EIM.

Bron: EIM op basis van CBS (SSB).

De seizoenmigranten komen veel voor in de financiële en zakelijke dienstverlening.³ Over de periode 1999-2005 is het aandeel seizoenmigranten in deze sector ruim 60 procent. In de praktijk betreft het hier voor 95% seizoenmigranten die voor een uitzendbureau werken. Een uitzendkracht die in de oogstperiode appels plukt, zit om deze reden niet in de agrarische sector maar in de financiële en zakelijke dienstverlening. Het is uit de statistiek niet duidelijk in welke sector een uitzendkracht werkzaam is. Het is echter wel mogelijk om op basis van de EIM-ondernemersenquête een schatting te maken. In de EIM-ondernemersenquête is gevraagd welk deel van de seizoenmigranten die bij een onderneming werkten feitelijk in dienst was van een uitzendbureau.

Bijna twee derde van de uitzendkrachten die in 2007 werden ingezet voor seizoenwerk, is tewerkgesteld in de agrarische sector. Een kwart van de uitzendkrachten die ingezet werden voor seizoenarbeid, werkte in de bouwnijverheid en 12% in de industrie. Het aantal dat in de overige sectoren ingezet werd is verwaarloosbaar klein. Wanneer de uitzendkrachten worden toegekend aan de sec-

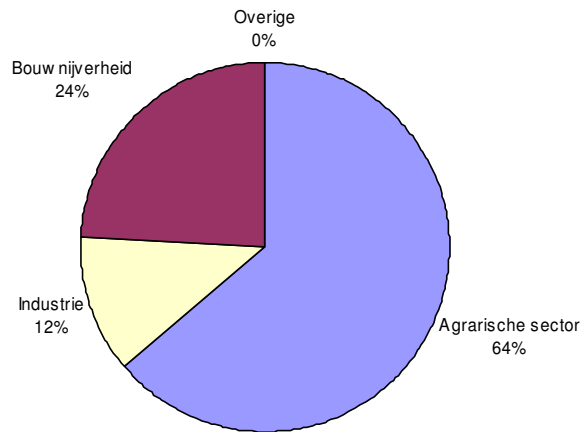
¹ In de overige sectoren zitten de seizoenmigranten voornamelijk in de groothandel, de detailhandel en het transport.

² Bron: EIM-berekeningen op basis van SSB van het CBS.

³ Dit is in lijn met de bevindingen van Regioplan uit 2007 die stelt dat MOE-landers meestal werken via uitzendbureaus die gespecialiseerd zijn in werving en selectie van buitenlandse werknemers. Er zijn maar weinig werkgevers die MOE-landers zelf in dienst nemen, o.a. omdat er veel komt kijken bij het aannemen van buitenlandse krachten. Zie hiervoor N. van den Berg, M. Brukman en C. van Rij, *De Europese grenzen verlegd; (Eerste) Evaluatie flankerend beleid vrij verkeer van werknemers MOE-landen* (2007).

tor waarin ze tewerkgesteld worden, komt het aandeel seizoenmigranten in 2005 voor de agrarische sector uit op 59%, voor de bouwnijverheid op 16%, voor de industrie op 10% en voor de overige sectoren op 15%¹.

figuur 3 Uitzendkrachten verdeeld naar sector in 2007

Bron: EIM, op basis van ondernemersenquête (n=255).

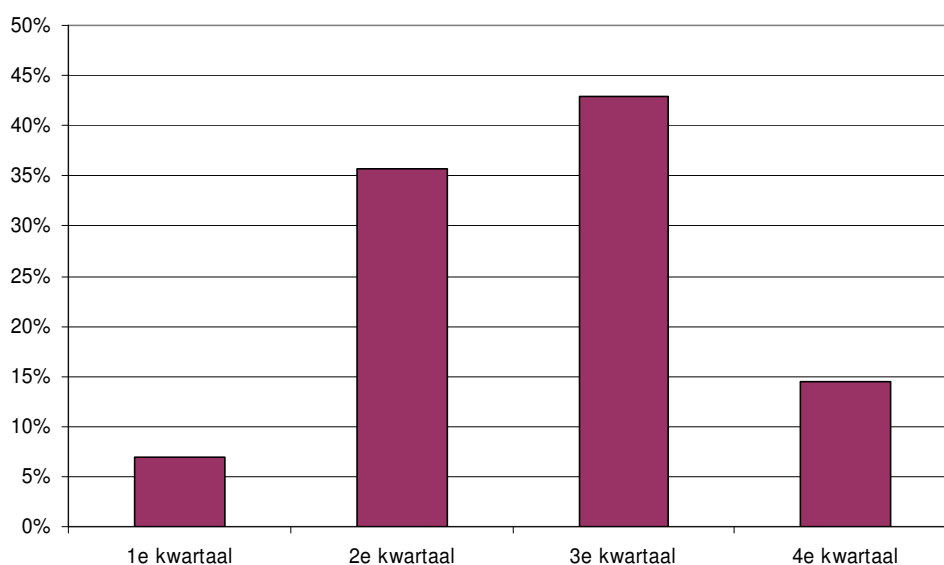
2.7 Kenmerken van de seizoenmigrant

2.7.1 In welke periode komen de seizoenmigranten

Van de seizoenmigranten is het interessant om te weten in welke periode ze naar Nederland komen voor het uitvoeren van tijdelijk werk. De seizoenmigranten worden door de ondernemers ingezet om de productiecapaciteit in piekperiodes te vergroten. EIM heeft ondernemers met seizoenmigranten in dienst gevraagd in welk kwartaal de piekperiode is. In figuur 4 is af te lezen dat het derde kwartaal het meest genoemd wordt als piekperiode, namelijk door 43 procent. Verder wordt het tweede kwartaal door ongeveer een derde van de ondernemers genoemd. Het eerste kwartaal is voor slechts 7 procent van de ondernemers een piekperiode.

¹ Op basis van de uitkomsten van de ondernemersenquête over 2007 is een verdeling gemaakt van de uitzendkrachten naar sector. Op basis van deze verdeling zijn de uitzendkrachten van 2005 verdeeld over de overige sectoren.

figuur 4 Piekperiode in 2007 voor ondernemers met seizoenmigranten

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=255).

Ter controle zijn de enquêteresultaten vergeleken met de afgegeven tewerkstellingsvergunningen door het CWI in de periode 2004-2006. Ook hier ligt het zwaartepunt steeds in het derde kwartaal.

2.7.2 Arbeids- en verblijfsduur

Over de verblijfsduur zijn geen directe gegevens bekend uit de registraties van het CBS. Om deze reden heeft EIM voor 1999 tot en met 2005 een schatting gemaakt op basis van het aantal verloonde dagen uit het SSB¹. Gemiddeld hebben de seizoenmigranten in 1999 76 dagen seizoenarbeid verricht. In 2005 lag dit aantal fors lager, namelijk 59 verloonde dagen². Met name in de landbouwsector, waar een groot deel van de seizoenmigranten werkzaam is, wordt in de piekperiode ook op zaterdag of zondag gewerkt. Een seizoenmigrant werkt gemiddeld 6 dagen per week³. Op basis van een 8-urige werkdag schat EIM het verblijf van een seizoenmigrant gemiddeld op 13 weken in 1999 en op 10 weken in 2005. De kortere arbeids- en verblijfsduur van de seizoenmigranten zien we ook terug bij het aandeel seizoenmigranten dat zich ingeschreven heeft bij de Gemeentelijke Basisadministratie. In 1999 was dat aandeel 61 procent van alle seizoenmigranten en in 2005 nog slechts 33 procent. De seizoenmigranten die zich in het GBA

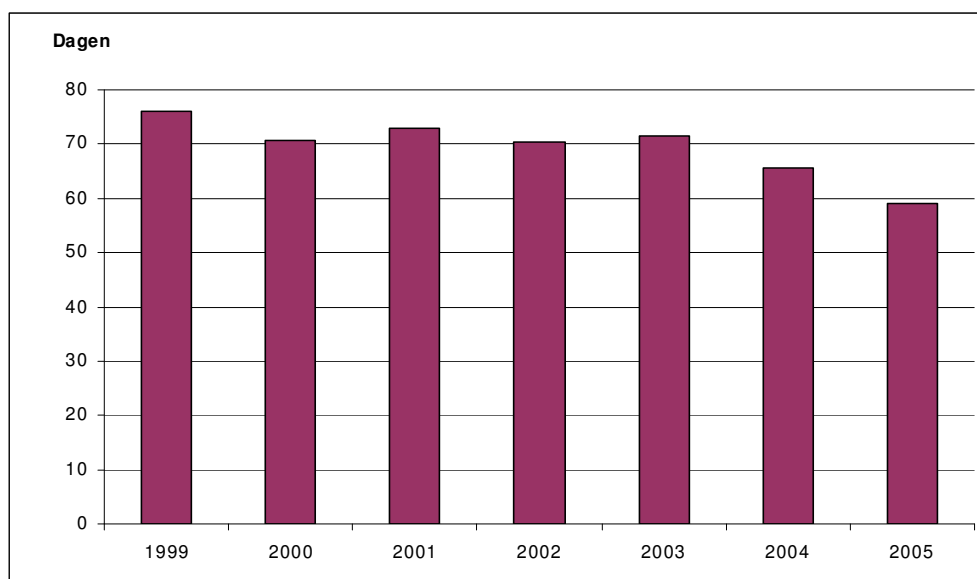
¹ Ieder seizoenmigrant die legaal tewerkgesteld wordt, moet zich, zoals alle werknemers, inschrijven bij het UWV. De gegevens van het aantal verloonde dagen zijn beschikbaar van alle seizoenmigranten die legaal betaalde arbeid hebben verricht. Hieronder vallen zowel de seizoenmigranten die zich wel als de seizoenmigranten die zich niet in de GBA hebben ingeschreven.

² Afgemeten aan het aantal verloonde dagen.

³ Interview Fruitteeltbedrijf Arno Vernooij, Wijk bij Duurstede. Ook tijdens de workshop 'De toekomstige arbeidsmarkt van de agrosector' van ZLTO op 17 juni 2008 in Oisterwijk werd door ondernemers gesteld dat in piekperiodes een werkweek van 6 dagen normaal is.

hebben ingeschreven, verblijven over het algemeen langer in Nederland dan de migranten die zich niet inschrijven bij de gemeente.¹

figuur 5 Gemiddeld aantal gewerkte dagen seizoenmigranten

Bron: EIM op basis van CBS (SSB).

2.7.3 Inkomsten

Uit berekeningen van EIM op basis van het SSB blijkt dat een seizoenmigrant in 2005 gemiddeld 4.068 euro bruto verdiend heeft in de periode dat hij of zij seizoenarbeid verricht heeft. Het gemiddelde bruto-uurloon, gebaseerd op 8 gewerkte uren per dag, bedraagt daarbij 8,61 euro. Dit berekende uurloon is 18% hoger dan het minimumloon, dat 7,30 euro bedroeg in 2005.

Voor 2007 heeft EIM de ondernemers gevraagd naar het uurloon en uitzendtarief. Het uitzendtarief is het tarief dat een ondernemer per uur aan een uitzendbureau betaalt voor het inlenen van een werknemer. Het uitzendtarief bestaat uit het brutoloon van de uitzendkracht, de sociale premies voor de werkgever en een opslag voor het uitzendbureau. In tabel 5 is af te lezen dat het gemiddelde bruto-uurloon voor een seizoenmigrant in 2007 8,80 euro bedroeg.² Deze uitkomst spoot met de CBS-gegevens over 2005. Het bruto-uurloon is ten opzichte van 2005 2,2 procent gestegen. In de agrarische sector is het loon aanzienlijk lager dan in de bouwnijverheid, de industrie en de overige sectoren.

¹ Immigranten moeten zich bij de gemeente laten inschrijven als zij van plan zijn in het halfjaar volgend op de vestiging langer dan vier maanden in Nederland te verblijven.

² Het uurloon dat ondernemers in de enquête voor 2007 aangaven, is daarmee consistent met het berekende uurloon uit 2005 op basis van de CBS-gegevens.

De uurlonen liggen redelijk in lijn met de CAO-lonen, zoals blijkt uit een onderzoek van Regioplan uit 2004.¹

tabel 5 Bruto-uurloon en uitzendtarief per sector in 2007 in euro's

Sector	Gemiddeld bruto-uurloon	Gemiddeld tarief uitzendbureau
Agrarische sector	8,50	16,50
Bouwnijverheid	10,00	23,80
Industrie	9,70	19,40
Overige sectoren	9,00	18,00
Totaal	8,80	18,80

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=185).

2.7.4 Geslacht

Uit tabel 6 is af te lezen dat in de periode 1999-2005 het aandeel mannen en vrouwen onder de seizoenmigranten redelijk stabiel is. Gemiddeld is 59 procent man en 41 procent vrouw.

tabel 6 Seizoenmigranten verdeeld naar geslacht, 1999-2005 (in procenten)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Man	57	58	58	60	61	61	56
Vrouw	43	42	42	40	39	39	44

Bron: EIM op basis van CBS (SSB).

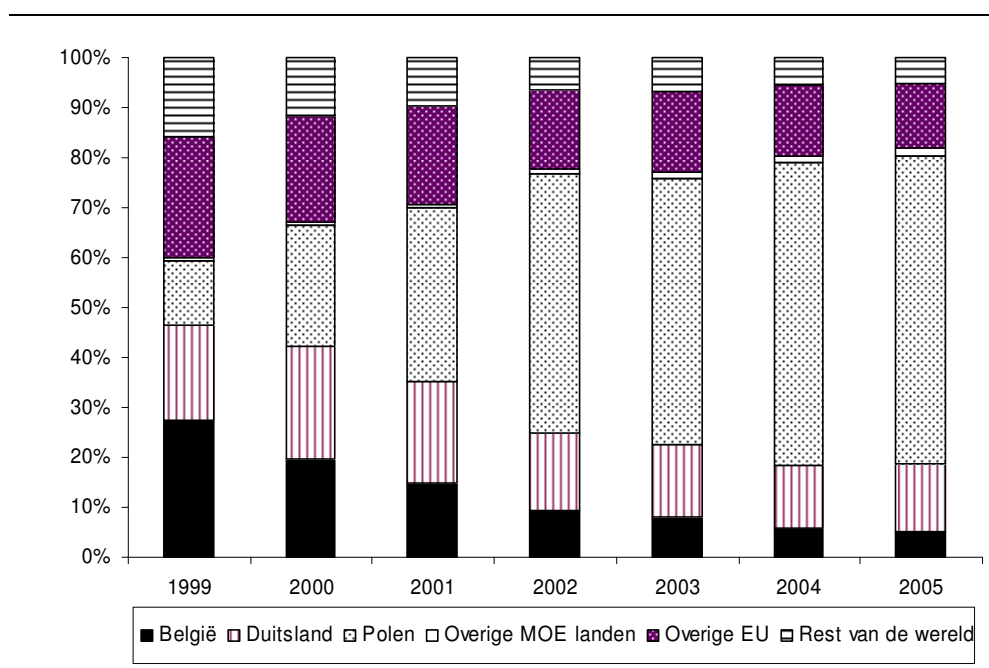
2.7.5 Woonland

In figuur 6 is te zien dat het aandeel seizoenmigranten dat in 1999 woonachtig is in België het grootst was (27%), gevolgd door Duitsland (19%). In de vijf hierop volgende jaren is een verschuiving zichtbaar van het woonland waaruit de seizoenmigrant afkomstig is. Het aandeel migranten dat woonachtig is in België is in deze periode afgenomen tot ruim 5 procent in 2005. Verder is het aantal migranten dat woonachtig is in Polen sterk toegenomen. In 1999 lag dit aandeel op slechts 13 procent en in 2005 was dit gestegen tot maar liefst 62 procent, wat

¹ Blijkens de studie *Poolshoogte* van Regioplan uit 2004 blijkt dat in 2004 het uurloon volgens de CAO openteelt (agrarische sector) € 8,75 bedroeg, terwijl het uurloon bij regeling gelegenheidswerk € 7,68 bedroeg. Het uitzendtarief voor een Poolse uitzendkracht werd toen geschat op ca. € 16 per uur. In de vleessector (industrie) loopt volgens de CAO het brutobasisloon per uur uiteen van € 8,92 tot € 11,36. De loonkosten van een ongeschoolde bouwvakker bedroegen volgens de CAO € 10,37. Het minimumloon lag toen op € 7,30 per uur.

neerkomt op ruim 72.500 seizoenmigranten. Hiermee vormen de Polen vanaf 2000 de grootste groep onder de seizoenmigranten.¹

figuur 6 Seizoenmigranten naar woonland*

* Overige MOE-landen incl. Roemenië en Bulgarije.

Bron: EIM op basis van CBS (SSB).

De afname van het aantal Belgische seizoenmigranten is opvallend te noemen. In 1999 waren er ongeveer 30.000 Belgische seizoenmigranten actief in Nederland. In de zes hierop volgende jaren is het aantal Belgische seizoenmigranten afgenomen tot ongeveer 6.000 in 2005. De afname van het aantal Belgen hangt sterk samen met de afname van het aantal seizoenmigranten in de industriesector. Het aantal seizoenmigranten in de industriesector is in de periode 1999-2005 gehalveerd en juist in deze sector zaten relatief veel Belgen. Dit beeld wordt bevestigd wanneer gekeken wordt naar het aantal TWV's per sector. Voor de industriesector moest in 2005 voor 20% van de seizoenmigranten een TWV aangevraagd worden, terwijl dat percentage op totaalniveau op 39% lag. Hieruit kan geconcludeerd worden dat er relatief veel seizoenmigranten uit de EU werkzaam waren in de industriesector.

¹ In 2005 komt het aantal Poolse seizoenmigranten volgens de EIM-berekeningen uit op 72.500 personen. De Polen die langer dan 1 jaar in Nederland verblijven en de zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) zitten niet in dit aantal. Ter controle heeft EIM zijn partner uit het ENSR-netwerk geraadpleegd. Uit deskresearch van de Poolse partner blijkt dat er meerdere schattingen bestaan, variërend van 600.000 tot 2 miljoen tijdelijke migranten. Het officiële statistische bureau van Polen schat het aantal tijdelijk in Nederland werkende Polen (voor minimaal 2 maanden) op 43.000 in 2005 en 55.000 in 2006. Onafhankelijke experts schatten het totale aantal Poolse seizoenmigranten op 1,2 miljoen. Volgens de ECAS gaat rond de 90% van de Poolse seizoenmigranten naar Duitsland, Groot-Brittannië, Ierland, Frankrijk of Italië. Het overige deel gaat hoofdzakelijk naar de overige EU-landen. Volgens deze schatting gaat 10%, ofwel 120.000 personen, naar andere landen. Uit onderzoek van de partner is gebleken dat van de overige EU-landen Nederland ook een aantrekkelijk land is om te werken.

Met behulp van de ondernemersenquête is de ondernemers gevraagd naar het land van herkomst van de seizoenmigranten die in 2007 in dienst waren. Ruim 85 procent van de ondernemers met seizoenmigranten had in 2007 Poolse seizoenmigranten in dienst. Het aantal ondernemingen met Roemenen, Tsjechen, Slowaken, Hongaren en Bulgaren in dienst was niet erg groot. 15 procent van de ondernemers had Belgische of Duitse seizoenmigranten in dienst.

tabel 7 Land van herkomst seizoenmigranten, 2007*

<i>Land van herkomst</i>	<i>Aandeel bedrijven dat deze groepen inzet</i>
Polen	85%
Roemenië	7%
Bulgarije	8%
België of Duitsland	15%
Andere MOE-landen	6%
Ander Europees land	13%
Rest wereld	3%

* Aandelen tellen niet op tot 100%. Ondernemingen kunnen seizoenmigranten uit meerdere herkomstlanden tewerkstellen.

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=255).

De uitkomsten van het land van herkomst uit de ondernemersenquête zijn in lijn met de resultaten uit het Sociaal Statistisch Bestand in. Wel is enige voorzichtigheid geboden in de vergelijking van de enquêteresultaten met de registraties van het CBS. Het is namelijk mogelijk dat de ondernemers die Roemenen in dienst hadden gemiddeld 20 Roemenen in dienst hadden en dat de ondernemers die Polen in dienst hadden er gemiddeld 15 in dienst hadden. Ook hebben sommige bedrijven seizoenmigranten uit meerdere landen in dienst. De grootste stijging is te zien onder de Roemenen en de Bulgaren. Het aandeel van deze groep was in 2005 kleiner dan 1 procent, en nu geeft 15 procent van de bedrijven aan Bulgaren en/of Roemenen aan het werk te hebben. Hoewel het mogelijk is dat het aantal Roemenen en Bulgaren dat een ondernemer in dienst heeft relatief klein is, is het wel aannemelijk te noemen dat het aandeel Bulgaren en Roemenen vanaf 2005 is toegenomen. In vergelijking met 2005 is het aandeel Polen vermoedelijk nog iets verder toegenomen. Het aandeel Belgen en Duitsers is in de periode 2005-2007 vermoedelijk verder afgenomen.

2.7.6 Leeftijd

Op basis van het Sociaal Statistisch Bestand van het CBS heeft EIM kunnen bepalen in welke leeftijdscategorie een seizoenmigrant zich bevindt. In tabel 8 is af te lezen dat in 2005 circa 85 procent van de seizoenmigranten een leeftijd had tussen 15 en 45 jaar. Dit aandeel is in de periode 1999-2005 iets gedaald. Vooral het aandeel van de groep 25-34 jaar is afgenomen. Het aandeel oudere werknemers (45-54 jaar) is in dezelfde periode toegenomen van 7 procent in 1999 naar 11 procent in 2005.

tabel 8 Seizoenmigranten per leeftijdscategorie (in procenten)

Leeftijdscategorie	1999	2002	2005
15 tot en met 24 jaar	34	35	39
25 tot en met 34 jaar	37	32	29
35 tot en met 44 jaar	19	20	17
45 tot en met 54 jaar	7	10	11
55 tot en met 64 jaar	2	3	3
65 en ouder	<1	<1	1

Bron: EIM op basis van CBS (SSB).

2.7.7 Opleiding

Meer dan de helft van de seizoenmigranten is laagopgeleid. Ongeveer een derde was middelbaar opgeleid en 7 procent van de seizoenmigranten was hoogopgeleid.

tabel 9 Opleidingsniveau seizoenmigrant in 2007

Type opleiding	Aandeel
Laagopgeleid	61%
Middelbaar opgeleid	32%
Hoogopgeleid	7%

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=207).

Verder is de ondernemers gevraagd of het opleidingsniveau van de seizoenmigrant lager, gelijk of hoger is in vergelijking met dat van de tijdelijke krachten uit Nederland. Een meerderheid van de ondernemers gaf aan dat het opleidingsniveau gelijk is aan het opleidingsniveau van tijdelijke krachten uit Nederland. Per saldo ligt het opleidingsniveau van een seizoenmigrant iets hoger dan dat van tijdelijke krachten uit Nederland.¹ Uit een Tsjechische studie uit 2006 komt naar voren dat de bereidheid om tijdelijk in het buitenland te gaan werken het grootst is bij de lager en de hoger opgeleiden.²

¹ Dit beeld komt ook naar voren in de Arbeidsmarktstudie die EIM en Research voor Beleid momenteel uitvoeren voor het Agrocluster in opdracht van het Ministerie van LNV. Hieruit blijkt dat in 2006 64% van de tijdelijke krachten in het Agrocluster laag is opgeleid, 33% middelbaar en slechts 3% hoog is opgeleid. Bij de uitzendkrachten zijn deze percentages 66%, resp. 31% en 3%.

² Zie hiervoor Jan Fidrmuc and Peter Huber, *Willingness to Migrate in the CEECs? Evidence from the Czech Republic* (2006).

tabel 10 Het opleidingsniveau van de seizoenmigrant in vergelijking met tijdelijke krachten uit Nederland

Opleidingsniveau	Percentage
Hoger	25
Lager	18
Gelijk	57

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=205).

2.7.8 Terugkeer naar Nederland

Met behulp van het Sociaal Statistisch Bestand van het CBS is berekend hoe vaak een seizoenmigrant terugkomt. Slechts 8 procent van de seizoenmigranten die in 2005 werkzaam waren in Nederland was al eens eerder in Nederland werkzaam geweest voor seizoenarbeid.¹ Uit de ondernemersenquête komt naar voren dat de terugkeer naar Nederland meer ingeburgerd raakt. Van de seizoenmigranten die in 2007 werkzaam waren, was 34 procent al eens eerder bij de betreffende onderneming werkzaam geweest. Verder kwamen deze seizoenmigranten gemiddeld 3,5 keer terug.² Deze aantallen liggen veel hoger in vergelijking met 2005. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat sinds juni 2006 de mogelijkheden tot toelating van vreemdelingen uit MOE-landen in een aantal sectoren al versoepeld zijn, waardoor volgens het CWI in het tweede halfjaar van 2006 het aantal aanvragen meer dan verdubbeld is. Na 1 mei 2007 was voor de werknemers uit de MOE-landen in het geheel geen tewerkstellingsvergunning meer nodig.

Het is opvallend dat van de seizoenmigranten die terugkeerden, slechts twee derde in dezelfde sector ging werken als ervoor. Met name het aandeel landbouw ligt lager en het aandeel zakelijke en financiële dienstverlening (voornamelijk uitzendbureaus) hoger. Ruim tachtig procent van de seizoenmigranten die terugkeerden kwam terecht in de financiële en zakelijke dienstverlening (vooral uitzendbureaus), terwijl minder dan 65 procent van alle seizoenmigranten in deze sector werkzaam was.

¹ Het betreft hier alleen de legale arbeid.

² De gegevens over de terugkeer in de periode 1999-2005 komen uit integrale registraties van het CBS. De gegevens voor 2007 komen uit de EIM-ondernemersenquête. Vanwege een verschil in methodiek kunnen er verschillen ontstaan tussen deze twee bronnen. Bovendien betreffen de CBS-gegevens alleen de legale tewerkstellingen en kunnen in de ondernemersenquête ook illegale tewerkstellingen zitten.

tabel 11 Terugkeer seizoenmigranten naar sector

<i>Sector</i>	<i>Percentage</i>
Agrarische sector	3
Bouwnijverheid	<1
Financiële en zakelijke dienstverlening	83
Industrie	1
Overige	13
Totaal	100

Bron: EIM op basis van CBS (SSB).

Een mogelijke verklaring is dat terugkerende seizoenmigranten vaker de voorkeur hebben om via het uitzendbureau te werken. Een groot deel van de seizoenmigranten die terugkeren via een uitzendbureau, wordt tewerkgesteld in de agrarische sector. Wellicht kunnen de duidelijke werkafspraken van uitzendbureaus hierbij een rol spelen.

2.8 Kenmerken ondernemingen met seizoenmigranten in dienst

2.8.1 Aandeel bedrijven met seizoenmigranten in 2007

Van de ondernemingen die tijdelijke werknemers in dienst hebben voor seizoenarbeid, heeft 21 procent seizoenmigranten in dienst. Er zijn duidelijk verschillen per sector zichtbaar. In de agrarische sector heeft 51% van de bedrijven tijdelijk personeel.¹ In de bouwnijverheid is dit aandeel aanmerkelijk lager, namelijk 8 procent.

tabel 12 Aandeel bedrijven met tijdelijke krachten die werken met seizoenmigranten, 2007

<i>Sector</i>	<i>Aandeel (%)</i>	<i>Gemiddeld aantal seizoenmigranten</i>
Agrarische sector	51	16,3
Bouwnijverheid	17	3,7
Industrie	8	21,3
Overige sectoren	16	14,6
Totaal	21	14,6

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=2720).

Gemiddeld hadden de ondernemingen 14,6 seizoenmigranten in dienst. Ook hier zijn duidelijke verschillen tussen de sectoren zichtbaar. Een onderneming in de in-

¹ Voor 2006 werd in de Arbeidsmarktmonitor van het Productschap Tuinbouw geconcludeerd dat in de primaire tuinbouw voor 21% van de bedrijven met tijdelijke krachten seizoenmigranten uit de MOE-landen de belangrijkste bron vormden. Studenten en scholieren vormden voor 38% de belangrijkste bron en huisvrouwen en huismannen voor 33%. In de aan de tuinbouw gelieerde handel en industrie vormden de tijdelijke krachten uit de MOE-landen slechts voor 4% van de bedrijven de belangrijkste bron.

dustrie had gemiddeld de meeste seizoenmigranten in dienst en een onderneming in de bouw de minste¹. Dit hangt vooral samen met de gemiddelde bedrijfsgrootte. Industriële bedrijven zijn gemiddeld veel groter dan bedrijven in de agrarische sector en bouwnijverheid. Daarnaast zijn in de bouwnijverheid zijn veel zzp'ers uit de MOE-landen actief die buiten de scope van dit onderzoek vallen.

2.8.2 Werving seizoenmigranten

Van de methoden van contactlegging met de seizoenmigrant komt het uitzendbureau het meest voor. Deze methode werd door 72 procent van de ondernemingen gebruikt. Van alle seizoenmigranten werkte 55 procent via een uitzendbureau. Dat percentage ligt iets boven het percentage tijdelijke werknemers uit Nederland die via een uitzendbureau werken.²

Buiten de uitzendbureaus is bijna een kwart benaderd door de seizoenmigrant zelf en 11 procent door een bemiddelingsbureau. Werving in het land van herkomst kwam met een aandeel van 5 procent het minst voor.

tabel 13 Wijze waarop bedrijven in contact komen met seizoenmigrant, 2007 (%)

Contactlegging	Aandeel
Seizoenmigrant zelf	22
Bemiddelingsbureau	11
Uitzendbureau	72
Werving land van herkomst	5

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=255).

Bedrijven maken blijkens de ondernemersenquête voor tijdelijke werkzaamheden, behalve van de seizoenmigranten, vooral gebruik van scholieren en studenten gevolgd door de allochtone inwoners en tot slot huisvrouwen/huismannen.³

tabel 14 Top-3 achtergrond seizoenwerkers niet ingehuurd via het uitzendbureau, 2007

Achtergrond seizoenwerkers
1. Scholieren en studenten
2. Allochtone inwoners
3. Huisvrouwen/huismannen

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=237).

Over het algemeen konden de ondervraagde ondernemers met seizoenmigranten in dienst eenvoudig aan seizoenmigranten komen. Op totaalniveau vond 96 procent het eenvoudig om aan seizoenmigranten te komen. In de agrarische sector was dat 94 procent en in de overige sectoren 100 procent. Hierbij moet wel aan-

¹ Zzp'ers zijn geen werknemers en vallen daarom buiten de gehanteerde definitie van een seizoenmigrant.

² Van de tijdelijke werknemers werkt 48 procent via een uitzendbureau.

³ Deze bevindingen zijn in lijn met die uit de Arbeidsmonitor tuinbouw 2006.

getekend worden dat deze vraag alleen gesteld is aan de ondernemers die seizoenmigranten in dienst hebben.

tabel 15 Aandeel ondernemers dat makkelijk aan seizoenmigranten kan komen, 2007

Sector	Aandeel
Agrarische sector	94%
Bouwnijverheid	100%
Industrie	100%
Overige	100%
Totaal	96%

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=245).

2.8.3 Kosten voor de werkgever

De kosten voor de werkgever bestaan uit het loon en eventueel aanvullende kosten. Het bruto-uurloon dat de werkgevers in 2007 aan seizoenmigranten betaalden bedroeg gemiddeld € 8,80. Van de ondernemers¹ met seizoenmigranten in dienst heeft 21 procent aanvullende kosten. De aanvullende kosten kunnen in drie groepen worden ingedeeld, namelijk:

- huisvestingskosten,
- vervoerskosten en
- bemiddelingskosten.

Van de respondenten met aanvullende kosten had 63 procent aanvullende huisvestingskosten. Het gemiddelde bedrag aan huisvestingskosten bedroeg € 405 per migrant in de hele periode dat de seizoenarbeid werd verricht. Van de respondenten met aanvullende kosten had 32 procent aanvullende vervoerskosten. Het gemiddelde bedrag aan vervoerskosten bedroeg € 903. Tot slot gaf 21 procent van de ondernemers met aanvullende kosten aan bemiddelingskosten te hebben. Deze kosten bedroegen gemiddeld € 116 per migrant. Teruggerekend naar uurloon komt er gemiddeld aan vaste kosten nog € 1,21 boven het normale uurloon bij.²

2.8.4 Motieven ondernemers voor inzetten van seizoenmigranten

In 2005 is een studie gedaan naar tijdelijke arbeidskrachten uit Midden- en Oost-Europa in de Bollenstreek³. Uit dit onderzoek bleek dat Polen over het algemeen gemotiveerder zijn.⁴ In een ander onderzoek wordt door geïnterviewden aangegeven dat ze bovendien gemiddeld 25 tot 30 procent productiever zouden zijn⁵.

¹ Ondernemers exclusief de uitzendbureaus.

² Regioplan komt in 2004 voor deze kosten tot een gemiddeld bedrag van € 1,50 per uur. Zie hiervoor H.M. ter Beek, J.V.M. Mevissen, et al., p. 47.

³ SAB (2005): *Tijdelijke arbeidskrachten uit Midden- en Oost-Europa in de Bollenstreek, wonen, werken, handhaven*.

⁴ SAB (2005): *Tijdelijke arbeidskrachten uit Midden- en Oost-Europa in de Bollenstreek, wonen, werken, handhaven* p. 30.

⁵ Regioplan (2004): *Poolshoogte* p. 48 en NRC 2007 12-11.

tabel 16 Voornaamste reden voor het in dienst nemen van seizoenmigranten

<i>Reden</i>	<i>Percentage</i>
1. Er was niet voldoende aanbod van tijdelijke werknemers in Nederland	53
2. Seizoenmigranten zijn productiever	31
3. Seizoenmigranten zijn goedkoper	15

Bron: EIM-ondernemersenquête (n=255).

De helft van de ondernemers met seizoenmigranten in dienst, geeft als reden aan het onvoldoende aanbod van tijdelijke werknemers in Nederland. Voor 31 procent is de hogere productiviteit de voornaamste reden en voor 15 procent de lagere loonkosten. Van de ondernemers die geen seizoenmigranten in dienst hebben, heeft het merendeel geen plannen om in de toekomst wel seizoenmigranten in dienst te nemen. Met name voldoende aanbod van binnenlandse werknemers en de taalbarrière worden door deze groep vaak als redenen aangegeven om geen seizoenmigranten in dienst te nemen¹.

2.9 Werknemersmotieven voor seizoenmigratie

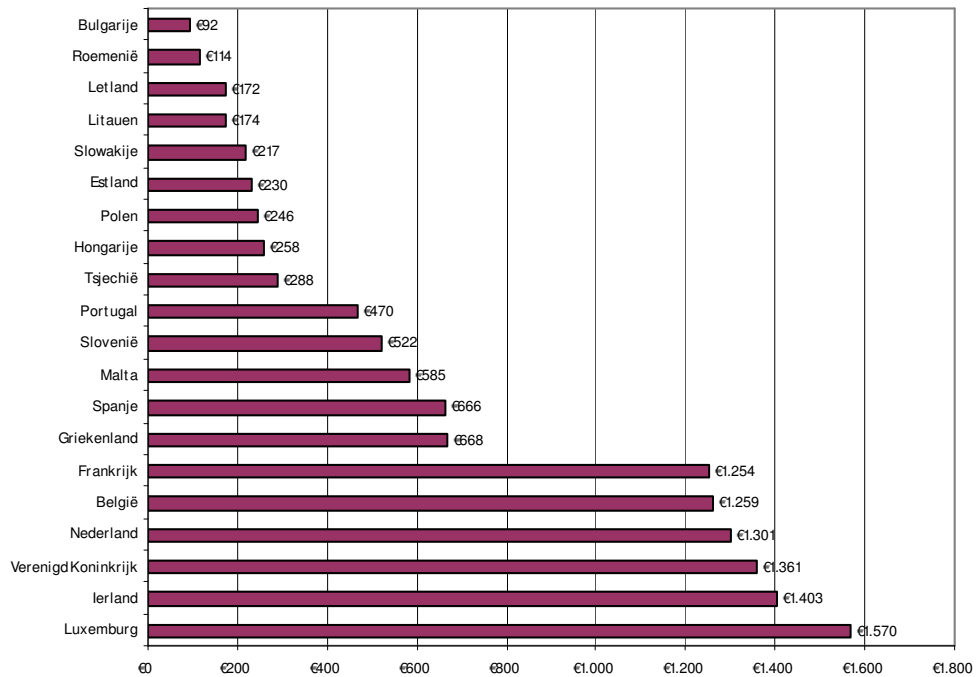
2.9.1 Literatuur

Economische motieven spelen een belangrijke rol voor seizoenmigratie. De verschillen in minimumloon in Nederland en het land van herkomst van de seizoenmigranten zijn aanzienlijk. Uit gegevens van Eurostat blijkt dat het minimumloon in Polen ongeveer één vijfde is van het minimumloon in Nederland. Het minimumloon in een aantal EU-landen is af te lezen in figuur 7.²

¹ EIM op basis van de ondernemersenquête.

² Zie ook: Berg, N. Van den, M. Brukman, C. van Rij (2007): *De Europese grenzen verlegd; (Eerste) evaluatie flankerend beleid vrij verkeer van werknemers MOE-landen*, p. 28.

figuur 7 Minimumloon in euro's per maand

Bron: Eurostat, januari 2007.

Uit literatuuronderzoek, onder meer aangeleverd door de ENSR-partners van EIM, is gebleken dat economische redenen het belangrijkste zijn voor de beslissing om tijdelijk in het buitenland te werken als seizoenmigrant. Voor de Polen dient het verschil in BBP per hoofd van de bevolking in Nederland minimaal 2 tot 3 keer hoger te zijn dan in Polen.¹ Bij een kleiner verschil zal de animo sterk afnemen. De seizoenmigranten hebben aangegeven dat ze als seizoenmigranten werken om in het thuisland een goed leven te kunnen opbouwen, of om in een eigen bedrijf te investeren.² Het verdiende geld wordt voor een groot deel uitgegeven aan de verbouwing van huizen, het volgen van opleidingen en de aanschaf van een auto.

Voor Polen worden de kapitaaloverdrachten door seizoenmigranten geschat op 20-25% van het in het buitenland verdiende loon³. Deze kapitaaloverdrachten zijn als volgt berekend. Uit gegevens van The Entrepreneurship and Economic Development Research Institute in Łódź (Poolse partner) blijkt dat 3-4% van de Poolse bevolking als seizoenarbeider in het buitenland werkt. Voor 2006 zijn dat 1,2 miljoen Polen. Uit gegevens van de World Bank blijkt verder dat 574 miljoen

¹ In de Ecorys-studie Versantvoort, M.C., et al., *Evaluatie werknemersverkeer uit MOE-landen*, uit 2006 wordt een iets lager kengetal genoemd. In deze studie wordt gesteld dat Polen bij een loonverschil dat lager ligt dan 2 à 2,5 keer het te verdienen loon in het thuisland, niet meer zullen migreren. In Kubiak, K. (2008): *The economic effects of seasonal migration on the Dutch economy* wordt deze factor geschat op 2,5 à 3%.

² Kubiak, K. (2008): *The economic effects of seasonal migration on the Dutch economy*, the Entrepreneurship and Economic Development Research Institute in Łódź.

³ Kubiak, K. (2008): *The economic effects of seasonal migration on the Dutch economy*, the Entrepreneurship and Economic Development Research Institute in Łódź.

dollar van de overdrachten naar Polen afkomstig is van mensen die minder dan een jaar woonachtig in het buitenland waren. Dit sluit aan bij onze definitie van seizoenarbeiders. Verder wordt 10 miljoen dollar aan direct kapitaal overgemaakt naar Polen door de migranten. Van alle migranten is 50% tijdelijk migrant¹. De directe kapitaaloverdrachten van tijdelijke migranten komen daardoor uit op 5 miljoen dollar. De totale officiële kapitaaloverdrachten komen hierdoor uit op 579 miljoen dollar in 2006. Uit gegevens van The Entrepreneurship and Economic Development Research Institute blijkt dat 50% van de overdrachten niet officieel is. De niet-officiële overdrachten worden om deze reden geschat op hetzelfde bedrag als de officiële overdrachten, namelijk ook 579 miljoen dollar. De totale waarde van de kapitaaloverdrachten van seizoenmigranten in 2006 bedroeg 1.158 miljoen dollar. Omgerekend betekent dit dat de kapitaaloverdrachten 846 euro per migrant bedroegen in 2006. Uitgaande van het gemiddelde verdiende loon van een migrant in 2005 van 4.067 euro heeft een seizoenmigrant ruim 20 procent van het bruto verdiende loon overgemaakt naar het land van herkomst. Vermoedelijk is dit de ondergrens omdat een deel van de migranten het verdiende geld in het thuisland uitgeeft in plaats van het geld over te maken. Deze geldstromen zijn echter niet te meten.

Ook zijn de (seizoen)migranten ondernemend te noemen. Van de migranten heeft 10 procent de afgelopen vijf jaar geïnvesteerd in een eigen onderneming. Ter vergelijking: onder de niet-migranten is dat aandeel slechts 3 procent. Ook is het aantal startende ondernemers onder migranten relatief hoog. Van deze groep heeft 25 procent de intentie om binnen 2 tot 3 jaar een nieuwe onderneming op te richten. Onder de niet-migranten is dat aandeel 11 procent.²

2.9.2 *Animo voor seizoenmigratie*

Uit interviews van de partners blijkt dat tussen de 1,5 en 10 procent van de Poolse beroepsbevolking geïnteresseerd is in een tijdelijke baan in het buitenland. Onder de Bulgaren is de animo voor seizoenmigratie groter dan in Polen. Van de Bulgaren heeft 13,7 procent interesse.³ Onder de Roemenen is de animo het grootst. Maar liefs 54,6 procent van de Roemenen heeft interesse in een tijdelijke baan in het buitenland voor seizoenarbeid. Wel heeft 39 procent hiervan aangegeven alleen interesse te hebben als ze het zelf niet hoeven te regelen.⁴

2.9.3 *Landenvoorkeur*

De landenvoorkeur van de seizoenmigranten verschilt per land van herkomst. Nederland behoort niet tot de top-vijf in Polen, Bulgarije en Roemenië. In tabel 17 is de top-vijf voorkeurslanden voor seizoenmigratie van Polen, Bulgarije en Roemenië weergegeven.

¹ Kubiak, K. (2008): *The economic effects of seasonal migration on the Dutch economy*, the Entrepreneurship and Economic Development Research Institute in Łódź.

² Foundation for an Open Society (Roemenië).

³ Brond: IOM, Guentcheva, R., P. Kabakchieva en P. Kolarski (2003), *Sharing experience: Migration Trends in selected applicant countries and lessons learned from the "new countries of immigration" in the EU and Austria, volume 1- Bulgaria, European Commissions project*, p. 29.

⁴ National Association of the Citizen Advice Bureaus (Roemenië).

tabel 17 Landenvoorkeur voor tijdelijke migratie

Voorkeur	Polen (2005)	Bulgarije (2001)	Roemenië (2006)
1	Duitsland	Duitsland	Italië
2	Italië	V.S.	Spanje
3	Groot-Brittannië	Griekenland	Duitsland
4	Ierland	Italië	Griekenland
5	Spanje	Canada	Frankrijk

Bron: FED (Bulgarije), Entrepreneurship and Economic Development Research Institute, Academy of Management (Polen), Chamber of Commerce and Industry of Romania- Business information Division (Roemenië).

Voor de Polen is Duitsland het populairste migratieland. Ook Groot-Brittannië en Ierland zijn erg in trek omdat daar geen beperkingen waren toen Polen toetrad tot de Europese Unie. Van de Poolse seizoenmigranten migreert circa 90 procent naar één van de top-vijf landen. De Bulgaren hebben net als de Polen Duitsland als populairste migratieland. Opvallend is de populariteit van de Verenigde Staten en Canada. Vermoedelijk hebben de Bulgaren die voor seizoenarbeid naar de VS gaan plannen voor een definitieve vestiging. Voor de Roemenen is Italië het populairste migratieland, gevolgd door Spanje en Griekenland.

3 Economische effecten van seizoenmigratie voor Nederland

In dit hoofdstuk is de bijdrage van seizoenmigranten aan de Nederlandse economie in kaart gebracht. Hiervoor wordt naar een viertal welvaartsaspecten gekeken. Eerst wordt gekeken naar de *directe effecten*: wat is de directe bijdrage van seizoenmigranten aan het BBP? Vervolgens wordt aandacht besteed aan de *indirecte effecten*. Bij indirecte effecten wordt onder andere rekening gehouden met de effecten die seizoenmigranten hebben op bijvoorbeeld de investeringen, lonen en prijzen en de effecten van de onderlinge leveringen tussen sectoren. Voor het berekenen van zowel de directe als de indirecte effecten wordt gebruik gemaakt van het econometrische model PRISMA. In de derde stap wordt ingegaan op de loon- en verdringingseffecten. Tot slot worden de externe effecten van seizoenmigratie in kaart gebracht.

De analyse in dit hoofdstuk is beperkt tot de economische effecten van legale seizoenmigranten. Voor informatie over illegale seizoenmigranten wordt verwezen naar paragraaf 5.3.

3.1 Directe effecten

Directe welvaartseffecten betreffen de effecten voor de betreffende doelgroep. De effecten zijn een direct gevolg van een veranderde situatie. Het betreft in dit geval de bijdrage aan de toegevoegde waarde van seizoenmigranten. In Nederland kwam de werkgelegenheid van seizoenmigranten in 2005 overeen met ongeveer 26.500 fte's, wat neerkomt op ongeveer 9 procent van het totale arbeidsvolume van tijdelijke krachten (tabel 19). Seizoenmigranten maken ongeveer 0,5 procent van het totale arbeidsvolume (inclusief zelfstandigen) uit. De werkgelegenheid van seizoenmigranten is vooral geconcentreerd in de zakelijke dienstverlening (uitzendkrachten), de landbouw en de handel. Het gaat hier om de sectoren waar zij in dienst zijn. Zoals in paragraaf 2.6 is beschreven, blijkt bijna twee derde van de seizoenmigranten in dienst van een uitzendbureau tewerkgesteld te zijn in de agrarische sector.

tabel 18 Arbeidsvolume van 2005 in arbeidsjaren

Sector	Werknemers				
	Tijdelijke arbeidskrachten			Vaste arbeidskrachten	Totaal
	Seizoenmigranten	Binnenlandse krachten	Totaal		
Landbouw, bosbouw, visserij**	4.800	7.800	12.600	76.800	89.400
Industrie	700	5.000	5.700	795.500	801.200
Bouwnijverheid	400	1.500	1.900	363.200	365.100
Handel	1.400	43.000	44.700	838.500	883.200
Horeca	800	19.000	19.600	123.300	142.900
Transport en communicatie	400	7.900	8.300	366.100	374.400
Zakelijke dienstverlening	17.500	191.000	208.600	904.200	1.112.800
Overige bedrijfstakken*	500	22.900	23.400	1.081.100	1.104.500
Totaal bedrijven	26.500	293.000	319.400	4.554.100	4.873.500

* *Delfstoffenwinning, openbaar nut, bank- en verzekeringswezen, onroerend goed, zorgsector.*

** *Exclusief uitzendkrachten die in de agrarische sector werkzaam zijn.*

Bron: EIM, mede op basis van CBS (SSB, EWL en Nationale Rekeningen).

tabel 19 Brutoloon per fte x 1.000 euro

Sector	Werknemers				
	Tijdelijke arbeidskrachten			Vaste arbeidskrachten	Totaal
	Seizoenmigranten	Binnenlandse arbeidskrachten	Totaal		
Landbouw, bosbouw, visserij	15	18	16	26	25
Industrie	21	26	26	36	36
Bouwnijverheid	18	25	24	33	33
Handel	17	17	17	31	30
Horeca	13	20	20	24	21
Transport en communicatie	21	26	25	36	36
Zakelijke dienstverlening	19	25	25	36	31
Overige bedrijfstakken*	20	27	27	37	36
Totaal bedrijven	18	24	24	35	33

* *Delfstoffenwinning, openbaar nut, bank- en verzekeringswezen, onroerend goed, zorgsector.*

Bron: EIM, mede op basis van CBS (SSB, EWL en Nationale Rekeningen).

Op jaarbasis verdient een legale seizoenmigrant omgerekend naar fte een brutoloon van ongeveer € 18.000; dit is driekwart van het gemiddelde loon van een binnenlandse tijdelijke arbeidskracht. Dit verschil heeft deels te maken met de sectoren waar seizoenmigranten werkzaam zijn en deels met het feit dat seizoenmigranten veelal volgens de laagste loonschalen van de CAO worden betaald. Seizoenmigranten vervullen hoofdzakelijk functies waarvoor lage salaris-

schalen gelden. Tijdelijke binnenlandse werknemers vervullen voor een deel ook hogere functies en kunnen daarnaast doorgroeien in salaris. Overigens verdienen tijdelijke arbeidskrachten minder dan vaste werknemers: een tijdelijke arbeidskracht verdient op fulltime basis ongeveer € 24.000 bruto¹, een vaste werknemer € 35.000 bruto. Dit verschil heeft onder meer te maken met het niveau van de betreffende functies. Vaste werknemers hebben ook een beter carrièreperspectief.

De bijdrage van seizoenmigranten aan het BBP schatten we op ruim € 477 miljoen in 2005². Dit komt neer op 0,12% van het BBP in dat jaar.

tabel 20 Seizoenmigranten en toegevoegde waarde naar sector, 2005

<i>Sector</i>	<i>Arbeidsvolume seizoenmigranten (a)</i>	<i>Gemiddeld loon** (b)</i>	<i>Bijdrage seizoenmigranten aan bruto toegevoegde waarde (d)***</i>	<i>Idem, in % toegevoegde waarde van de bedrijfstak</i>
Landbouw, bosbouw, visserij	4.800	15	72	0,75
Industrie	700	21	15	0,02
Bouwnijverheid	400	18	7	0,03
Handel	1.400	17	24	0,04
Horeca	800	13	10	0,13
Transport en communicatie	400	21	8	0,03
Zakelijke dienstverlening	17.500	19	333	0,45
Overige bedrijfstakken (*)	500	20	10	0,01
Totaal bedrijven	26.500	18	477	0,12

* *Delfstoffenwinning, openbaar nut, bank- en verzekeringswezen, onroerend goed, zorgsector.*

** *Loon per fte in 1000 euro per jaar.*

*** *D=ab in miljoenen euro.*

Bron: EIM, mede op basis van CBS.

3.2 Indirecte effecten

De aanwezigheid van seizoenmigranten beïnvloedt de concurrentiepositie van de sectoren waarin zij werkzaam zijn. Voor een deel wordt dit veroorzaakt door het lage loon waartegen zij het werk uitvoeren, maar ook door het feit dat zij werk-

¹ Het gaat hier om het verdiende brutoloon, vóórdat de ingehouden sociale lasten en belasting die werknemers betalen in mindering zijn gebracht. Het werkgeversdeel van de sociale lasten is hierin niet begrepen. In geval van uitzendarbeid kan dit aanmerkelijk verschillen van het bedrag dat het inlenende bedrijf betaalt aan het uitzendbureau.

² Op basis van de loonverhoudingen tussen tijdelijke arbeidskrachten en doorsnee-werknemers nemen we aan dat de productiviteit van een seizoenmigrant ruim 50% is van die van een doorsnee-werknemer in de betreffende sector.

zaamheden verrichten waarvoor niet of moeilijk binnenlandse flexwerkers te vinden zijn. Daarnaast consumeren seizoenmigranten in Nederland waardoor de vraag naar goederen en dienst toeneemt. Dergelijke effecten behoren samen met de sociale premies die werkgevers betalen over het brutoloon van een seizoenmigrant en de winstmarges op de verrichte activiteiten van de seizoenmigranten tot de indirecte effecten van seizoenmigranten. In deze paragraaf worden daarom de resultaten van een analyse gepresenteerd waarin de indirecte effecten geschat zijn. Daarbij is gebruik gemaakt van het macro/sectoraal model PRISMA van EIM¹. Met dat model is eerst een simulatie gemaakt van de ontwikkeling van de Nederlandse economie onder de veronderstelling dat seizoenmigranten onbeperkt worden toegelaten (het basispad). Vervolgens is een alternatieve simulatie gemaakt, die als enige verschilt van het basispad door de veronderstelling dat in het geheel geen seizoenmigranten meer worden toegelaten (alternatief pad)². Vergelijking van het basispad en het alternatieve pad geeft dan het totale effect van seizoenmigratie op de Nederlandse economie. Omdat PRISMA een compleet macro/sectoraal³ model van de Nederlandse economie is, worden ook de effecten op onder andere arbeidskosten en consumptie⁴ beschreven, en ook alle repercussies die dat vervolgens weer heeft op de Nederlandse economie. Dit geeft dus inzicht in de directe plus de indirecte effecten op de Nederlandse economie. Bij de berekeningen met het PRISMA-model vormen de resultaten uit hoofdstuk 2 rond de seizoenmigrant het uitgangspunt. Het betreft hier de aantallen, het loonniveau, de arbeidsduur en de kapitaaloverdrachten naar het thuisland. De aldus berekende totale bijdrage van seizoenmigranten aan de Nederlandse economie wordt op macro-economische niveau samengevat in tabel 21.

Uit paragraaf 3.3 van dit rapport blijkt dat er geen empirische aanwijzingen gevonden zijn dat binnenlandse werknemers van de arbeidsmarkt verdrongen worden door seizoenmigranten. Seizoenmigranten zijn een aanvulling op binnenlandse tijdelijke arbeidskrachten doordat seizoenmigranten vooral werk verrichten waarvoor geen binnenlandse flexwerkers (meer) te vinden zijn. Een belangrijk gevolg van de komst van seizoenmigranten is een daling van de loonkosten van bedrijven. Immers, het loon van seizoenmigranten ligt gemiddeld zo'n 25% lager dan dat van binnenlandse tijdelijke arbeidskrachten. De aanwezigheid van seizoenmigranten drukt de loonkosten op macro-economisch niveau uiteindelijk met 0,6%. Doordat de lagere arbeidskosten door de producent worden doorberekend in de prijzen zal ook het prijsniveau dalen. Dit heeft gunstige consequenties voor de concurrentiepositie van Nederlandse bedrijven, zoals blijkt uit een toename van de uitvoer en een geringer aandeel van invoer in de finale vraag⁵.

¹ Een uitgebreide verantwoording van de analyse staat in Bijlage II.

² In beide gevallen is een simulatie over 40 jaar gemaakt om alle doorwerkingseffecten volledig tot uitdrukking te laten komen. Merk op dat PRISMA is 'geijkt' op het ATHENA-model van het CPB.

³ Relaties tussen sectoren worden beschreven met behulp van een input-outputmodule. Deze beschrijft onder andere ook de intermediaire leveringen van de zakelijke dienstverlening aan de overige sectoren. De arbeid van seizoenmigranten die in dienst zijn van uitzendbureaus maakt daar deel van uit.

⁴ Daarbij is aangenomen dat seizoenmigranten 25% van hun inkomen overdragen naar het land van herkomst. Zie paragraaf 2.9 voor een onderbouwing van dit percentage; het restant wordt voor consumptie in Nederland aangewend.

⁵ De invoer neemt wel toe maar minder dan het BBP.

Verder neemt de effectieve vraag naar goederen en diensten toe door een toename van de particuliere consumptie en door een toename van het investeringsniveau. Uiteindelijk valt het BBP door de aanwezigheid van seizoenmigranten 0,6% (2,3 miljard) hoger uit dan zonder seizoenmigranten het geval zou zijn geweest. Uitgaande van een direct effect van 0,12% (zie hiervoor) kan het indirecte effect becijferd worden op 0,46%. Dit betekent dat per saldo het BBP door de indirecte effecten met zo'n 1,8 miljard euro toeneemt.

Omdat de komst van seizoenmigranten extra arbeidsproductiviteit genereert, verandert de werkgelegenheid bij bedrijven, ondanks de gestegen productie, nauwelijks. Deze wordt evenmin significant beïnvloed door de komst van seizoenmigranten. Het extra arbeidsaanbod dat door de seizoenmigranten gegenereerd wordt, wordt dus geheel geabsorbeerd door extra productie.

De aanwezigheid van seizoenmigranten leidt door de lagere loonkosten en hogere productie tot een daling van de arbeidsinkomensquote in de marktsector. Er vindt een verschuiving plaats van arbeidsinkomen (aiq) naar kapitaalinkomen. De aiq daalt met 0,15 procentpunten. De bezettingsgraad blijft vrijwel ongewijzigd.

tabel 21 Macro-economische effecten van seizoenmigranten*

Variabele	Eenheid	Waarde
Lonen en prijzen		
Loonvoet	%	-0,6
Prijs particuliere consumptie	%	-0,5
Prijs uitvoer goederen (excl. energie)	%	-0,7
Prijs productie marktsector**	%	-0,7
Reële loonvoet marktsector**	%	0,1
Hoeveelheden		
Particuliere consumptie	%	0,3
Investeringen (excl. woningen)	%	0,8
Uitvoer goederen (excl. energie)	%	1,0
Invoer	%	0,4
BBP (factorkosten)	%	0,6
Productie marktsector**	%	0,5
Arbeidsmarkt		
Arbeidsproductiviteit marktsector**	%	0,5
Werkgelegenheid bedrijven	%	0,0
Werkloosheid	%-punt	0,0
Kengetallen		
Bezettingsgraad industrie	%-punt	0,0
Arbeidsinkomensquote marktsector**	%-punt	-0,2
Lopende rekening betalingsbalans	%-BBP	0,0
Financieringsoverschot overheid	%-BBP	0,0
Belastingen	%-BBP	0,0
Sociale premies	%-BBP	0,1

* Gebaseerd op vergelijking van een modelsimulatie waarin seizoenmigratie onbeperkt is toegelaten (117.000 seizoenmigranten in 2005), met één waarin seizoenmigratie in het geheel niet voorkomt.

** Bedrijven exclusief delfstoffenwinning, onroerend goed en zorgsector.

Bron: EIM met behulp van PRISMA.

Door de intersectorale verbanden treden niet alleen effecten op in de sectoren met seizoenmigranten, maar in alle sectoren. Tabel 22 geeft een beeld van de ontwikkeling van de belangrijkste sectorale variabelen: productie, reële loonvoet, arbeidsproductiviteit en werkgelegenheid. De grootste effecten treden op in de landbouw, bosbouw en visserij en de kleinste effecten in de zorgsector.

tabel 22 Sectorale effecten van seizoenmigranten

<i>Sector*</i>	<i>Productie**</i>	<i>Reële loonvoet</i>	<i>Arbeidsproductiviteit</i>	<i>Arbeidsvolume</i>
Landbouw, bosbouw, visserij	1,6	2,2	0,7	0,9
Delfstoffenwinning	0,3	-0,2	0,3	0,0
Voedings- en genotmiddelenindustrie	0,8	-0,5	-0,2	1,1
Olie-industrie	0,0	-1,6	0,1	0,0
Chemische industrie	0,6	-0,4	0,1	0,5
Metaalindustrie	0,8	-0,3	0,0	0,8
Overige industrie	0,6	0,1	0,1	0,5
Openbaar nut	0,4	-0,1	0,4	0,0
Bouwnijverheid	0,3	0,0	0,0	0,3
Autosector	0,6	0,0	0,2	0,3
Groothandel	0,4	-0,0	0,1	0,2
Detailhandel	0,2	0,3	0,3	-0,1
Horeca	0,3	0,3	0,4	-0,1
Transport en communicatie	0,4	0,1	0,3	0,1
Bank- en verzekeringswezen	0,4	0,2	0,2	0,2
Onroerend goed	0,2	-1,4	0,0	0,2
Overige tertiaire diensten	0,5	0,1	0,7	-0,3
Zorgsector	0,1	0,0	0,1	-0,0
Totaal bedrijven	0,4	0,1	0,4	0,0

* Toegevoegde waard en arbeidsvolume naar de sector waar werkzame personen in dienst zijn.

** Bruto toegevoegde waarde (factorkosten).

Bron: EIM met behulp van PRISMA; zie ook toelichting in Bijlage II.

3.3 Loon en verdringingseffecten

3.3.1 Theorie

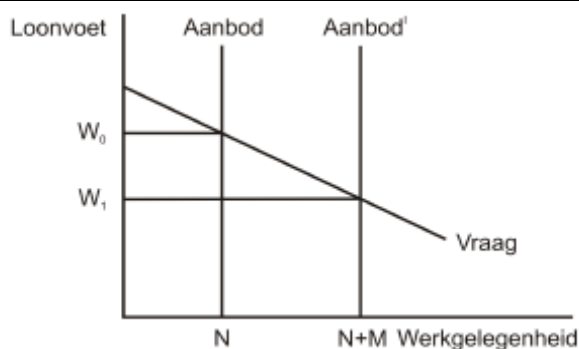
Migratie is een onderwerp dat veelvuldig in de economische literatuur onderzocht is. Voor seizoenmigratie geldt dat veel minder. Eén van de belangrijkste verschillen tussen de permanente migranten en de seizoenmigranten is dat de tijdelijke migranten terugkeren naar het land van herkomst en geen, of weinig beroep doen op de sociale zekerheid. Hoewel er duidelijk verschillen zijn tussen deze twee groepen migranten kunnen de effecten van de permanente migranten wel een idee geven van de economische effecten die seizoenmigranten kunnen hebben.

In de literatuur wordt (tijdelijke) migratie vooral verklaard vanuit de neoklassieke theorie, die stelt dat migratie plaatsvindt als gevolg van loonverschillen tussen twee landen. Mensen emigreren als het verwachte loon in het buitenland hoger is dan in het eigen land. Het verwachte loon is weer afhankelijk van de kans een baan te vinden en het gemiddelde loon in het bestemmingsland. Dit proces gaat door tot er weer evenwicht is tussen de loonopbrengst in eigen land en de

verwachte loonopbrengst in het bestemmingsland. Naarmate het loon in het land van bestemming hoger is en de werkloosheid er lager is, zal de (tijdelijke) migratiestroom naar dat land sterker zijn. In het geval van seizoenmigratie is geen sprake van permanente emigratie en bovendien hebben de seizoenmigranten vanwege de moeilijk vervulbare vacatures veel zekerheid in het vinden van een baan. Voor seizoenmigratie zal het loonverschil een belangrijke factor zijn, maar ook de afstand tussen het migratieland en het thuisland. In tegenstelling tot bij permanente migratie, keren seizoenmigranten weer terug naar het thuisland. Ook zullen de taal en de tijdelijke huisvesting van het bestemmingsland meer van belang zijn bij seizoenmigratie.

Door (tijdelijke) migratie neemt het aanbod van de werknemers toe. In figuur 8 is deze toename in een eenvoudig model weergegeven. In dit model wordt verondersteld dat het arbeidsaanbod niet afhankelijk is van de loonvoet. Het aanbod neemt toe met 'M'. De aanbodlijn verschuift hierdoor naar rechts van Aanbod naar Aanbod¹. Als gevolg van het ruimere arbeidsaanbod zal een nieuw evenwicht gevonden worden tussen het arbeidsaanbod en de vraag naar arbeid. In de nieuwe situatie neemt de werkgelegenheid toe en zal de loonvoet dalen van W^0 naar W^1 .¹

figuur 8 Effecten op de loonvoet als gevolg van seizoenmigratie

Bron: Versantvoort et al., 2006.

Met de stijging van de vraag naar arbeid, neemt ook de productie toe. Het BBP zal hierdoor toenemen. Dit extra inkomen gaat vooral naar de immigranten en voor een kleiner deel naar de kapitaalverschaffers. De zittende werknemers gaan er door de druk op de lonen in principe op achteruit. De lagere lonen van de immigranten kunnen ook tot verdringing van huidige werknemers leiden als de lonen rigide zijn. Door deze ontwikkelingen treedt er een verschuiving op van arbeidsinkomen naar kapitaalinkomen.

Buiten de neerwaartse druk op de lonen kan het ook voor de huidige werkzoevende lastiger worden om een baan te vinden. Een werkgever kan namelijk ook voor een immigrant kiezen, die veelal beter gemotiveerd is.² Op de korte termijn kunnen de uitgaven aan werkloosheidsuitkeringen stijgen wanneer de migranten de ingezetenen aan de onderkant van de arbeidsmarkt verdringen. Wanneer het

¹ Versantvoort, M.C. et al. (2006): *Evaluatie werknemersverkeer MOE-landen*.

² Klaver, Jeanine, Arend Odé (2002): *Arbeidsmigratie naar Nederland; nieuwe visie op veranderende condities*. P. 18.

echter om moeilijk vervulbare vacatures gaat en er niet sprake is van verdringen, zullen uitgaven aan werkloosheid en bijstandsuitkeringen niet stijgen.¹

Overzicht schattingen verdringingseffecten uit de literatuur

In het onderzoek van Versantvoort et al. (2006) wordt het verdringingseffect voor de korte termijn op basis van literatuuronderzoek geschat op een verdringing van 25 banen van ingezetenen per 100 arbeidsmigranten. Hierbij wordt aangetekend dat de arbeidsmarkt op de lange termijn naar een evenwicht zal ontwikkelen. De schatting is gebaseerd op een literatuuronderzoek dat in de onderstaande tabel is samengevat. De schattingen in de literatuur betreffen niet specifieke verdringingseffecten als gevolg van seizoenmigratie. Bij seizoenmigratie kan sprake zijn van moeilijk vervulbare vacatures en bovendien keren seizoenmigranten na afloop terug naar het land van herkomst waardoor het beroep op de sociale voorzieningen klein zal zijn. Vanwege de structurele verschillen tussen permanente migratie en seizoenmigratie schat EIM dat de verdringingseffecten als gevolg van seizoenmigratie lager uitvallen dan de verdringingseffecten van migratie in het algemeen.

tabel 23 Resultaten verdringingseffecten uit de literatuur*

<i>Auteur</i>	<i>Variant</i>	<i>Verdringing</i>
Hunt, 1992	Frankrijk, 1968, migranten, inclusief niet-werkende migranten	Minimaal 16% Midden 25% Maximaal 44%
Zweimüller en Winter-Ebmer, 1996	Oostenrijk, 1988-1991, transitiewerk	Werkloosheid industriële arbeiders significant
Pischke en Velling, 1997	Duitsland, 1986-1988, migranten, inclusief niet-werkende migranten	1986, stromen 0% 1987, stromen 57% 1988, stromen 44% Standcijfers 116%
Bauer en Zimmermann, 1999	Synthese eerdere onderzoeken, migranten, inclusief niet-werkende migranten	Minimaal 17% Midden 26% Maximaal 38%
Angrist en Kugler, 2003	EU-15 landen, 1983-1999	OLS 27% IV 126%
Dustmann et al., 2005	VK, 1983-2000, migranten, inclusief niet-werkende migranten	Minimaal 9% Maximaal 20%
Portes en French, 2005	VK, 2004 kwartaal I-III	Minimaal 0% Maximaal 76% Landbouw: 2x zo grote coëfficiënt

* *Verdringingseffecten als gevolg van migratie in het algemeen.*

Bron: Versantvoort et al, 2006.

¹ CPB, Mooij, Ruud de, Hans Roodenburg (2004): *Arbeidsmigratie uit de Midden- en Oost-Europese toetredingslanden.*

De economische gevolgen op de lange termijn van migratie zullen volgens Ederveen en anderen klein zijn. De kapitaalgoederenvoorraad kan zich namelijk aanpassen. Op termijn kunnen de instroom van kapitaal en toetreding van nieuwe bedrijven het hogere arbeidsaanbod absorberen. Ook zal op de lange termijn de sectorstructuur zich aan de nieuwe situatie aanpassen en zal er herscholing plaatsvinden.¹

De mate van concurrentie en het daadwerkelijke effect op de loonvoet worden voor een deel bepaald door het opleidingsniveau van de (tijdelijke) migranten en de binnenlandse werknemers. Wanneer migranten ingedeeld worden naar opleidingsniveau worden ze vaak in drie categorieën ingedeeld, namelijk laag, middelbaar en hoog opgeleid. De effecten op de lonen kunnen afhankelijk zijn van het opleidingsniveau. Uit sommige studies blijkt dat met name laagopgeleide werknemers concurrentie van immigranten voelen. Uit andere studies werd echter geconcludeerd dat iedere gelijkwaardig opgeleide migrant voor concurrentie kan zorgen. Wanneer een hoogopgeleide werknemer werk verricht dat eenvoudig door een migrant over te nemen is, kan hij ook concurrentie van migranten ondervinden. Werknemers met afwijkende kennis en ervaring ondervinden de minste concurrentie doordat ze minder eenvoudig vervangbaar zijn.² Er zijn echter ook studies waarin juist alleen positieve looneffecten uit voortkomen. Het is namelijk mogelijk dat de allochtone werknemers de autochtone werknemers aanvullen en hiermee juist voor een stijging van de lonen zorgen.³

Buiten het opleidingsniveau is ook de openheid van de economie bepalend voor het effect van (tijdelijke) migratie op de economie. In een onderzoek van Lumpe⁴ zijn de effecten van migratie in de VS en Duitsland in kaart gebracht. Uit het onderzoek is gebleken dat er een relatie bestaat tussen het effect van arbeidsmigratie op een economie en de openheid van een economie. In een gesloten economie met een concurrerende arbeidsmarkt is arbeidsmigratie op totaalniveau altijd winstgevend voor de inwonenden. Wel is het mogelijk dat de winsten binnen het land verschuiven naar een andere partij. In een open economie kan het effect op de inwonenden zowel positief als negatief zijn. Het is namelijk mogelijk dat de eventuele welvaartswinsten weglekken naar het buitenland.

In de literatuur zijn vrijwel geen simulaties uitgevoerd die de economische effecten van seizoenmigranten op de Nederlandse economie berekenen. Wel zijn er simulaties uitgevoerd naar de effecten van arbeidsmigratie. Hoewel de uitkomsten van deze simulaties en die van seizoenmigranten niet volledig vergelijkbaar zijn, is het wel mogelijk om op basis van deze uitkomsten een beeld te schetsen van mogelijke uitkomsten voor de simulaties van seizoenmigranten. De belangrijkste uitkomsten van deze simulaties zijn een klein positief effect op het BBP, een verschuiving van arbeid naar kapitaal en een negatief looneffect voor de be-

¹ Ederveen, S. et al. (2004): *Bestemming Europa; immigratie en integratie in de Europese Unie, Europese verkenning*, p. 57.

² Klaver, Jeanine, Arend Odé (2002): *Arbeidsmigratie naar Nederland; nieuwe visie op veranderende condities*, p. 18.

³ Ederveen, S. et al. (2004): *Bestemming Europa; immigratie en integratie in de Europese Unie, Europese verkenning*, p. 54.

⁴ Lumpe, Christian (2007): *The labour impact of immigration: theory and evidence*, Diskussionspapiere der DFGForschergruppe, ZEW.

volkingsgroep die gelijk opgeleid is als de arbeidsmigrant. Een uitgebreide beschrijving van deze simulaties staat in bijlage II.

3.3.2 EIM-modelschatting looneffecten

EIM heeft een nieuwe econometrische analyse naar de impact van seizoenmigratie op de loonvoet en werkgelegenheid van binnenlandse werknemers uitgevoerd. Een uitgebreide rapportage van deze econometrische analyse is te vinden in bijlage III.

Model Looneffecten

Middels een econometrisch model schatten we - met sectorale data - het effect van seizoenmigratie op de loonvoeten van drie groepen werknemers: binnenlandse werknemers met vaste banen, binnenlandse werknemers met tijdelijke banen en seizoenmigranten.¹ De mate van seizoenmigratie in een sector wordt gemeten als het aandeel van seizoenmigranten in het arbeidsvolume van alle werknemers in een sector. Een positief effect van het aantal seizoenmigranten op de loonvoet van binnenlandse werknemers komt theoretisch gezien overeen met complementariteit van binnenlandse werknemers en seizoenmigranten, terwijl een negatief effect overeenkomt met substitueerbaarheid. Voor het effect van het aantal seizoenmigranten op het loon van deze migranten zelf verwachten we een negatief effect, ervan uitgaande dat de migranten rechtstreeks met elkaar concurreren. Het ontbreken van een dergelijk effect (m.a.w. het effect is nul) is echter ook denkbaar: wanneer het aanbod van seizoenmigranten geen invloed heeft op het loon van de seizoenmigranten, vervullen deze werknemers vacatures die niet of moeilijk vervulbaar zijn door binnenlandse werknemers. In het model wordt gecontroleerd voor de invloed op de loonvoet van de mate van deeltijdwerk in een sector en de leeftijdsverdeling van de werknemers in een sector. Als variant berekenen we het model ook met een alternatieve definitie voor de mate van seizoenmigratie, namelijk door het aantal seizoenmigranten niet uit te drukken als aandeel van het totaal aantal werknemers (vaste plus tijdelijke banen) maar als aandeel van het aantal werknemers met tijdelijke banen.

Resultaten Looneffecten

De modelschattingen geven aan dat de mate van seizoenmigratie een significant negatief effect heeft op de loonvoeten van binnenlandse werknemers met vaste en tijdelijke banen. Het effect is echter klein: voor de gemiddelde sector heeft een toename van het aantal seizoenmigranten met 20% een negatief effect op het loon van binnenlandse tijdelijke arbeidskrachten van 0,3%. Voor binnenlandse werknemers met een vast dienstverband is dit effect 0,2%. Het geschatte effect van meer seizoenmigranten op het gemiddelde loon van deze seizoenmigranten zelf is nul. Dit suggereert dat de seizoenmigranten merendeels moeilijk vervulbare vacatures opvullen.

Bovengenoemde uitkomsten zijn gevonden met een schattingssteekproef waar de sector uitzendbureaus is uitgesloten. Opvallend is dat wanneer we deze sector, waar zo'n 60% van de seizoenmigranten werkt, wel meenemen, de geschatte ef-

¹ Binnenlands is gedefinieerd als woonachtig in Nederland. Het betreft feitelijk alle werkenden uitgezonderd de seizoenmigranten. Aangezien de seizoenmigranten per definitie tijdelijke banen bezetten, is er voor deze groep geen uitsplitsing naar vast en tijdelijk werk.

fecten op het uurloon van binnenlandse werknemers nul zijn. Dit suggereert dat in de uitzendbranche de loonconcurrentie tussen binnenlandse werknemers en seizoenmigranten zwakker is dan in andere sectoren. Een verklaring kan zijn dat in de uitzendbranche de seizoenmigranten in dezelfde CAO-schaal vallen als binnenlandse tijdelijke arbeidskrachten, waardoor ze hetzelfde loon verdienen. In de overige sectoren worden seizoenmigranten veelal in de laagste salarisschalen ingedeeld waardoor het mogelijk is dat het loon van de seizoenmigrant lager is dan de lonen van binnenlandse werknemers.

Ook wanneer we het aantal seizoenmigranten uitdrukken als aandeel van het aantal werknemers met tijdelijke banen in een sector (onze alternatieve definitie van seizoenmigratie), vinden we dat de mate van seizoenmigratie een significant negatieve invloed heeft op het loon van binnenlandse werknemers met tijdelijke banen. Ook hier is het effect echter klein: een toename van het aandeel seizoenmigranten in het totaal aantal tijdelijke arbeidskrachten met 10%-punt heeft een negatief effect op de loonvoet van binnenlandse flexwerkers van 2%. Gemiddeld heeft een toename van het aantal seizoenmigranten in een sector met 20% een negatief effect op het loon van binnenlandse tijdelijke arbeidskrachten van 0,5%. Ook bij deze definitie van seizoenmigratie is het effect van meer seizoenmigranten op het gemiddelde loon van deze seizoenmigranten niet significant verschillend van nul.

Voor verdere details en de complete schattingsoutput verwijzen we naar de bijlage.

3.3.3 EIM-modelschatting verdringingseffecten

Bij dit model zijn we geïnteresseerd in de mate waarin binnenlandse werknemers verdrongen worden van de arbeidsmarkt als gevolg van de komst van seizoenmigranten. We veronderstellen dat eventuele verdringingseffecten plaatsvinden via de loonvoet. We onderzoeken de eventuele invloed van een toename van het aantal seizoenmigranten, via aanpassingen van de loonvoeten (zie Model Looneffecten), op drie verhoudingsgetallen: ten eerste de verhouding tussen het aantal binnenlandse en buitenlandse werknemers (seizoenmigranten) binnen het aantal tijdelijke banen, ten tweede de verhouding tussen vaste en flexibele arbeid, en ten derde het aandeel van het aantal seizoenmigranten in de totale werkgelegenheid.

Elk van de drie genoemde verhoudingsgetallen wordt verklaard uit het loonverschil tussen de relevante groepen werknemers. Om bijvoorbeeld de verhouding tussen het aantal binnenlandse flexwerkers en het aantal seizoenmigranten te verklaren, gebruiken we het loonverschil tussen deze twee groepen werknemers als verklarende variabele. Als het loon van seizoenmigranten lager is dan dat van binnenlandse flexwerkers, kan men verwachten dat de vraag naar seizoenmigranten hoger is dan de vraag naar binnenlandse flexwerkers (voor zover deze groepen werknemers tenminste substitueerbaar zijn), en dat het aandeel seizoenmigranten in het totaal aantal tijdelijke werknemers daarom hoger is dan in een sector waar de lonen van deze twee groepen werknemers aan elkaar gelijk zijn.

Het verdringingseffect kan nu in twee stappen berekend worden: een toename van het aantal seizoenmigranten heeft een bepaalde invloed op de lonen van binnenlandse flexwerkers en seizoenmigranten (zie Model Looneffecten), en daarmee ook op het loonverschil tussen binnenlandse flexwerkers en seizoenmigranten. Dit loonverschil heeft vervolgens weer een effect op de vraag naar arbeid van deze twee groepen, waardoor de verhouding tussen het aantal binnenlandse

flexwerkers en het aantal seizoenmigranten verandert. Wanneer seizoenmigratie via deze twee (volgtijdelijke) stappen leidt tot een verlaging van het relatieve aandeel binnenlandse flexwerkers, dan is er sprake van verdringing van binnenlandse flexwerkers door seizoenmigranten.

Concreet is in ons model sprake van verdringing als aan twee voorwaarden voldaan wordt. Ten eerste moet een toename van het aantal seizoenmigranten in een sector leiden tot een sterkere daling van het loon van seizoenmigranten dan van het loon van binnenlandse flexwerkers, waardoor arbeid van seizoenmigranten relatief goedkoper wordt ten opzichte van arbeid van binnenlandse flexwerkers. Dit zou uit de schatting van de loonvergelijking (Model Looneffecten) moeten blijken. Ten tweede moet het loonverschil tussen de twee groepen werknemers daadwerkelijk invloed hebben op de relatieve vraag naar arbeid van seizoenmigranten ten opzichte van binnenlandse flexwerkers. Dit moet uit de zojuist beschreven regressievergelijking blijken (Model Verdringingseffecten). Een combinatie van deze twee effecten is consistent met verdringing van binnenlandse werknemers met een tijdelijk contract door seizoenmigranten.

Analoge modellen worden geschat voor de verhouding tussen vaste en flexibele arbeid, en het aandeel van het aantal seizoenmigranten in de *totale* werkgelegenheid (inclusief vaste banen). Steeds nemen we als controlevariabelen voor het verklaren van het aandeel seizoenmigranten, of het aandeel flexwerkers, de aandelen van vrouwen en van jongeren in de relevante groepen werknemers op.

Voor verdere details over de werking van deze modellen wordt verwezen naar de technische bijlage.

Resultaten Verdringingseffecten

Evenals voor het Model Looneffecten zijn voor het Model Verdringingseffecten diverse varianten gedraaid. Voor geen enkele variant is een significant effect van het loonverschil tussen twee groepen werknemers in een sector gevonden op de verhouding van de arbeidsinzet van de betreffende groepen. Ook is in de Loonvergelijking voor geen enkele variant gevonden dat het (negatieve) effect van seizoenmigratie op het loon van seizoenmigranten significant groter is dan het effect op het loon van binnenlandse flexwerkers.

Hiermee is aan geen van beide hierboven genoemde voorwaarden voor het aantonen van een verdringingseffect voldaan. We hebben derhalve geen empirische ondersteuning gevonden voor de hypothese dat binnenlandse werknemers worden verdrongen door seizoenmigranten. Voor verdere details en de complete schattingsoutput wordt wederom verwezen naar de bijlage.

3.3.4 Conclusie Loon- en Verdringingseffecten van seizoenmigranten

Uit onze econometrische analyse is naar voren gekomen dat een toename van het aantal seizoenmigranten in een sector een klein maar significant negatief effect heeft op de loonvoet van binnenlandse werknemers in die sector. De schattingen voor het effect van een toename van het aantal seizoenmigranten met 20% in de gemiddelde sector op het loon van binnenlandse tijdelijke arbeidskrachten lopen uiteen van -0,3% tot -0,5%.

Aanwijzingen voor een effect van seizoenmigratie op het loon van binnenlandse werknemers met vaste contracten zijn veel zwakker: de schattingen voor het ef-

fect van eenzelfde toename (met 20% dus) van het aantal seizoenmigranten variëren tussen -0,06% en -0,2%, waarbij eerstgenoemde schatting niet significant verschillend van nul is. Hieruit concluderen we dat seizoenmigranten in enige mate concurreren met binnenlandse tijdelijke arbeidskrachten maar veel minder met binnenlandse werknemers met vaste dienstverbanden.

Onze schattingsuitkomsten zijn consistent met de hypothese dat seizoenmigranten merendeels moeilijk vervulbare vacatures opvullen.

Ten slotte heeft deze studie geen enkele aanwijzing gevonden dat binnenlandse werknemers van de arbeidsmarkt verdrongen worden door seizoenmigranten.

3.4 Externe effecten¹

3.4.1 Literatuur

Seizoenmigranten zijn onderdeel van de etnische diversiteit. De potentie van etnische diversiteit op de concurrentiekracht van steden is helder verwoord door David Smallbone.² Deze effecten zijn:

- 1 Etnische diversiteit kan voor een hogere ondernemersquote zorgen, omdat sommige minderheden meer geneigd zijn om ondernemer te worden.
- 2 Etnische diversiteit kan een bron zijn voor meer creativiteit en innovatie.
- 3 Het benutten van diasporanetwerken kan toegang bieden tot nieuwe bronnen en markten (stimulering van import en export).
- 4 Diversiteit van aanbieders kan innovatie bevorderen en de diversiteit binnen de consumentenvraag op maat bedienen. Voorbeelden zijn Poolse kranten, winkels met Poolse artikelen, Poolse kerkdiensten e.d.
- 5 Etnische diversiteit kan leiden tot etnisch georiënteerde evenementen en activiteiten en daardoor de attractiviteit voor toerisme verhogen.
- 6 Een etnisch gedifferentieerde maatschappij kan een aantrekkingsfactor zijn voor buitenlandse investeringen, de zogenaamde Foreign Direct Investments (FDI) en bezoekers/toeristen.
- 7 Diversiteit op de werkvloer kan zorgen voor kruisbestuiving en innovatieve processen, meer aansluiting van organisaties op een veranderende maatschappijstructuur, en een toename van de participatie van minderheden in het maatschappelijke proces.

In het onderzoek van Smallbone worden met name de positieve externe effecten besproken. In de praktijk worden echter ook negatieve effecten van (seizoen)migratie waargenomen. In Rotterdam wonen steeds meer Polen. Voor deze groep migranten is niet altijd een geschikte woning beschikbaar waardoor op

¹ Externe effecten zijn hier breder gedefinieerd dan in veel kosten-batenanalyses. In de enge betekenis gaat het vooral om non-monetaire variabelen. We hebben hier ook de (uitstralings)-effecten meegenomen, die strikt genomen een economische component hebben, maar waarmee doorgaans in macro-economische modellen, waaronder PRISMA, geen rekening wordt gehouden. Voorbeelden zijn de ondernemersgezindheid van etnische diversiteit, het effect op het consumentengedrag en het effect op de werkvloer (interne organisatie).

² Smallbone D., Kitching J. and Athayde R., (2008 forthcoming) *Ethnic Diasporas and Business Competitiveness: a Study of Minority-Owned Enterprises in London*, Journal of Ethnic and Migration Studies, Forthcoming. Zie ook London Development Agency, (2005), "The Competitive Advantage of Diversity: an Introduction to the Project and Mid-Term Research Findings". Report prepared by the Small Business Research Centre, Kingston University.

grote schaal illegale (over)bewoning plaatsvindt. Verder vindt er overlast plaats in de vorm van drankmisbruik en uitbuiting.¹

In de enquête is ondernemers gevraagd enkele expliciete externe effecten en de orde van grootte van het effect aan te geven. Deze worden nu besproken.

3.4.2 Macro-economische externe effecten

Van de ondernemers met seizoenmigranten in dienst vindt 85 procent dat seizoenmigranten een positieve invloed hebben op de Nederlandse economie. Verder vindt 58 procent dat de seizoenmigranten een positieve invloed op het vestigingsklimaat hebben.

tabel 24 Onderschrijven stellingen betreffende effect van seizoenmigranten op de economie en het vestigingsklimaat*

Stelling	% eens
Seizoenmigranten hebben in het algemeen een positieve invloed op de Nederlandse economie?	85
Seizoenmigranten hebben in het algemeen een positieve invloed op het vestigingsklimaat?	58

* Vraag alleen gesteld aan de ondernemers die seizoenmigranten in dienst hadden.
Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=237).

3.4.3 Externe effecten voor de ondernemingen met seizoenmigranten in dienst

Veel ondernemers onderkennen de aanwezigheid van externe effecten voor hun bedrijf. Zo zegt 39 procent van de ondernemers met seizoenmigranten dat ze tot efficiëntere werkmethoden zijn gekomen. Vermoedelijk heeft het flexibel kunnen inzetten van werknemers geleid tot meer efficiency. Daarnaast heeft 17 procent van de ondernemers aangegeven dat de seizoenmigranten een positieve invloed hebben op innovativiteit en heeft 3 procent zijn of haar commerciële netwerk kunnen uitbreiden. Ondernemers die aangeven dat er externe effecten voor hun bedrijf zijn geven aan dat het belang van deze effecten voor hun bedrijf redelijk groot tot groot is.

tabel 25 Externe bedrijfseffecten van seizoenmigranten

Extern effect	Percentage 'ja'	Belang
Uitbreiding commerciële netwerk met klanten of leveranciers uit de landen van herkomst van de seizoenmigranten	3	Redelijk groot
Meer efficiënte werkmethoden	39	Groot
Positieve invloed op de innovativiteit	17	Groot

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=248).

¹ NRC 12 november 2007, Dick Lockhorst, PvdA-voorzitter van de Rotterdamse deelgemeente Charlois: Wethouder Karakus (Bouwen en Wonen) schat het aantal Polen in heel Rotterdam inmiddels op circa 15.000. Zie NRC 11 december 2007.

3.5 Economische gevolgen voor de migratielanden

De migratielanden ondervinden zowel positieve als negatieve gevolgen van (seizoen)migratie. De positieve effecten bestaan voornamelijk uit de kapitaaloverdrachten vanuit het buitenland. Dit aandeel is in Bulgarije zelfs goed voor 2,9 procent van het BBP¹. Een ander positief effect is dat een deel van de inkomsten die in het buitenland verdiend zijn, wordt uitgegeven aan educatie. Buiten de positieve effecten ondervinden de migratielanden ook negatieve effecten.

Het Ministerie van Economische Zaken in Polen verwacht op de lange termijn negatieve gevolgen als gevolg van de migratie. Ondanks de kapitaaloverdrachten zal het totale verlies door migratie in de periode 2006-2025 uitkomen op 45% van het Bruto Binnenlands Product in 2005. Bovendien bestaat er het risico dat de Polen die achterblijven voldoende inkomsten uit het buitenland ontvangen, geen prikkel meer krijgen om zelf inkomsten te genereren en om vooruit te komen. Tot slot kan er een tekort aan goed opgeleid personeel ontstaan wanneer deze groep op grote schaal in het buitenland werkt vanwege de hogere inkomsten.²

¹ Betreft kapitaaloverdrachten van alle migranten en niet alleen de seizoenmigranten.

² Kubiak, K. (2008).

4 De toekomst

In dit hoofdstuk gaan we in op de te verwachten toekomstige ontwikkeling van het aantal seizoenmigranten. Hiervoor is voor de periode 2008-2012 met behulp van het EIM-model PRISMA een sectorale prognose gemaakt van de werkgelegenheid van werknemers en daarbinnen van seizoenmigranten. De prognose is gebaseerd op de macro-economische uitgangspunten, zoals geformuleerd in de middellangetermijnverkenning van het CPB.¹ Tevens wordt verslag gedaan van verwachtingen uit de literatuur rond de komst van seizoenmigranten en de verwachtingen die ondernemers hebben uitgesproken in de enquête.

4.1 Verwachtingen uit de literatuur

Zoals in hoofdstuk 2 aan de orde kwam, komen verreweg de meeste seizoenmigranten uit Polen. Voor 2007 kwam uit de enquête naar voren dat ca. 85% van de bedrijven met seizoenmigranten Polen inzet. Het is echter te verwachten dat de stroom Poolse migranten naar Nederland in de toekomst zal dalen. Hiervoor zijn een aantal redenen aan te voeren. Allereerst is er het welvaartsniveau in Polen. Zoals in paragraaf 2.8 reeds aan de orde kwam is het inkomensverschil een belangrijk motief om tijdelijk voor werk naar Nederland te komen. Uit de literatuur komt naar voren dat het voor Polen aantrekkelijk is naar Nederland te komen zolang het BBP per capita hier 2 à 3 keer zo hoog is als in Polen.² De welvaart is in Polen de afgelopen jaren sterk gestegen en daarmee ook de lonen. Een caissière in een Poolse supermarkt verdient tegenwoordig 1.800 Złoty, terwijl dat voorheen 800 Złoty was. Het gemiddelde netto-inkomen van een geschoolde Poolse arbeider ligt momenteel al tussen de 2.300 en 2.400 Złoty.³ De netto-inkomens zijn in Polen in de periode 1999/2006 met ongeveer 50% toegegaan.⁴ Daarnaast is de Poolse munteenheid, de Złoty, de laatste jaren 29% in waarde gestegen.⁵ De koopkracht van het BBP per capita ligt volgens Eurostat momenteel in Polen op 55,4% van het EU-27 gemiddelde en in Nederland op 130,1%. Een verdere welvaartsstijging ligt in de lijn der verwachting. Daarnaast is er laatste tijd hevige concurrentie van andere landen die ook graag Poolse werknemers willen. Met name in Scandinavië is veel vraag naar technisch personeel en men is ook bereid om er een relatief hoog salaris voor te betalen.⁶ In Polen zijn er steeds meer signalen dat er tekorten aan vakpersoneel aan het ontstaan zijn, zodat Polen op zijn beurt weer Oekraïners en Witrussen aantrekt. De regering probeert de (tijdelijke) migratie van werknemers te stoppen, met name onder jongeren. In dat kader heeft het Ministerie van Arbeid het program-

¹ CPB, *Actualisatie Economische Verkenning 2008-2011*, 2007.

² Versantvoort et al. (2006) gaat uit van het kengetal 2 à 2,5 keer en Kubiak (2008) van 2,5 à 3 keer.

³ Kubiak, K. (2008): *The economic effects of seasonal migration on the Dutch economy*, the Entrepreneurship and Economic Development Research Institute in Łódź.

⁴ Op basis van Eurostat.

⁵ In 2002 was de wisselkoers gemiddeld 4,40 Złoty per euro, medio mei 2008 ligt de koers op 3,40 Złoty.

⁶ Het Financieele Dagblad, 21-01-2008.

ma "Return" ontwikkeld, speciaal gericht op jonge emigranten. De algemene verwachting is blijkens de interviews van de Poolse partner dat het aantal seizoenmigranten vanuit Polen de komende vijf jaar zal afnemen. Recentelijk meldde de Poolse minister Jolanta Fedak dat de arbeidsmigratie de laatste maanden stabiliseert en niet meer groeit. Ook uit andere MOE-landen komen steeds meer geluiden dat de exodus over zijn top heen is.¹

Het is maar de vraag of de te verwachten daling van het aantal Polen kan worden opgevangen met de komst van Roemenen en Bulgaren. Weliswaar ligt de koopkracht van het BBP per capita nog duidelijk lager dan in Polen², de potentiële beroepsbevolking (personen 15-65 jaar) is in Roemenië en Bulgarije veel kleiner dan in Polen.³ De werkloosheid is momenteel in Roemenië en Bulgarije lager dan in Polen.⁴ Verder behoort Nederland, zoals in paragraaf 2.8 is aangegeven, niet tot de voorkeurslanden voor tijdelijke migratie.

4.2 Ontwikkeling van de arbeidsmarkt tot 2012 en het effect op de vraag naar seizoenmigranten

4.2.1 Uitgangspunten

Momenteel is het economisch tij nog gunstig. In 2007 groeide de werkgelegenheid met 2,2%. De komende jaren zal de conjunctuur naar alle waarschijnlijkheid afzwakken. Nieuwe conjuncturele schokken, zowel positief als negatief, laten zich echter niet nauwkeurig voorspellen, zodat we veronderstellen dat de conjuncturele positie in 2012 naar verwachting rond het trendmatige niveau ligt. Omdat 2007 een jaar van hoogconjunctuur is, betekent dit dat de gemiddelde jaarlijkse groei de komende jaren onder de trend zal liggen.

Voor de vaststelling van de sectorale ontwikkeling in 2012 zijn we uitgegaan van de uitgangspunten die het CPB hanteerde voor de periode 2008-2011.⁵ Wel is de periode met 1 jaar verlengd. Met behulp van PRISMA hebben we de sectorale werkgelegenheidsontwikkeling geschat, en daarvan afgeleid de vraag naar tijdelijk personeel en seizoenmigranten. Bij de inschatting van het aantal seizoenmigranten in 2012 is mede gekeken naar de relatie tussen de groei van het aantal seizoenmigranten in relatie tot de groei van het aantal tijdelijke werknemers in de afgelopen jaren.

De economische uitgangspunten van het CPB staan in tabel 26.

¹ NRC, 10-4-2008.

² De koopkracht van het BBP per capita ligt in Roemenië momenteel op 41,5% en in Bulgarije op 39% van het EU-27 gemiddelde (bron Eurostat).

³ De potentiële beroepsbevolking heeft in Roemenië een omvang van 15,5 miljoen personen en in Bulgarije van 5 miljoen personen, tegen 27,5 miljoen personen in Polen.

⁴ Volgens Eurostat lag het werkloosheidspercentage in Roemenië in 2007 op 6,1% en in Bulgarije op 4,4%, tegen 7,1% in Polen.

⁵ CPB, *Actualisatie Economische Verkenning 2008-2011*, september 2007.

tabel 26 Kerngegevens Nederlandse economie 1996-2011

	1996- 1999	2000- 2003	2004- 2007	2008- 2011
	mutaties per jaar in %			
Internationale gegevens				
Relevant wereldhandelsvolume, goederen excl. energie	6,2	4,8	6¾	6¼
Prijsspeil goedereninvoer	- 0,9	- 0,5	2¼	- 1¾
Concurrentenprijs, goederen excl. energie	1,1	0,3	1	- ½
Ruwe-olieprijs (niveau Brent, dollar per vat)	17,9	28,8	69	65
Eurokoers (niveau, dollar per euro)	1,07	1,13	1,34	1,45
Lange rente Duitsland (niveau in%)	4,5	4,1	4¼	4½
Lonen en prijzen				
Contractloon marktsector	2,5	3,4	1½	3¼
Loonvoet marktsector	3,1	5,1	2,4	4
Consumptieprijis	2,1	3,4	1,9	1¾
Volume bestedingen en productie				
Bruto binnenlands product	4,1	1,6	2,4	2
Particuliere consumptie	4,5	1,6	0,7	1¼
Overheidsinvesteringen	4,9	7,6	0,4	1½
Investeringen, excl. woningen	10,6	- 3,2	3,2	2¾
Goederenuitvoer	7,3	5,0	7,6	6¼
Goedereninvoer	8,8	4,8	7,6	6
Arbeidsmarkt				
Werkgelegenheid in arbeidsjaren	2,7	0,5	0,7	½
Arbeidsaanbod in personen	1,7	1,6	0,6	½
Arbeidsproductiviteit marktsector	2,0	1,8	2½	2
Werkloze beroepsbevolking (niveau* in%)	4,3	5,4	4½	4¼
Arbeidsinkomensquote marktsector (niveau)*	80,1	80,3	79	79

* Niveau in eindjaar.

Bron: CPB, Actualisatie Economische Verkenning 2008-2011.

4.2.2 Prognose

Uitgaande van bovenstaande uitgangspunten neemt de werkgelegenheid van werknemers (personen) in de periode 2008-2012 met 0,6% per jaar toe. De grootste stijging is te vinden in de financiële en zakelijke diensten en in de overige diensten, waar een groei van meer dan 1% per jaar wordt verwacht. De laatste stijging komt vooral voor rekening van de zorgsector. Ook in de handel en horeca neemt de werkgelegenheid nog licht toe. In de agrarische sector en de industrie neemt het aantal werknemers af. In tabel 27 wordt een beeld gegeven van de ontwikkeling van de totale werkgelegenheid van werknemers.

tabel 27 Ontwikkeling van het aantal werknemers, 2007-2012 (aantallen x 1.000)

	2007	2012	Groei per jaar
Landbouw	125,3	123,1	-0,3%
Industrie	874,0	810,7	-1,5%
Bouwnijverheid	388,6	396,3	0,4%
Handel	1.214,1	1.245,2	0,5%
Horeca	250,4	261,2	0,9%
Transport en communicatie	429,1	430,5	0,1%
Financiële en zakelijke diensten	1.687,2	1.801,4	1,3%
Overige sectoren	2.358,9	2.497,1	1,1%
Totaal	7.327,6	7.565,5	0,6%

Bron: EIM, prognose met behulp van PRISMA.

De vraag naar seizoenmigranten neemt de komende jaren naar verwachting sneller toe dan de vraag naar werknemers. De verwachte jaarlijkse groei van het aantal seizoenmigranten wordt, zoals tabel 28 laat zien, geschat op 1,8%. De vraag naar seizoenmigranten neemt hierdoor toe van 132.300 in 2007 tot 144.400 in 2012. De grootste toename zit bij de zakelijke en financiële diensten (de uitzendbureaus), met een jaarlijkse stijging van 2,2%. De uitzendkrachten zullen, evenals in 2007, vooral actief zijn in de landbouw. Bij de industrie neemt, onder invloed van de technologische ontwikkeling de vraag naar seizoenmigranten af (1,1% per jaar).

tabel 28 Ontwikkeling van de vraag naar seizoenmigranten, 2008-2012 (aantallen x 1.000)

	2007	2012	Groei per jaar
Landbouw	21,8	23,0	1,1%
Industrie	2,4	2,2	-1,1%
Bouwnijverheid	1,6	1,7	0,4%
Handel	6,1	6,2	0,5%
Horeca	4,2	4,4	0,9%
Transport en communicatie	1,7	1,8	0,2%
Financiële en zakelijke diensten	89,0	99,2	2,2%
Overige sectoren	5,5	5,8	1,1%
Totaal	132,3	144,4	1,8%

Bron: EIM, prognose met behulp van PRISMA.

4.3 Toekomstverwachtingen ondernemers

Ondernemers is gevraagd naar hun verwachting omtrent het aanbod van seizoenmigranten de komende jaren en oplossingsrichtingen bij knelpunten.

4.3.1 Aanbod seizoenmigranten in de toekomst

Van de ondernemers kan 96 procent op dit moment eenvoudig aan seizoenmigranten komen. Toch is een deel van hen minder positief over de toekomst. Circa 35 procent van de ondernemers merkt nu al dat het moeilijker wordt om aan seizoenmigranten te komen. Als reden voor het minder makkelijk verkrijgen van de seizoenmigranten wordt door de 12 procent van de bedrijven aangegeven dat het animo om naar Nederland te komen afneemt. De grotere aantrekkelijkheid van andere sectoren voor de seizoenmigranten wordt door 24 procent als reden gegeven en 5 procent geeft aan dat het uitzendbureau ze niet meer kan leveren. Nederlandse uitzendbureaus verwachten dat de groei van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europese landen volgend jaar voorbij is.¹

4.3.2 Herkomstlanden in de toekomst

Van alle ondernemers met seizoenmigranten denkt 57 procent dat de seizoenmigranten in de toekomst uit andere landen zullen gaan komen. Hierbij wordt vooral Roemenië genoemd.

tabel 29 Toekomstige herkomstlanden seizoenmigranten

Land	Percentage
Roemenië	76
Oekraïne	9
Overige landen	15

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=254).

4.3.3 Effect van het wegblijven van seizoenmigranten

Bijna twee derde van de ondernemers met seizoenmigranten geeft aan dat in het geval dat er in de toekomst geen seizoenmigranten meer beschikbaar zouden zijn, ze op zoek moeten gaan naar efficiëntere productiemethoden. Iets minder dan de helft geeft aan dat ze dan terug moeten vallen op groepen werknemers die in Nederland woonachtig zijn. Een flink deel (38 procent) geeft aan dat ze dan actiever willen gaan werven in de EU, om toch aan de benodigde arbeidskrachten te komen.

¹ Zie Nu, 13 juni 2008.

tabel 30 Te ondernemen acties als er onvoldoende seizoenmigranten beschikbaar zijn

<i>Actie als er minder seizoenmigranten bereid zijn naar Nederland te komen</i>	<i>Percentage</i>
Terugvallen op groepen werknemers uit Nederland die in het verleden werden ingezet	46
Productie verlagen	25
Productie verplaatsen naar ander land	13
Actief werven in andere EU-landen	38
Actief werven buiten de EU	20
Seizoenbanen combineren, zodat het met vaste banen is in te vullen	26
Zoeken naar efficiëntere productiemethoden, zodat minder personeel nodig is.	64

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=239).

tabel 31 Seizoenmigranten in de toekomst

<i>Onderneming van plan in toekomst weer seizoenmigranten aan te nemen</i>	<i>Percentage</i>
Ja	82
Misschien	13
Nee	5

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=250).

4.3.4 In toekomst weer seizoenmigranten?

De ondervraagde ondernemers zijn zeer tevreden met de seizoenmigranten. Een overweldigende meerderheid (82%) geeft aan dat ze ook in de toekomst een beroep willen doen op seizoenmigranten.

tabel 32 Seizoenmigranten in de toekomst

<i>Onderneming van plan in toekomst weer seizoenmigranten aan te nemen</i>	<i>Percentage</i>
Ja	82
Misschien	13
Nee	5

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=250).

4.4 Toekomstige seizoenmigranten uit de MOE-landen en de niet-EU

Uit paragraaf 4.2 blijkt dat de vraag naar seizoenmigranten tot 2012 jaarlijks met 1,8% toeneemt. Om aan deze vraag te kunnen voldoen, zal ook het aanbod seizoenmigranten de komende jaren moeten toenemen. De grootste groep seizoenmigranten komt op dit moment uit Polen en juist van deze groep wordt verwacht dat het aanbod de komende jaren zal afnemen. Het welvaartsniveau stijgt sterk in Polen en ook uit de ondernemersenquête komt naar voren dat het nu al moeilijker wordt om aan seizoenmigranten te komen. Verder neemt het aantal seizoenmigranten dat afkomstig is uit West-Europese EU-landen sterk af. In 1999 waren ongeveer 80.000 seizoenmigranten afkomstig uit de West-Europese

EU-landen en in 2005 was dit aantal afgenomen tot 34.000. Met name de toestroom van Belgen is sterk afgenomen. Het is dan ook waarschijnlijk dat deze landen de extra vraag naar seizoenmigranten tot 2012 niet kunnen opvangen.

Vanwege de stijgende vraag naar en het stagnerende aanbod van seizoenmigranten is het van belang te inventariseren uit welke landen de komende jaren een stroom seizoenmigranten is te verwachten. De toestroom van seizoenmigranten is afhankelijk van een aantal factoren, zoals het inkomen, de werkloosheid, de omvang van de potentiële beroepsbevolking van de herkomstlanden, de afstand, culturele verschillen, de concurrentie van andere landen en het gevoerde beleid in de betreffende landen.

De MOE-landen, Bulgarije en Roemenië

De voornaamste factor is inkomen. Het inkomen in het migratieland dient minder dan 2 tot 3 keer lager te zijn in vergelijking met dat in Nederland. Indien niet aan deze voorwaarde wordt voldaan, zal het aanbod van seizoenmigranten uit deze landen relatief gering zijn. Verder zal de animo in een potentieel migratieland beperkt zijn wanneer de werkloosheid in het betreffende land laag is. Van de nieuwe lidstaten hebben alleen Bulgarije en Roemenië een lager inkomen per hoofd (gemeten in koopkracht) dan Polen.

Op basis van inkomensverschillen (BBP per hoofd, gecorrigeerd voor koopkrachtverschillen¹) zal het aanbod van seizoenmigranten uit Slowakije, Estland, Tsjechië en Slovenië klein zijn, omdat het inkomensverschil met Nederland niet groot genoeg is. Hoewel de landen Hongarije, Litouwen, Letland, Bulgarije en Roemenië wel aan het inkomenscriterium voldoen, is het niet vanzelfsprekend dat er een grote stroom seizoenmigranten uit deze landen naar Nederland zal ontstaan. De werkloosheid van deze groep landen ligt namelijk onder het Europese gemiddelde (7,1% EU-27).

Bovendien is de potentiële beroepsbevolking van deze landen, met uitzondering van Roemenië, betrekkelijk klein. Uit de ondernemenenquête komt echter wel naar voren dat het aantal seizoenmigranten uit Roemenië en Bulgarije de afgelopen twee jaar is toegenomen. Hoewel het aantal seizoenmigranten uit deze landen waarschijnlijk in de toekomst verder zal toenemen, zal de omvang niet vergelijkbaar worden met die uit Polen vanwege de kleinere beroepsbevolking. Ook de fysieke afstand en cultuur, waaronder de gesproken taal, zijn van invloed op het aanbod. Tot slot: Nederland behoort over het algemeen niet tot de top-5 van favoriete migratielanden. Andere landen, zoals Duitsland, maar ook Spanje, Italië en zelfs Polen², oefenen veelal een grotere aantrekkingskracht op seizoenmigranten uit Midden- en Oost-Europa dan Nederland.

¹ Het BBP per hoofd is gecorrigeerd voor koopkrachtverschillen (PPS).

² In Polen zijn nu ook tekorten aan geschoold personeel. Deze plekken worden deels door Russen, Oekraïners en Wit-Russen opgevuld. In de eerste maanden van dit jaar zijn in Polen 40.000 werkvergunningen aan arbeiders uit de buurlanden verleend. Hier spelen taalverwantschap en afstand een belangrijke rol. Zie ook NRC, 10-4-2008: *Polen komt nu zelf personeel tekort* en de Blog van de Belgische minister van migratie en asielbeleid, mw. Turtelboom, op 16-6-2008, *Gevecht om economische migranten*. Roemenen kiezen vanwege de taal- en cultuurverwantschap vooral voor Spanje en Italië. Ook in dit land zijn er inmiddels tekorten aan vakpersoneel. Zie ook RWI, *Arbeidsmarktanalyse 2008*, 2008, p. 24.

Doordat in eigen land tekorten zijn ontstaan aan vakpersoneel voert zowel de Poolse als de Roemeense regering campagnes om jongeren in eigen land te houden, c.q. seizoenmigranten te bewegen naar eigen land terug te keren.

Europese niet-EU-landen

Van de Europese niet-EU-landen (Albanië, Servië, Bosnië-Herzegovina, F.Y.R.O.M, Montenegro, Kroatië en Oekraïne) voldoet ieder land aan de inkomenscriteria. Ook de werkloosheid is over het algemeen vrij hoog in deze landen. Wel zou de fysieke afstand, die gemiddeld 2000 kilometer bedraagt, een rol kunnen spelen om niet voor Nederland te kiezen. De omvang van de beroepsbevolking in Oekraïne en Servië zou voldoende groot kunnen zijn voor een stroom seizoenmigranten van betekenis. Voor de overige landen geldt dit echter niet en zal het aantal seizoenmigranten naar verwachting beperkt zijn.

Een overzicht van deze gegevens per land is af te lezen in tabel 33. In dit rapport worden de (toekomstige) landen van herkomst voor seizoenmigranten in drie groepen ingedeeld, namelijk de MOE-landen inclusief Bulgarije en Roemenië, de overige Europese niet-EU-landen en tot slot de rest van de wereld.

tabel 33 Enkele aspecten van belang bij seizoenmigratie naar potentieel Europees migratieland

<i>Land</i>	<i>BBP per hoofd in PPS in % t.o.v. NL* [1]</i>	<i>Volume groei BBP 2001-2007 [2]</i>	<i>Prognose volumegroei BBP 2008-2009 [2]</i>	<i>Werkloosheid in 2007 in % [3]</i>	<i>Afstand [4]</i>	<i>Potentiële beroepsbevolking in miljoenen [5]</i>
Oekraïne	15	7,3	5,5**	7,0	2000	32,2
Albanië	16	n.b.	n.b.	13,0	2300	2,4
Bosnië en Herzegovina	20	n.b.	n.b.	45,5	1800	3,2
F.Y.R.O.M. (Macedonië)	23	2,3	2,7	35,0	2100	1,4
Montenegro	25	6,0*	n.b.	17,7	2100	0,5
Servië	25	6,4	n.b.	18,8	1700	7,1
Bulgarije	30	5,6	2,7	4,4	2100	5
Roemenië	32	6,1	2,5	6,1	2200	15,5
Kroatië	41	4,9	2,4	11,8	1300	3
Polen	43	4,0	2,5	7,1	1200	27,5
Letland	45	9,1	1,2	4,6	1700	1,5
Litouwen	47	7,9	1,8	2,2	1600	2,5
Hongarije	49	3,8	1,6	4,6	1400	6,9
Slowakije	54	8,2	3	7	1200	3,9
Estland	55	8,5	2,1	3,8	1900	0,9
Portugal	55	1,1	0,8	6,9	2300	7,1
Tsjechië	63	4,5	2,5	3,4	900	7,3
Slovenië	70	4,3	1,8	4,2	1200	1,4
Griekenland	75	4,3	1,6	7,1	2800	7,1
Italië	76	1,1	0,4	6,3	1700	38,5
Spanje	78	3,4	0,9	8,7	1800	27,4
Nederland	100	1,8	2,2	4,3	0	11,0

* *BBP per capita is uitgedrukt in de koopkrachtstandaard (PPS) en gerelateerd aan Nederland, prognose Eurostat voor 2008; Bosnië-Herzegovina en Montenegro 2006.*

** *Alleen 2007 (voorheen samen met Servië).*

** *Alleen 2008.*

**** *Potentiële beroepsbevolking is gedefinieerd als alle personen in de leeftijdsklasse 15-64 jaar.*

Bronnen:

[1] *Meeste landen Eurostat. BBP in PPS van Oekraïne berekent door EIM op basis van The World Factbook (CIA).*

[2] *EU-27, Kroatië en FYROM: Eurostat; Oekraïne, Montenegro en Servië: OECD.*

[3] *EU-27: Eurostat; Oekraïne, Albanië, Bosnië Herzegovina, Macedonië, Montenegro, Servië en Kroatië: World Factbook (CIA).*

[4] *Afstand van hoofdstad tot hoofdstad. www.viamichelin.nl.*

[5] *EU-27: Eurostat; Oekraïne, Albanië, Bosnië Herzegovina, Macedonië, Montenegro, Servië en Kroatië World Factbook (CIA).*

Rest van de wereld

Seizoenmigranten kunnen ook van buiten Europa worden aangetrokken. Zoals het verleden laat zien, zullen mensen uit Afrika en Azië veelal niet voor een korte termijn naar Nederland (willen) komen. De verblijfsduur is bij niet-westerse migranten doorgaans langer. De kans dat zij na afloop van de werkzaamheden in Nederland blijven is daardoor veel groter.¹

Het aantal seizoenmigranten, dat van buiten Europa afkomstig is, is overigens sterk afgenomen sinds 1999. In 1999 waren ongeveer 18.000 seizoenmigranten afkomstig van een niet Europees land en in 2005 is het aantal niet Europese seizoenmigranten afgenomen tot ongeveer 5.600.

4.5 Toekomstsimulatie: Aanbod seizoenmigranten daalt met 20%

Gezien de bevindingen uit de literatuur en de mening van diverse ondernemers en de ABU is het zeer wel denkbaar dat het aanbod van seizoenmigranten achterblijft bij de vraag. Met behulp van PRISMA is derhalve een variant berekend, waarbij in 2012 het aanbod achterblijft bij de vraag. Ook zijn de effecten op langere termijn berekend.

Het transitiepad is als volgt. Het aanbod van seizoenmigranten is 29.000 personen lager dan de vraag. Doordat de vraag het aanbod overtreft, kan er minder geproduceerd worden dan de bedoeling is. De verkrapping van de arbeidsmarkt, leidt tot een hogere loonvoet. Dit leidt tot fractioneel hogere prijzen. De investeringen van de bedrijven nemen af. Ook komt de consumptie per saldo iets onder druk door de afname van het aantal seizoenmigranten. Door de hogere prijzen verslechtert de concurrentiepositie. De productie van de bedrijven komt hierdoor lager uit en de winsten worden iets lager. De geringere investeringen in combinatie met een lagere productie leiden ertoe dat de arbeidsproductiviteit lager uitvalt. Per saldo neemt de werkgelegenheid hierdoor toe, ondanks het verdwijnen van een aantal seizoenmigranten. De werkgelegenheid van het bedrijfsleven stijgt met 0,15%. Tot slot komt het BBP in 2012 fractioneel lager uit (-0,03%).

¹ In het verleden hebben we dit ook gezien bij de Turken en Marokkanen die na afloop van hun contracten vaker in Nederland bleven dan Spanjaarden en Italianen. Bij de Turken en Marokkanen werd de fase van arbeidsmigratie gevolgd door een fase van gezinshereniging en gezinsvorming. De retouromigratie van deze twee groepen lag dan ook aanzienlijk lager dan die van de Spanjaarden en Italianen. Van de Spanjaarden en Italianen die in de periode 1965-1973 naar Nederland kwamen, was na 10 jaar 70% weer terug naar eigen land en van de Marokkanen en Turken slechts een derde. Zie hiervoor Nicolaas, Han, *Buitenlandse migratie in Nederland, 1795-2006*, CBS Bevolkingstrends, 2007. Het aantal volgmigranten die met arbeidsmigranten meekomen is bij inwoners van niet-westerse landen beduidend hoger dan bij westerse migranten. Bij Turken en Marokkanen lag het aantal volgmigranten per arbeidsmigrant in de periode 1995-2000 op 2,9 en bij andere niet-westerse landen op 1,7. Bij de EU-15 lag dit aantal op 0,4 en bij Polen op 0,9. De vertrekgenegtheid van de 35.000 westerse immigranten van cohort 1995 is ongeveer twee keer zo groot als die van de niet-westerse immigranten: bijna de helft van de westerse migranten was in 2002 (na 7 jaar) weer vertrokken tegen 25% van de niet-westerse migranten. Zie hiervoor Nicolaas, Han, Arno Sprangers, Aslan Zorlu en Joop Hartog, *Migranten: wie komen, wie gaan terug en wie laten hun gezin overkomen?*, CBS Bevolkingstrends, 2004.

tabel 34 Macro-economische effecten van een daling van het aanbod seizoenmigranten met 20%

Variabele	Eenheid	2012	Lange termijn ^a
Lonen en prijzen			
Loonvoet	%	0,11	0,39
Prijs particuliere consumptie	%	0,03	0,28
Prijs uitvoer goederen (excl. energie)	%	0,03	0,37
Prijs productie marktsector (b)	%	0,03	0,43
Reële loonvoet marktsector (b)	%	0,08	-0,03
Hoeveelheden			
Particuliere consumptie	%	-0,04	0,02
Investerings (excl. woningen)	%	-0,11	-0,24
Uitvoer goederen (excl. energie)	%	-0,03	-0,52
Invoer	%	-0,04	-0,12
BBP (factorkosten)	%	-0,03	-0,19
Productie marktsector (b)	%	-0,04	-0,11
Arbeidsmarkt			
Arbeidsproductiviteit marktsector (b)	%	-0,06	-0,20
Werkgelegenheid bedrijven	%	0,15	0,13
Werkloosheid	%-punt	-0,15	-0,24
Kengetallen			
Bezettingsgraad industrie (d)	%-punt	-0,01	0,04
Arbeidsinkomensquote marktsector (b)	%-punt	0,09	0,12

(a) Effecten berekend na 40 jaar.

(b) Bedrijven exclusief delfstoffenwinning, onroerend goed, zorgsector.

Bron: EIM, prognose met behulp van PRISMA.

Structureel (effect op lange termijn) is het transitiepad in grote lijnen hetzelfde, maar de effecten zijn veelal iets groter. Het BBP komt uiteindelijk 0,19% lager uit. Omdat de arbeidsproductiviteit van het bedrijfsleven structureel daalt (-0,2%) kan de werkgelegenheid van het bedrijfsleven, ondanks de productiedaling, toch met 0,13% toenemen.

In tabel 34 staan de effecten in 2012 en op de lange termijn weergegeven.

5 Illegaliteit

Er zijn in het verleden meerdere onderzoeken uitgevoerd op het gebied van illegaliteit. Illegaliteit is een gevoelig en complex onderwerp. Allereerst staan illegalen niet geregistreerd, waardoor het aantal altijd geschat dient te worden. Verder geeft een deel van de respondenten van enquêtes sociaal wenselijke antwoorden. Vanwege de vele onzekerheden lopen de resultaten van eerdere schattingen sterk uiteen. In dit hoofdstuk wordt een schatting gemaakt van het aantal ondernemers met illegale werknemers in dienst voor seizoenarbeid. Vervolgens worden de economische effecten van het inzetten van illegale seizoenwerkers beschreven.

5.1 Motieven

In het onderzoek van Groenewoud en Van Rij (2007) blijkt dat er meerdere motieven te onderscheiden zijn voor het in dienst nemen van illegale werknemers. Er worden vier centrale factoren onderscheiden, namelijk het normbesef van de ondernemer, de handhaving, de mogelijkheden om te werken met illegalen en economische voordelen.

Het meest genoemde motief voor het in dienst nemen van een illegale werknemers is het *economische motief*. Kostenvoordelen zijn doorslaggevend. Verder zijn er werkgevers die wijzen op onvoldoende aanbod op de Nederlandse arbeidsmarkt. Zij voelen zich min of meer 'gedwongen' om te werken met illegale arbeidskrachten. Wat betreft de sociale norm kan geconcludeerd worden dat deze niet zo sterk is dat naleving vanzelfsprekend is.

Bij de hierboven genoemde motieven gaat het om werkgevers die bewust de wet overtreden. Dit zou ook onbewust kunnen gebeuren, door een gebrek aan kennis en regelgeving. Een deel van de werkgevers gaf in het onderzoek aan niet precies te weten wanneer er wel of niet een TWV noodzakelijk was ¹.

5.2 Schatting illegaliteit

Eerdere schattingen illegaliteit

Eén van de eerste schattingen naar illegaliteit is gemaakt door Visser en Van Zvenbergen in 2000. In dit onderzoek werd het reële potentieel illegaal tewerkgestelde personen in 1999 geschat op 128.000 personen (48.000 arbeidsjaren). In 2004 is door Grijpstra en Zuidam onderzocht hoeveel de illegale tewerkstelling bedroeg in Nederland. Het aantal personen werd door Grijpstra geschat op 180.000 personen (74.000 arbeidsjaren). Engbersen komt voor 2004 met een beduidend lager schatting van het aantal illegale (werkende) personen. Hij schat het aantal op 100.000 tot 133.000. In een recent onderzoek naar illegaal inge-

¹ Groenewoud, M., C. van Rij (2007): *Naleving van de wet arbeid vreemdelingen in 2006; onderzoek onder werkgevers*, P. 44. Hierbij dient opgemerkt te worden dat deze kennis niet altijd noodzakelijk is voor een werkgever, omdat niet iedere werkgever met de wetgeving in aanraking komt.

zette werknemers (Groenewoud en Van Rij 2007) wordt het aantal personen geschat tussen de 86.250 tot 115.000 personen. Een overzichtstabel uit de literatuur van Groenewoud is hieronder weergegeven.

tabel 35 Schattingen omvang illegaliteit uit de literatuur*

Onderzoek	Omvang
Visser en Van Zevenbergen (2000)	128.000 personen die 48.000 arbeidsjaren werkten
Zuidam en Grijpstra (2004)	180.000 personen die 74.000 arbeidsjaren realiseerden
Engbersen et al. (2004)	100.000 tot 133.000 personen
Mosselman en Van Rij (2005)	66.750-89.000 personen, 66.750 arbeidsjaren
Van der Heijden et al. (2006)	74.000-184.000 illegale vreemdelingen
Dijkema et al. (2006)	60.000-97.000 il. uitzendkrachten, 27.000 arbeidsjaren
Groenewoud en Van Rij (2007)	86.250-115.000 personen en 45.000-62.000 arbeidsjaren

* Bij de schattingen naar illegaliteit altijd moet rekening gehouden worden met grote foutmarges.

Bron: Groenewoud, M., C. van Rij (2007).

In het onderzoek van Groenewoud en Van Rij (2007) is ook onderzocht welk percentage bedrijven per sector met illegalen werkt. Van de branches wordt het hoogste percentage gegeven in de uitzendbranche, namelijk 8 procent. In de landbouwsector bedraagt het aantal bedrijven met illegalen in dienst 4 procent en in de bouw 6 procent.¹

¹ Groenewoud, M., C. van Rij (2007): *Naleving van de wet arbeid vreemdelingen in 2006; onderzoek onder werkgevers*, p. 36.

tabel 36 Schatting aantal werkgevers met illegalen

Sector	Schatting percentage illegale arbeidskrachten voor alle werkgevers*	Schatting percentage illegale arbeidskrachten voor deel werkgevers**
Landbouw	4	7
Vis en vlees	6	12
Metaalindustrie	3	6
Bouw	6	10
Horeca	7	12
Uitzendbureaus	8	13
Schoonmaak	7	13
(Semi-)overheid	2	15
Overig particulier bedrijfsleven	2	8
Totaal	3	9

* Resultaten van de werkgevers die aangegeven hebben te denken dat werkgevers binnen hun branche gebruik maken van illegale arbeidskrachten. Deze resultaten zijn gecorrigeerd voor de werkgevers die aangegeven hebben dat er binnen hun branche niet met illegale arbeidskrachten wordt gewerkt. De onderzoekers zijn ervan uitgegaan dat deze groep werkgevers het percentage werkgevers met illegale arbeidskrachten in dienst op 0% schat.

** Resultaten van de werkgevers die aangegeven hebben te denken dat werkgevers binnen hun branche gebruik maken van illegale arbeidskrachten. De resultaten van de werkgevers die denken dat er geen illegale arbeidskrachten in hun branche ingezet worden, zijn hier niet in meegenomen. Het percentage dat door deze selectie wordt aangegeven, zal een overschatting zijn van de werkelijke illegaliteit.

Bron: Groenewoud, M., C. van Rij (2007).

Resultaten EIM-enquête

EIM heeft met behulp van de ondernemersenquête een minimale schatting gemaakt van de ondernemers die illegale arbeidskrachten inzetten voor seizoenarbeid. In tegenstelling tot de hierboven genoemde literatuur, gaat dit onderzoek specifiek over seizoenarbeid. De vraag "hoeveel procent van de ondernemers, denkt u, heeft in uw bedrijfstak illegale seizoenarbeiders in dienst?" is alleen gevraagd aan ondernemers die zelf seizoenmigranten in dienst hebben. De resultaten geven hierdoor een beeld van illegale seizoenarbeid. Hoewel de resultaten ook een idee geven van de illegale arbeid in het algemeen, is hier voorzichtigheid geboden.

De ondernemingen in de agrarische sector schatten dat 6 procent van de ondernemingen in deze sector illegale werknemers in dienst heeft voor seizoenarbeid. In vergelijking met de schatting van Groenewoud en Van Rij is dit aandeel 2 procentpunt hoger. In de bouwnijverheid is dat percentage 1 procent en in de industrie 7 procent. De uitkomsten voor de industrie van EIM komen overeen met de resultaten van Groenewoud. Alleen voor de bouwsector zijn er grote verschillen tussen beide onderzoeken. Wel dient opgemerkt te worden dat het onderzoek van Groenewoud over illegale arbeid gaat en het EIM-onderzoek zich specifiek richt op illegale seizoenarbeid.

tabel 37 Ondernemers en illegaliteit

<i>Sector</i>	<i>Ondernemers met illegale werknemers in dienst voor seizoenarbeid (%)*</i>
Agrarische sector	6
Bouwnijverheid	1
Industrie	7

* *Schatting deelnemende ondernemers aan enquête.*

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=136) en het CBS (SSB).

Op basis van de resultaten over illegaliteit uit de ondernemersenquête schat EIM dat het totaal aantal seizoenmigranten wanneer ook de illegale seizoenmigranten worden meegenomen minimaal 5% hoger uitkomt. Voor 2007 gaat het om minimaal 6.500 seizoenmigranten die illegaal in Nederland seizoenarbeid verrichten¹.

Verder is aan de ondernemers gevraagd naar de effecten van de vervallen TWV-eis voor MOE-landers op het aantal illegalen. In de agrarische sector denkt 71 procent van de ondernemers dat het aantal illegale werknemers is afgenomen doordat de tewerkstellingsvergunning voor een deel is komen te vervallen. In de bouwnijverheid is dat 33 procent en weet ongeveer een derde van de ondernemers niet of het gevolgen heeft gehad. Net als in de agrarische sector denkt de meerderheid van de ondernemers in de industrie dat het aantal illegale werknemers afgenomen is.

tabel 38 Effect vervallen eis TWV voor MOE-landers op het aantal illegalen* (%)

<i>Mutatie</i>	<i>Agrarische sector</i>	<i>Bouwnijverheid</i>	<i>Industrie</i>
Toegenomen	6	9	16
Gelijk	7	31	21
Afgenomen	71	33	53
Weet niet	16	27	9

* *Schatting deelnemende ondernemers aan enquête.*

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=203).

Van de ondernemers in de agrarische sector denkt 61 procent niet dat seizoenmigranten na afloop van de tewerkstellingsvergunning de illegaliteit ingaan. In de industrie is dat aandeel zelfs hoger, namelijk 78 procent. In de bouwnijverheid geeft 97 procent van de ondernemers aan niet te weten of de seizoenwerkers wel of niet de illegaliteit ingaan.

¹ De schattingen betreffende illegaliteit hebben een grote foutenmarge. Het door de ondernemers genoemde percentage beschouwen we als ondergrens.

tabel 39 Percentage ondernemers dat verwacht dat seizoenmigranten na afloop van TWV op grote schaal in de illegaliteit verdwijnen*

	<i>Agrarische sector</i>	<i>Bouwnijverheid</i>	<i>Industrie</i>
Verdwijnen in de illegaliteit	11	0	3
Verdwijnen niet in de illegaliteit	61	3	78
Weet niet	29	97	19

* *Schatting deelnemende ondernemers aan enquête.*

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=180).

Ondernemers is ook gevraagd een schatting te maken van onderbetaling en/of zwart werk. Van de ondernemingen in de agrarische sector denkt 11 procent dat seizoenmigranten in deze sector op grote schaal onderbetaald worden. In de industrie is dat percentage 4 procent.

tabel 40 Percentage ondernemers dat vindt dat onderbetaald en/of zwart werk bij seizoenmigranten op grote schaal voorkomt*

	<i>Agrarische sector</i>	<i>Bouwnijverheid</i>	<i>Industrie</i>
Veel onderbetaald en/of zwart werk	11	2	4
Weinig/geen onderbetaald en/of zwart werk	78	98	92
Weet niet	10	0	3

* *Schatting deelnemende ondernemers aan enquête.*

Bron: EIM op basis van ondernemersenquête (n=255).

5.3 Economische gevolgen illegale seizoenmigratie

In de vorige paragraaf is uiteengezet wat de geschatte minimale omvang van illegale seizoenarbeid in Nederland is. Voor 2007 wordt het totaal aantal illegale seizoenmigranten geschat op 6.500. Het is moeilijk te bepalen wat de exacte economische gevolgen van illegale seizoenarbeid zijn. Illegale (seizoen)arbeid wordt niet rechtstreeks gemeten en in elke vorm van enquêteren zal een bepaalde vorm van sociaal wenselijke antwoorden en selectiviteit zitten. In hoofdstuk 3 is geconcludeerd dat er geen verdringingseffecten zijn als gevolg van legale seizoenmigratie en dat het effect op de loonvoet minimaal is. Het aantal illegale seizoenmigranten is ongeveer 20 keer kleiner dan het aantal legale seizoenmigranten. Vanwege het kleine aandeel van de illegale seizoenmigranten in de totale beroepsbevolking zal het effect op de loonvoet en het BBP verwaarloosbaar klein zijn. Ook zal vanwege het kleine aandeel geen meetbare verdringing optreden als gevolg van illegale seizoenarbeid.

6 Conclusies

In deze studie is onderzoek gedaan naar de meerwaarde van de seizoenmigrant voor de Nederlandse economie op de korte en middellange termijn. Er is een schets gemaakt van de omvang en de aard van seizoenmigratie in Nederland. Verder is er een schatting gemaakt van de economische gevolgen van seizoenmigratie voor Nederland en de gevolgen indien seizoenmigratie naar Nederland sterk vermindert. Tot slot is er een blik geworpen naar de toekomst.

Hoofdconclusie

De hoofdconclusie is dat seizoenmigranten een positieve bijdrage leveren aan de Nederlandse economie. De totale bijdrage aan het BBP wordt voor 2005 geschat op 2,3 miljard euro. Hiervan is 477 miljoen euro verdiend door de seizoenmigranten (brutoloon seizoenmigranten). De seizoenmigranten zorgen wel voor een lichte druk op de lonen. Voor verdringing wordt er geen statistisch bewijs gevonden. De factor kapitaal profiteert het meest van de seizoenmigranten. Er is een stijgende trend in de vraag naar seizoenmigranten: van 120.800 in 1999 tot 132.300 in 2007. Voor de komende jaren wordt een verdere stijging van de vraag verwacht tot 144.000 seizoenmigranten in 2012, terwijl de algemene verwachting steeds meer is dat het aanbod van seizoenmigranten niet verder zal toenemen, maar eerder zal teruglopen door de toenemende welvaart in de landen van herkomst. Als het aanbod met 20% achterblijft bij de vraag, zal het BBP 0,2% lager uitkomen.

De omvang en aard van seizoenmigratie

Het aantal seizoenmigranten schommelt in de periode 1999-2007 rond de 125.000 personen. Van 1999 tot 2002 is het aantal seizoenmigranten toegenomen, om vervolgens van 2003 tot 2005 af te nemen. Deze afname wordt veroorzaakt door de verslechterde conjunctuur waarin de Nederlandse economie zich op dat moment bevond. In 2007 is het aantal seizoenmigranten naar schatting weer toegenomen tot 132.300 seizoenmigranten.

De seizoenmigranten komen veel voor in de financiële en zakelijke dienstverlening. Over de periode 1999-2005 bedroeg het aandeel seizoenmigranten in deze sector ruim 60%. In de praktijk betreft het hier voor 95% seizoenmigranten die voor een uitzendbureau werken. Wanneer de uitzendkrachten worden verdeeld over de sectoren, blijkt dat 59% van de seizoenmigranten in 2005 werkzaam was in de landbouw, 16% in de bouwnijverheid, 10% in de industrie en 15% in de overige sectoren.

De gemiddelde verblijfsduur van de seizoenmigrant lag in 2005 op 10 weken en in deze periode werd gemiddeld 4068 euro verdiend. Het uurloon van de seizoenmigrant lag met 8,61 euro 18% boven het minimumloon in 2005. De uurloonen liggen daarmee redelijk in lijn met de CAO-lonen in de relevante sectoren. Van de seizoenmigranten was 59% man en 85% was jonger dan 45 jaar. De seizoenmigrant is laag tot middelbaar opgeleid en het opleidingsniveau van de seizoenmigrant is in vergelijking met dat van een binnenlandse werknemer iets hoger. In 2007 was 34% van de seizoenmigranten al eens eerder bij het bedrijf werkzaam geweest. In 2005 lag dit percentage beduidend lager, namelijk 5%.

Over de periode 1999-2005 is duidelijk een verschuiving te zien in de landen waar de seizoenmigrant woonachtig is. In 1999 was 47 procent van de seizoenmigranten woonachtig in België of Duitsland. In 2005 is dit aandeel afgenomen tot 19%. De Belgen en de Duitsers waren voornamelijk werkzaam in de industrie en in deze sectoren is het aandeel seizoenmigranten afgenomen. Het aandeel Polen onder de seizoenmigranten is sterk gestegen, namelijk van 13% in 1999 tot 62% in 2005.

De belangrijkste redenen voor het in dienst nemen van seizoenmigranten hangen volgens ondernemers met seizoenmigranten samen met een tekort aan tijdelijke arbeidskrachten, de inzet van de seizoenmigranten (productiever) en het loon van de seizoenmigrant.

De toekomst

De komende jaren wordt een verdere toename van de vraag naar seizoenmigranten verwacht, terwijl er, mede door de toenemende welvaart in de MOE-landen, de verwachting is dat het aanbod stukt of zelfs zal afnemen. Het is maar de vraag in hoeverre seizoenmigranten uit andere landen de terugloop uit de MOE-landen kunnen vervangen.

Indien de ondernemers in de toekomst niet meer aan seizoenmigranten kunnen komen, zullen ze:

- zoeken naar efficiëntere productiemethoden
- terugvallen op binnenlandse tijdelijke arbeidskrachten (voor zover aanwezig)
- seizoenbanen combineren, uit te voeren door vaste kracht
- de productie verlagen
- actiever werven
- de productie naar een ander land verplaatsen.

Op dit moment komt bijna twee derde van de seizoenmigranten uit de MOE-landen (vooral Polen), Bulgarije en Roemenië en circa 5% uit landen van buiten de EU.

Voor de komende jaren wordt vrij algemeen een daling van het aantal Polen verwacht, terwijl de vraag verder toeneemt. Het aantal potentiële seizoenmigranten uit een land wordt vooral bepaald door de omvang van de beroepsbevolking in het land van herkomst, het inkomen, de werkloosheid, de afstand, de cultuur, de concurrentie van andere landen en het gevoerde beleid ten aanzien van arbeidsmigranten. De omvang van de beroepsbevolking is in de meeste landen in Midden- en Oost-Europa relatief klein. In Europa is vooral op de Westelijke Balkan, in Oekraïne, Bulgarije en Roemenië het inkomen in koopkracht lager en de werkloosheid hoger dan in Polen. Deze landen liggen doorgaans verder weg en de cultuur verschilt sterker. Nederland behoort doorgaans niet tot de top-5 landen wat voorkeur aangaat. Polen en Roemenië voeren een actief beleid om de potentiële arbeidsmigranten in eigen land te houden. Arbeidsmigranten uit Afrika en Azië hebben, zo leert de ervaring uit het verleden, veelal de intentie langer te blijven.

Op de lange termijn zal een eventuele afname van het aanbod seizoenmigranten met 20% zorgen voor een afname van het BBP van 0,19%. Verder zullen de lonen en de werkgelegenheid een klein beetje toenemen.

Economische gevolgen van seizoenmigratie

Bij de vaststelling van de economische effecten van seizoenmigranten op de Nederlandse economie worden vier welvaartseffecten onderscheiden.

- Het directe effect
- Het indirecte effect en herverdelingseffect
- Loon- en verdringingseffect
- Extern effect.

Het directe effect is de bijdrage die de seizoenmigranten zelf leveren aan het BBP. De omvang wordt geschat op ruim 477 miljoen euro. Dit komt neer op 0,12% van het BBP.

Het indirecte effect geeft de reactie weer van de economische samenhangen op de aanwezigheid van seizoenmigranten. Het betreft hier het effect van de intermediaire leveringen, de invloed op consumptie, investeringen en prijzen op het BBP. Dit effect wordt geschat op 0,46% van het BBP, wat neerkomt op 1,8 miljard euro.

Uit onze econometrische analyse is naar voren gekomen dat een toename van het aantal seizoenmigranten in een sector een klein maar significant negatief effect heeft op de loonvoet van binnenlandse werknemers in die sector. De schattingen voor het effect van een toename van het aantal seizoenmigranten met 20% in de gemiddelde sector op het loon van binnenlandse tijdelijke arbeidskrachten lopen uiteen van -0,3% tot -0,5%. Het effect op vaste krachten is nog veel geringer. De schattingen voor het effect van eenzelfde toename (met 20% dus) van het aantal seizoenmigranten op vaste krachten variëren tussen -0,06% en -0,2%, waarbij eerstgenoemde schatting niet significant verschillend van nul is.

We hebben geen empirische ondersteuning gevonden voor de hypothese dat binnenlandse werknemers worden verdrongen door seizoenmigranten. De regressie-resultaten zijn niet significant.

Onder invloed van lagere loonkosten en een hogere productie daalt de arbeidsinkomensquote (aiq). Er treedt derhalve een herverdeling op ten gunste van de kapitaalverschaffers, ten koste van de factor arbeid. De arbeidsinkomensquote daalt volgens de modelberekening met 0,15 procentpunt.

Het merendeel van de ondernemers vindt dat seizoenmigranten een positieve invloed hebben op zowel het vestigingsklimaat als de Nederlandse economie in het algemeen. Van de ondernemers met seizoenmigranten in dienst zegt 39% dat ze door seizoenmigranten tot efficiëntere werkmethoden zijn gekomen. Verder geeft 17% van deze ondernemers aan dat seizoenmigranten een positieve invloed hebben op de innovativiteit en slechts 3% zegt door de seizoenmigranten zijn commerciële netwerk met klanten of leveranciers uit de landen van herkomst te hebben uitgebreid. Deze effecten worden door de ondernemers als (vrij) groot ervaren.

Illegaliteit komt nog steeds voor. Motieven om seizoenmigranten illegaal in dienst te hebben, c.q. onder te betalen, hangen samen met financiële drijfveren, de motivatie van de illegalen, het ruime aanbod van illegalen, m.n. via malafide uitzendbureaus, de administratieve lasten bij het aantrekken van legale seizoenmigranten en de lage boetes. Het financiële motief is het belangrijkste.

Ondernemers schatten het aantal illegale seizoenmigranten in de landbouw, industrie en bouwnijverheid op ca. 5%. Ca. 6% van de ondervraagde ondernemers schat in dat onderbetaald werk wordt verricht door seizoenmigranten. Met het vervallen van de TWV en de stijgende welvaart in Oost-Europa, hebben de ondervraagde ondernemers de indruk dat de illegaliteit afneemt. Vanwege het kleine aandeel illegale seizoenmigranten in de totale beroepsbevolking zullen de economische effecten van deze groep klein zijn.

7 Referenties

- ABU (2007), Aanpak problemen arbeidsmigranten: alleen bonafide uitzenders toelaten.
- ABU (2008), Polen verblijven minder dan half jaar in Nederland. Persbericht 20 februari 2008.
- Alesina J.; Wschód jest kopalnią imigrantów, „Il Sole 24 Ore” 18.08.2006.
- Aydemir, A., G.J. Borjas (2006): A comparative analysis of the labour market impact of international migration; Canada, Mexico, and the United States, Statistics Canada and Harvard University.
- Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności, GUS 2006/1.
- Barysch K.; Enlargement two years on: economic success or political failure?, Centre for European Reform, April 2006.
- Beek, H.M. ter, et al. (2005): Poolshoogte; Onderzoek naar juridische constructies en kostenvoordelen bij het inzetten van Poolse arbeidskrachten in drie sectoren.
- Ben-Gad, M. (2003): Importing Human capital: immigration in the endogenous growth model.
- Berg, N. van den, M. Brukman, C. van Rij (2007): De Europese grenzen verlegd; (Eerste) evaluatie flankerend beleid vrij verkeer van werknemers MOE-landen.
- Berlage, L. (2004): Mobiliteit over de grenzen heen. Een economische analyse van internationale migratie. Leuvense economische standpunten 2004/105.
- BN DeStem (22 februari 2008), Van invasie Polen tot tekort aan Polen.
- Borjas, G.J. (1999), The economic analysis of immigration, in: O. Ashenfelter and D. Card (eds.) Handbook of Labor Economics, Vol. 3, Amsterdam, North-Holland.
- Borjas, G.J. (2006): The impact of immigration on the labor market.
- Borjas, G.J. (2003): The labor demand curve is downward sloping: reexamining the impact of immigration on the labor market, *The Quarterly Journal of Economics*, November 2003.
- Boni, M.; Wpływ wejścia do Unii Europejskiej na sytuację na rynku pracy, [w:] Urząd Komitetu Imigracji Europejskiej, Polska w Unii Europejskiej - doświadczenia pierwszego roku członkostwa, Warszawa 2005.
- Corpeleijn, A.: Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie, CBS, Bevolkingstrends 3^e kwartaal 2006.
- Centrum Opinii Społecznej; Praca Polaków w krajach Unii Europejskiej, Warszawa listopad 2006.
- Chow, K.; Who's afraid of enlargement ? European Citizen, wrzesień 2006 http://www.ecas.org.file_uploads/1177.pdf.
- CEFMR, Izabela Koryś (2003): Migration trends in selected EU applicant countries: Poland.
- Corpeleijn, A. (2007): Onderzoeksnotitie: werknemers uit de nieuwe EU-lidstaten, Tijdschrift voor arbeidsvraagstukken 2007-23, nr. 2.
- Mooij, Ruud de, Hans Roodenburg (2004): Arbeidsmigratie uit de Midden- en Oost-Europese toetredingslanden, CPB.
- Roodenburg, H. et al. (2003): Immigration and the Dutch economy, CPB.
- Roodenburg, H. (2005): Discussiebijdrage over vraag- en aanbodgestuurde arbeidsmigratie, CPB memorandum, CPB.
- Chorny, V., R. Euwals, K. Folmer (2007): Immigration policy and welfare state design, a qualitative approach to explore the interaction, CPB memorandum.

- CWI arbeidsmarktprognose 2007-2012.
- CWI jaarverslag 2005.
- CWI jaarverslag 2006.
- CWI Vacatures in Nederland 2007, De vacaturemarkt en personeelswerving in beeld.
- Dalen, H.P. van (2001): Immigratie: vloek of zegen voor de Nederlandse economie?, *Bevolking en gezin*, 30(2001), 3, 3-36.
- Deloitte (2008), *Made in Holland VI*; hernieuwde focus op de Nederlandse activiteiten van de maakindustrie.
- DNB, Bosman, R. (2003): Immigratie vanuit historisch en economisch perspectief, MEB serie no. 2003-2, maart 2003.
- DNB, Ferdinandusse, M., M. Gerritsen (2006): Vloedgolf loodgieters blijft uit; ervaringen en cijfers in de EU maken korte metten met de angst voor een doemscenario, DNB magazine nummer 2, 2006.
- Dustmann, C., F. Fabbri, I. Preston, J. Wadsworth (2006): The labour market effects of immigration in the UK, Home Office Online Report 06/03.
- Dustman, C., I. Preston (2006): Is immigration Good or Bad for the Economy? Analysis of Attitudinal Responses.
- Dustman, C., T. Hatton, O. Preston (2005): The labour market effect of immigration, *The Economic Journal*, 115 (November), F297-F299.
- Duszczak M.; Dość paniki migracyjnej "Gazeta Wyborcza" 23.08.2006.
- Ederveen, S. et al. (2004?): Bestemming Europa; immigratie en integratie in de Europese Unie, Europese verkenning.
- European Central Bank: Cross-border mobility within an enlarge EU, OP Series, No. 52/October 2006.
- Karel, K., I. Vossen, C. Jansen (2007): Arbeidsmarktmonitor tuinbouw 2006.
- Nauta, H., P.D. van Heel (2004): Instroom uitzendkrachten 2004.
- Espey, M., D. Thilmany (2000): Farm labor demand: a meta-regression analysis of wage elasticities, *Journal of Agricultural and Resource Economics* 25(1):252-266.
- Elsevier (15 februari 2008), Europese unie, migratie Bulgaren naar Nederland vertienvoudigd.
- FED: Foundation for Entrepreneurship Development Bulgaria, Eugenia Markova (2008), Labor emigration: What can be expected.
- Financial Times: Exodus of Polish workers leaves vacuum for others, August 29, 2006.
- Felbermayr, G.J., W. Kohler (2004): Immigration and Native Welfare.
- Fidrmuc, J., P. Huber (??): Willingness to Migrate in the CEECs? Evidence from the Czech Republic.
- Fuest, C., M. Thum (1999): Immigration and skill formation in unionised labor markets, CESifo working paper series, working paper no. 214.
- Fuest, C., M. Thum (1999): Welfare effects of immigration in a dual labor market, CESifo Working Paper Series, Working paper no. 215.
- Glitz, A. (2007): The labour market impact of immigration: Quasi-experimental evidence, universitat Pompeu Fabra.
- Groenewoud, M., C. van Rij (2007): Naleving van de wet arbeid vreemdelingen in 2006; onderzoek onder werkgevers, eindrapport.
- GUS; Koniunktura w przemyśle, handlu i usługach w październiku 2006 r, Warszawa 2007.
- IND (2006): Introductie van een modern migratiebeleid.
- IOM, Migration Trends; in selected applicant countries, volume IV- Romania.
- IOM (2006): De moeizame omgang met arbeidsmigratie.

- IZA, S. Cohen-Goldner, M. Daniele Paserman (2004): The dynamic impact on natives. Labor market outcomes; evidence from Israel. IZA DP No. 1315.
- Jończy, R.; Migracje zarobkowe ludności autochtonicznej z województwa opolskiego, Studium ekonomicznych determinant i konsekwencji, Uniwersytet Opolski, Opole 2003.
- Kaneta, K. (1999?): Immigration and its effects on U.S. Labor markets, *The Park Place Economist*/vol. VII.
- KPMG; Raport, Migracja pracowników - szansa czy zagrożenie?, Edycja 8, 2008.
- Kubiak, K. (2008): The economic effects of seasonal migration on the Dutch economy, the entrepreneurship and economic development research institute in Łódź.
- Lange, Tessel de, C. Pool (2004): Vreemde handen aan het bed; De werving van Poolse verpleegkundigen in Nederland, *Migrantenstudies*, 2004, (20), 3, pp 130-144.
- Klaver, Jeanine, Arend Odé (2002): Arbeidsmigratie naar Nederland; nieuwe visie op veranderende condities.
- Klaver, J., J.W.M. Mevissen, A.W.M. Odé (2005): Etnische minderheden op de arbeidsmarkt; beelden en feiten, belemmeringen en oplossingen.
- Konfederacja Pracodawców Prywatnych; Wielu Polaków woli pracować za granicą, wrzesień 2006.
- Ministerstwo Gospodarki; Wpływ emigracji zarobkowej na gospodarkę Polski, Warszawa 2007.
- Lange, T. de, C. Pool (2004): Vreemde handen aan het bed; De werving van Poolse verpleegkundigen in Nederland, *Migratiestudies*, 2004 (20) 3, pp 130-144.
- Lazear, C. E. P. Lazear (2007): Immigration's Economic impact, Executive office of the president, council of economic advisers.
- LEI, Agricultural Economic Report 2007 of the Netherlands, summary.
- Levine, L. (2007): Immigration; the effects of low-skilled and high skilled native-born workers, CRS raport for congress.
- Longhi, S., P. Nijkamp, J. Poot (2004): A meta-analytic assessment of the effect of immigration on wages.
- Lumpe, Christian (2007): The labour impact of immigration: theory and evidence, *Diskussionpapiere der DFGForschergruppe, ZEW*.
- Nicolaas, Han (2007): Buitenlandse migratie in Nederland, 1795-2006, CBS Bevolkingstrends.
- Nicolaas, Han, Arno Sprangers, Aslan Zorluen Joop Hartog (2004): Migranten: wie komen, wie gaan terug en wie laten hun gezin overkomen?, CBS Bevolkingstrends.
- Nonneman, W. (2007): European immigration and the labor market, the transatlantic task force of immigration and integration.
- NRC Handelsblad 01-02-2007: België heeft last van malafide Nederlandse uitzendbureaus.
- NRC Handelsblad 07-02-2008: Op de zesde verdieping zit de maffie.
- NRC Handelsblad 24-01-2008: Wie klaagt kan terug naar Polen.
- NRC Handelsblad 24-01-2008: Voor een baan doen Roemenen alles.
- NRS Handelsblad 21-01-2008: instroom Polen dreigt op te drogen.
- NRC Handelsblad 15-12-2007: Het leven is hier goed.
- NRC Handelsblad 15-12-2007: Debat over Poolse arbeiders in Nederland.
- NRC Handelsblad 15-12-2007: Betaal de Polen behoorlijk en pak de uitzendbureaus aan.

- NRC Handelsblad 15-12-2007: Eén koelkastje voor 7 man.
- NRC Handelsblad 15-12-2007: Permanente verblijf van Polen valt volgens Planbureau mee.
- NRC Handelsblad 11-12-2007: 100.000 werknemers uit nieuwe lidstaten.
- NRC Handelsblad 11-12-2007: Dicht op elkaar, dat geeft irritatie.
- NRC Handelsblad 11-12-2007: Kamer wil beperkte toelating Roemenen.
- NRC Handelsblad 11-12-2007: In Rotterdam-Zuid wachten geen gouden bergen.
- NRC Handelsblad 11-12-2007: Vakbekwaam en werklustig: wie wil de Pool niet?
- NRC Handelsblad 27-08-2007: CBS: over werk en loon niks zinnigs te zeggen.
- NRC Handelsblad 19-03-2007: Vergrijzend Europa kan niet zonder migranten.
- NRC Handelsblad 16-03-2007: De illusie van de terugkeer; de pro's en contra's van nieuwe gastvrijheid om de vergrijzing op te vangen.
- NRC Handelsblad 24-01-2008: Wie klaagt kan terug naar Polen.
- NRC Handelsblad 08-03-2008: Arbeidsmigratie, Leefbaar Rotterdam dringt aan op quotum buitenlanders om instroom 'beheersbaar' te houden, 'Oost-Europeanen moeten hun plaats verdienen'.
- NRC Handelsblad 10-04-2008: Exodus uit Oost-Europa is over zijn piek heen.
- Nu, 13-6-2008, Uitzendbureaus verwachten minder Poolse migranten.
- Okkerse, L. (2003): Effects of migration: an applied general equilibrium analyses for Belgium.
- Okkerse, L., A. Termote (2004): Hoe vreemd is vreemd op de arbeidsmarkt? Over allochtone arbeidskrachten in België, statistische studie nr. 111.
- Orrenius, Pia M., M. Zavodny (2003): Does Immigration affect Wages? A look at occupation-level evidence, working paper januari 2003.
- Piracha, M., R. Vicherman (2001?): Immigration, labor mobility and EU enlargement.
- Retman, A.; East to West EU Migration Not Slowing Down, Business Week, 5 January 2007.
- RWI (2008), Arbeidsmarktanalyse 2008.
- Skiba, A. (2004): Immigration, Firm Relocation and welfare of domestic workers.
- SAB (2005): Tijdelijke arbeidskrachten uit Midden- en Oost-Europa in de Bollenstreek, wonen, werken, handhaven.
- SER (2007): Advies Arbeidsmigratiebeleid.
- SZW (2007): Kabinetsreactie SER-advies arbeidsmigratiebeleid.
- The Entrepreneurship and Economic Development Research Institute in Łódź, Kazimierz Kubiak (2008), THE ECONOMIC EFFECTS OF SEASONAL MIGRATION ON THE DUTCH ECONOMY.
- The Wallstreet Journal, 25 april 2006: The impact of immigration.
- Besseling, J. (2006): Monitoring en evaluatie seizoenarbeid 2005.
- Trouw, de verdieping (23-10-2007): Migratie uit Oost Europa; Polen in Nederland doen aan Jobhoppen.
- Trouw, de verdieping (24-11-2007): Poolse zoekt hier werk en man.
- Versantvoort, M.C. et al. (2006): Evaluatie werknemersverkeer MOE-landen.
- VNG (2007): Polen vinden hun plek.
- World Bank; Migration and Remittances: Eastern Europe and the former Soviet Union, 9 June 2007.
- Zimmermann, K.F. (2001): Labour demand, education and the dynamics of social exclusion.

Roemeense organisaties geraadpleegd door partner:

- National Statistics Institute
- National Association of the Citizen Bureaus
- Foundation for an Open Society
- National Agency for Employment
- European Citizen Action Service (ECAS)
- National Bank of Romania
- Euractiv Romania

Interviews

- B. (Brigitte) Nijland, SoZaWe (Beleidsdirectie)
- G. (Gerlof) Roubos, VIA (Ver. van Internationale Arbeidsbemiddelaars)
- P. (Paul) van Dun, SoZaWe/Arbeidsinspectie
- A. (Arno) Vernooy (Fruittteeltbedrijf Arno Vernooy, Wijk bij Duurstede)

EIM-Discussiebijeenkomst 18 maart

Extern:

- Ton van der Biezen (LTO)
- Eric Jan Leeuw (FNB bouw)
- Sip Nieuwsma (VNO-NCW)
- Theo van Langemheen (EU manager AB Oost via ABU)

Intern:

- Wim Verhoeven (EIM)
- Niek Timmermans (EIM)
- Maayke Mooibroek (EIM)

BIJLAGE I Aanpak statistische analyse

Vaststelling aantal en kenmerken seizoenmigranten 1999-2007

Voor de vaststelling van het aantal seizoenmigranten, alsmede enkele kenmerken is van een drietal bronnen gebruik gemaakt:

- 1 Het Sociaal Statistisch Bestand van het CBS,
- 2 De database Tewerkstellingsvergunningen van het CWI,
- 3 Een voor dit onderzoek uitgevoerde ondernemersenquête.

De resultaten zijn voor zover mogelijk getoetst aan resultaten van eerder onderzoek. De bronnen en de gekozen methodiek bij de data-analyse worden hier nader uitgewerkt.

Sociaal Statistisch Bestand

Eind jaren negentig is het CBS begonnen met het ontwikkelen van het Sociaal Statistisch Bestand (SSB). Hiervoor worden gegevens over personen uit diverse registraties en enquêtes op microniveau gekoppeld en waar nodig consistent gemaakt. De belangrijkste bronnen voor het SSB die relevant zijn voor dit onderzoek, vormen de Gemeentelijke Basisadministratie van Persoonsgegevens (GBA) van de gemeenten, de polisadministratie (VZA) van het UWV, het Algemeen Bedrijfsregister (CBS), inschrijvingen en afgegeven tewerkstellingsvergunningen bij het CWI, en het Fibase-bestand van de Belastingdienst. Deze registers kunnen gekoppeld worden aan CBS-statistieken, zoals de Enquête werkgelegenheid en lonen (EWL) en de Enquête beroepsbevolking (EBB). Op dit moment omvat het SSB de jaren 1999-2005.

On-site werken bij het CBS

Voor het vaststellen van het aantal seizoenmigranten in het SSB over de periode 1999-2005 heeft EIM gebruik gemaakt van de on-site werkservice van het CBS. Gebruikers kunnen tegen betaling door hen gespecificeerde tabellen opvragen. Ook kunnen gebruikers tegen betaling het SSB 'on site' op het CBS of via 'remote access' analyseren. Deze service wordt geboden aan de in de CBS-wet genoemde instellingen (zoals de universiteiten en planbureaus) en door de Centrale Commissie voor de Statistiek toegelaten overige onderzoeksinstellingen. Het grote voordeel van on-site werken was de flexibiliteit en het werken met de microbestanden, waardoor maatwerk mogelijk was.

Selectie seizoenmigrant uit het SSB

In het SSB-banenbestand worden drie typen onderscheiden, namelijk personen met een 'F'-typering, personen met een 'R'-typering en personen met een 'S'-typering. Personen met een 'R'-typering zijn terug te vinden in de Gemeentelijke Basis Administratie. Met andere woorden personen die zich bij een Nederlandse gemeente hebben ingeschreven als woonachtige. Personen met een 'S'-typering hebben zich niet in het GBA ingeschreven. Dat kunnen tijdelijk migranten zijn die in Nederland werken en zich niet bij een gemeente ingeschreven hebben. Maar ook gepensioneerden die in het buitenland wonen vallen in deze categorie. Tot slot zijn er personen met een 'F'-typering. Dit zijn personen met een ongeldig sofinummer. In het SSB-banenbestand is op versleuteld sofi-nummer bekend bij

welk bedrijf een persoon werkt, informatie over de arbeidsduur en het verdiende loon.

De seizoenmigranten kunnen in twee groepen worden ingedeeld, namelijk de seizoenmigranten die wel en de seizoenmigranten die niet in de GBA staan ingeschreven.¹ De seizoenmigranten die niet in de GBA ingeschreven staan zijn in een verslagjaar gestart met werken en zijn ook in het verslagjaar gestopt met werken in Nederland. Het is overigens mogelijk dat een seizoenmigrant meerdere banen in deze periode heeft gehad. Werknemers met een baan die over de 31 decembergrens heengaat hebben we uit pragmatische redenen niet meegenomen bij de selectie uit het SSB. Een migrant waarvan de baan begint in december 2003 en eindigt in februari 2004 zit dus niet in onze selectie. Op basis van gegevens over de TWV's van het CWI is daar toch een beeld van te geven. Op basis van de duur van de TWV's in de periode 2004 - 2007, ontleend aan de database van het CWI, wordt het aandeel TWV's dat over de 31 december-grens heengaat, geschat op jaarlijks minimaal 5% en maximaal 10%. De aantallen uit het SSB zijn derhalve opgehoogd met 7,5%.

Een deel van de seizoenmigranten schrijft zich wel in bij de gemeente voor een korte tijd. Een Poolse seizoenmigrant kan bijvoorbeeld een half jaar in Nederland wonen en werken en zich om deze reden inschrijven in de GBA. Deze groep seizoenmigranten keert na afloop terug naar het land van herkomst. Deze groep seizoenmigranten is geselecteerd op inschrijving in de GBA en arbeidsduur. De seizoenmigrant schrijft zich in het verslagjaar in bij een Nederlandse gemeente en ook weer uit, en is slechts een korte periode in Nederland woonachtig geweest. Verder heeft de seizoenmigrant looninkomsten en is hij in een verslagjaar gestart en gestopt met werken. Deze groep seizoenmigranten kon aan de Gemeentelijke Basis Administratie gekoppeld worden om een uitspraak te kunnen doen over de leeftijd en het geslacht.

Verder zijn de seizoenmigranten geselecteerd op het type inkomen. Hiermee wordt uitgesloten dat mensen met een uitkering (gepensioneerden) in de selectie zitten en voor seizoenmigrant worden aangezien. De seizoenmigranten die niet in de GBA ingeschreven stonden, zijn gekoppeld aan het Sociaal Statistisch Bestand Personen van het CBS. Door deze koppeling was het mogelijk om voor deze groep seizoenmigranten een uitspraak te doen over de leeftijd, het geslacht en het woonland.

Het overgrote deel van de seizoenmigranten staat niet ingeschreven bij de GBA. Hierdoor is voor dit deel van de seizoenmigranten niet bekend wat het land van herkomst is. Van de seizoenmigranten die wel in de GBA ingeschreven stonden was voor 80% het land van herkomst onbekend of niet te koppelen met de naam van het land². Om deze reden is gekeken naar het woonland met behulp van het SSB-personeelbestand. Voor het bepalen van het woonland van de seizoenmigrant is gebruik gemaakt van de variabele regio uit het SSB-personeelbestand

¹ Immigranten moeten zich bij de gemeente laten inschrijven als zij van plan zijn in het halfjaar volgend op de vestiging langer dan vier maanden in Nederland te verblijven. Veel seizoenarbeiders en andere tijdelijke werknemers uit het buitenland werken korter en zijn derhalve niet ingeschreven in de GBA.

² De lijst met koppelingsnummer en landnaam van het CBS is verouderd. Hierdoor konden een aantal nummers niet gekoppeld worden. Het CBS werkt momenteel aan een update van de lijst.

van het CBS. Van de personen die in het buitenland wonen, is slechts voor een deel het woonland bekend. Van ongeveer 60 procent van de personen in het SSB-bestand die in het buitenland wonen, is geen woonland bekend. Vervolgens is geselecteerd op de beroepsbevolking zodat de gepensioneerden die in het buitenland wonen niet worden meegenomen. Tot slot is een correctie uitgevoerd voor de arbeidsduur. Op deze manier worden de grensarbeiders die langdurig in Nederland werken uit de selectie verwijderd. Een Belg die in Nederland seizoenarbeid verricht, wordt wel meegenomen. De aandelen woonland die uit deze selectie zijn voortgekomen zijn toegepast op alle seizoenmigranten.

Schatting 2007 en 2012 met behulp van PRISMA

Voor 2007 heeft EIM een schatting gemaakt van het aantal seizoenmigranten. Hiervoor zijn de uitkomsten van het PRISMA-model gebruikt in combinatie met de EIM-ondernemersenquête. Met behulp van het PRISMA-model is uitgaande van de aantallen in 2005 een schatting gemaakt van de werkgelegenheid en daarbinnen van het aantal seizoenmigranten. De aantallen uit 2007 zijn geconfronteerd met de uitkomsten uit de ondernemersenquête. Hiervoor zijn de aantallen uit de enquête herwogen naar aantal bedrijven in sector. Op basis van de enquêteresultaten is de modelschatting iets naar beneden bijgesteld. Vervolgens is met PRISMA een schatting voor 2012 gemaakt.

Kenmerken seizoenmigranten

De kenmerken van de seizoenmigranten, zoals sector, woonland, leeftijd, geslacht, gewerkte dagen, verdiend loon en piekperiode zijn voor de periode 1999-2005 ontleend aan het SSB. Een deel van deze informatie is voor 2007 eveneens bekend. Hiervoor zijn de resultaten uit de ondernemersenquête gebruikt. Over het algemeen sluiten de enquêteresultaten over 2007 goed aan bij de CBS-gegevens over 2005. Voor zover beschikbaar zijn de resultaten uit de ondernemersenquête ook getoetst aan de resultaten uit eerdere studies.

Seizoenmigranten die als uitzendkracht actief zijn, zijn voor 2007 met behulp van de resultaten van de ondernemersenquête verdeeld over de sectoren waar ze uiteindelijk actief zijn. Ook de wijze van werving en motieven voor werving zijn voor 2007 afkomstig uit de ondernemersenquête.

De informatie betreffende motivatie van seizoenmigranten om in Nederland te werken is gebaseerd op literatuuronderzoek en interviews, voor een belangrijk deel aangeleverd door ENSR-partners in Polen, Bulgarije en Roemenie.

Database tewerkstellingsvergunningen CWI

Het CWI heeft een geanonimiseerde database ter beschikking gesteld over de TWV's in de periode 2004-2007, alsmede het eerste kwartaal van 2008.

Deze database geeft een beeld van het aantal aanvragen, het aantal toekenningen, het land van herkomst van de buitenlanders met TWV, de sector waar de buitenlander tewerk wordt gesteld, de functie en de duur van de TWV.

Bij de sector is volgens het CWI enige voorzichtigheid geboden. Dit gegeven wordt door de werkgever aangegeven en bevat nogal wat vervuiling. Bij veel als uitzendkracht tewerkgestelde seizoenmigranten is de inlenende sector aangegeven.

Omdat het hier om individuele waarnemingen gaat, is het ook mogelijk gebleken een beeld te geven van de TWV's die over de jaargrens heengaan. Met behulp van deze informatie is de telling van het aantal seizoenwerkers op basis van het SSB opgehoogd.

BIJLAGE II Verantwoording modelanalyses met PRISMA

Simulaties economische effecten arbeidsmigranten in de literatuur

In de literatuur is vrijwel geen onderzoek gedaan naar de economische effecten van seizoenmigranten op de Nederlandse economie. Wel zijn er simulaties uitgevoerd van de economische effecten van arbeidsmigranten. Hieronder worden de resultaten van enkele simulaties besproken. Hoewel de simulaties van arbeidsmigranten niet direct vergelijkbaar zijn met die van seizoenmigranten, kan op basis van deze resultaten wel een beeld verkregen worden van de te verwachten resultaten.

In het onderzoek van Van Dalen (2001) wordt een schatting gemaakt van de welvaartswinst door migratie voor Nederland. Op een BBP van 354,2 miljard in 1998 zorgden de migranten voor een welvaartswinst van 826 euro per migrant. Uit deze schatting kan geconcludeerd worden dat Nederland niet rijk wordt van migratie maar ook niet arm. Verder vindt er een herverdeling plaats van arbeid naar kapitaal. Autochtone arbeiders verliezen door migratie 2,99 procent van het BBP, terwijl kapitaalbezitters er 3,14 procent van het BBP op vooruitgaan.¹

Ook het CPB heeft simulaties uitgevoerd om de economische effecten van migratie op de Nederlandse economie te berekenen. In het model wordt aangenomen dat het aanbod van arbeid als gevolg van migratie stijgt met 5 procent. De veranderingen die uit het model komen zeggen iets over de situatie voor en na de toename van het arbeidsaanbod. Uit het onderzoek kan geconcludeerd worden dat het BBP zal toenemen als gevolg van migratie. De toename van het BBP is grotendeels toe te schrijven aan het loon van migranten. De effecten op de loonvoet verschillen per opleidingsniveau van de inwonende en van de immigranten. De in Nederland woonachtige werknemers met een opleidingsniveau dat vergelijkbaar is met dat van de migranten zullen er op achteruitgaan. Verder zijn de gevolgen van migratie sterk afhankelijk van de mobiliteit van kapitaal in Nederland. Enkele van deze simulatieresultaten van het CPB staan in de volgende tabel.

¹ Dalen, H.P. van (2001): Immigratie: vloek of zegen voor de Nederlandse economie?, *Bevolking en gezin*, 30(2001), 3, 3-36, p. 6.

tabel 41 Simulatie effecten van immigratie in procenten door het CPB*

	<i>Alleen laag opgeleide immigranten</i>	<i>Niveau immi- granten gelijk aan inwoners</i>	<i>Alleen hoog opgeleide immigranten</i>
Aanname: vaste hoeveelheid kapitaal			
Verandering opbrengsten uit kapitaal	6,9	9,7	10,5
Verandering lonen hoogopgeleide inwoners	-1,7	-5,1	-6,7
Verandering lonen laagopgeleide inwoners	-9,7	-5,1	-2,5
Verandering BBP	2,4	2,9	3,2
Immigratiesurplus**	0,1	0,08	0,11
Aanname: vaste prijs kapitaal			
Verandering hoeveelheid kapitaal	3,6	5	5,4
Verandering lonen hoogopgeleide inwoners	2	0	-1
Verandering lonen laagopgeleide inwoners	-6	0	3,1
Verandering BBP	3,4	5	5,2
Immigratiesurplus	0,06	0	0,02

* Bij een door het CPB aangenomen toename van het arbeidsaanbod van 5 procent.

** Door het CPB aangenomen dat de ingezetenen de hele kapitaalvoorraad bezitten.

Bron: CPB 2003.

tabel 42 Simulatie van herverdelingseffecten door immigratie in procenten door het CPB*

	<i>Alleen laag opgeleide immigranten</i>	<i>Niveau immi- granten gelijk aan inwoners</i>	<i>Alleen hoog opgeleide immigranten</i>
Aanname: vaste hoeveelheid kapitaal			
Verandering inkomsten kapitaalbezitters	9,8	13,6	14,7
Verandering inkomsten hoogopgeleide inwoners	-3,3	-9,9	-12,6
Verandering inkomsten laagopgeleide inwoners	-6	-3,4	-1,7
Verandering BBP	-8,6	11,9	12,9
Immigratiesurplus	0,4	0,3	0,5
Aanname: vaste prijs kapitaal			
Verandering inkomsten hoogopgeleide inwoners	4	0	-2
Verandering inkomsten laagopgeleide inwoners	-3,7	0	2,1
Verandering BBP	13,8	20,1	20,9
Immigratiesurplus	0,3	0	0,1

* In miljarden euro's. Een toename van het arbeidsaanbod van 5%. Het basis jaar is 2000 met een BBP van 402,6 miljard euro. Er wordt aangenomen dat de ingezetenen de hele kapitaalvoorraad bezitten.

Bron: CPB 2003.

In België zijn vergelijkbare simulaties uitgevoerd als door het CPB, waarbij gebruik wordt gemaakt van het kalibratiemodel 'AGE'. Het model simuleert de impact van 50.000 huishoudens die naar België emigreren. Deze migratie komt overeen met een toename van het aanbod van laagopgeleide werknemers van 3,7% of een toename van de totale actieve beroepsbevolking met 1,6%. Als gevolg van de migratie zal het BBP van België toenemen met 0,65%. Per hoofd van de bevolking daalt het BBP echter doordat de stijging van het BBP niet voldoende is om de bevolkingstoename te compenseren. Per hoofd van de bevolking zal het BBP dalen met 0,95%. Uit het onderzoek blijkt dat met name de laagopgeleide werknemers negatieve effecten ondervinden van de migratie. Het besteedbaar inkomen per hoofd van de bevolking van deze groep zal als gevolg van migratie afnemen met -1,13%. Dit wordt veroorzaakt door substitutie van de laagopgeleide migranten. De hoogopgeleide migranten gaan er op vooruit met een stijging van het besteedbaar inkomen van 0,31 procent.

tabel 43 Simulatie migratie in België (%)

	<i>Na immigratie</i>
Volume ontwikkeling (totaal)	
BBP tegen factorprijzen	0,65
Hoogopgeleide werknemers	1,16
Laagopgeleide werknemers	0,55
Kapitaal	0,22
BBP tegen marktprijzen	0,65
Investeringen	0,74
Consumptie hoogopgeleide werknemers	0,27
Consumptie laagopgeleide werknemers	-1,15
Overheidsuitgaven	0,76
Export	0,94
Import	0,98
BBP per hoofd van de bevolking	-0,95
Reële factorprijzen	
Hoogopgeleide werknemers	1,12
Laagopgeleide werknemers	-3,02
Kapitaal	0,2
Besteedbaar inkomen per hoofd van de bevolking	
Hoogopgeleide huishoudens	0,31
Laagopgeleide binnenlandse huishoudens	-1,13
Productie per sector	
Agrarische sector	1,44
Energie	0,5
Industrie	1,01
Bouwnijverheid	0,42
Diensten	0,85
Non-profitdiensten	0,73

Bron: Okkerse 2003.

Methodologie EIM-simulaties

Het model PRISMA van EIM is gebruikt voor de analyse van de bijdrage van seizoenmigranten op macro-economisch niveau, en voor de analyse van de gevolgen van het gelijktrekken van de lonen van seizoenmigranten tot die van binnenlandse flexwerkers. In beide gevallen is een variantenanalyse uitgevoerd. Een dergelijke analyse kent de volgende opzet:

- Maak een vooruitberekening van de ontwikkeling van de Nederlandse economie, het zogenoemde basisscenario. Hierbij worden ten aanzien van de exogenen bepaalde veronderstellingen gehanteerd, hier is globaal uitgegaan van het 'Strong Europe' scenario van CPB¹.
- Verander vervolgens een van de veronderstellingen, en stel een nieuw scenario samen.
- Vergelijking van de twee scenario's geeft dan de invloed van de gewijzigde veronderstelling op de modeluitkomsten².

In deze bijlage wordt eerst de gehanteerde modelversie beschreven. Het gaat om een speciaal voor dit onderzoek aangepaste versie van het PRISMA-model. Vervolgens worden de twee varianten in detail beschreven.

Gehanteerde modelversie

Het PRISMA-model van EIM is een macro-economisch model van de Nederlandse economie waarin het bedrijfsleven simultaan is onderverdeeld naar bedrijfstak en grootteklasse³. PRISMA is een acroniem voor Policy Research Instrument for Size-aspects in Macroeconomic Analysis. Het model is door EIM ontwikkeld en wordt voor diverse doeleinden ingezet.

Het model is vooral geschikt voor de constructie van vooruitzichten voor de middellange en lange termijn. Met name de mogelijkheid om veranderingen in het productiepatroon zichtbaar te maken, maakt het model aantrekkelijk. Het model kan de verschillende effecten van beleid voor sectoren en grootteklassen in kaart brengen. Het model produceert voor elke sector een resultatenrekening. Op de arbeids- en productmarkt beïnvloeden sectoren elkaar. De onderlinge beïnvloeding van sectoren loopt via de input-outputstructuur. Sectoren zijn immers via in- en verkoop van goederen en diensten aan elkaar gerelateerd. Op deze markten kunnen spanningen tussen vraag en aanbod optreden, wat van invloed is op volume en prijs in de sectoren. Via exogenen, zoals wereldhandel, wereldhandelsprijzen en concurrerende prijzen en vertaling van beleid op sectorniveau kunnen impulsen aan het model worden gegeven. De mate waarin beleid de sectorale structuur beïnvloedt, is vooral afhankelijk van de prijselasticiteiten. Zo is de prijselasticiteit voor de chemie en het transport hoog en voor de energiesector en de voedings- en genotmiddelenindustrie relatief laag. Naast de prijselasti-

¹ Omdat PRISMA - zoals de meeste modellen - in hoofdzaak log-lineair is, maakt de keuze van het basisscenario weinig uit voor de uitkomsten van de variant.

² Het model wordt steeds over een periode van 40 jaar gesimuleerd; dat leidt ertoe dat alle doorwerkingseffecten volledig tot hun recht komen.

³ Zie voor de basisversie van PRISMA: G. de Wit: PRISMA 2001, The Kernel (EIM, 2001; http://www.ondernemerschap.nl/index.cfm/12,html?nxt=ctm_publicatie&bestelnummer=H200104), en A. van Stel en G. de Wit: PRISMA, The Size-Class Module (EIM, 2002; http://www.ondernemerschap.nl/index.cfm/12,html?nxt=ctm_publicatie&bestelnummer=H200204). PRISMA is als het ware geïjkt op het ATHENA-model van CPB (zie bijvoorbeeld M. Vromans: Athena - The multi-sector model, in: CPB-Report 98/3).

citeiten zijn de spanningen op de markten van belang. De capaciteit wordt mede bepaald door de inzet van kapitaal.

PRISMA onderscheidt 19 sectoren:

- landbouw en visserij
- delfstoffenwinning
- voedings- en genotmiddelenindustrie
- chemische industrie
- olie-industrie
- metaalindustrie
- overige industrie
- openbare nutsbedrijven
- bouwnijverheid
- autohandels- en reparatiebedrijven
- groothandel
- detailhandel
- horeca
- transport en communicatie
- bank- en verzekeringswezen
- exploitatie van onroerend goed
- overige tertiaire dienstverlening
- overheid
- zorg en welzijn.

Het model biedt de mogelijkheid om met beleids- en onzekerheidsvarianten te werken; zo nodig - afhankelijk van de beleidsvraag - wordt hier maatwerk geleverd. Zo beschikt EIM over een innovatiemodule, een financieringsmodule en een inkomensmodule voor ondernemers. Daarnaast is een regionale module ontwikkeld (provincieniveau). Voor diverse arbeidsmarktonderzoeken is een opleidingsmodule toegevoegd. Bij beleidsvarianten worden de effecten van een verandering in uitgangspunten op sectoren en op macroniveau geanalyseerd.

Ten behoeve van dit onderzoek zijn enkele uitbreidingen aan het model aangebracht; deze betreffen de modellering van de werkgelegenheid, de loonvorming, de werkloosheid en de particuliere consumptie.

Werkgelegenheid

In de standaardversie van PRISMA wordt aangenomen dat arbeid homogeen is, zodat er een één-op-één relatie bestaat tussen de volumegroei van de loonkosten en de groei van het arbeidsvolume. Ten behoeve van dit onderzoek is deze aanname losgelaten: er zijn nu immers meerdere typen arbeid - van vaste werknemers en van flexwerkers, waarbij de laatste categorie wordt onderverdeeld in binnenlandse flexwerkers en seizoenmigranten. In zijn algemeenheid is aangenomen dat binnenlandse flexwerkers en seizoenmigranten tot op zekere hoogte substitueerbaar zijn. Voor de bepaling van de totale volumegroei van loontrekkers wordt de oorspronkelijke PRISMA-vergelijking gebruikt; specifiek voor dit onderzoek worden vergelijkingen toegevoegd waarin de onderverdeling naar categorieën wordt bepaald. Dit wordt in deze paragraaf besproken.

De volumegroei (in %) van de loonkosten is gelijk aan LBTVR. Dit moet worden onderverdeeld naar vaste werknemers, binnenlandse flexwerkers en seizoenmigranten. De veronderstelling is dat het totale volume van arbeid wordt 'geproduceerd' door vaste werknemers en flexwerkers, en dat voor flexwerkers door bin-

nenlandse flexwerkers en seizoenmigranten, en dat dit beschreven kan worden door middel van een geneste CES-productiefunctie¹. Verder wordt aangenomen dat ondernemers hun winsten maximaliseren². Dit is standaard economische theorie³. Voor de onderverdeling van LBTVR naar vaste werknemers en flexwerkers kan dan geschreven worden:

$$\begin{aligned}
 (1.a) \quad \text{LBTVR}_{\text{vwn}} &= \text{LBTVR} \\
 &+ \sigma_0 \cdot (\text{LBTPR}_{\text{vwn}} - \text{LBTPR}) \\
 (1.b) \quad \text{LBTVR}_{\text{fix}} &= \text{LBTVR} \\
 &+ \sigma_0 \cdot (\text{LBTPR}_{\text{fix}} - \text{LBTPR})
 \end{aligned}$$

waarin

LBTVR	Volumegroei totale loonkosten (in %)
LBTVR _{vwn}	Volumegroei vaste werknemers (in %)
LBTVR _{fix}	Volumegroei loonkosten flexwerkers (in %)
LBTPR	Groei totale loonkosten per werknemer (in %)
LBTPR _{vwn}	Groei loonkosten per werknemer, vaste krachten(in %)
LBTPR _{fix}	Groei totale loonkosten per werknemer, flexwerkers(in %)

Aangetoond kan worden dat de totale volumegroei van de loonkosten, LBTVR, daadwerkelijk gelijk is aan het gewogen gemiddelde van LBTVR_{vwn} en LBTVR_{fix}. De relevante gewichten zijn de aandelen van beide groepen in de totale loonkosten. Er geldt namelijk dat ook de totale loonkosten per werknemer een gewogen gemiddelde van die van beide groepen, met dezelfde gewichten. Dus:

¹ Formeel: $\text{LBTVN} = \text{CES}_0(\text{LBTVN}_{\text{vwn}}, \text{CES}_1(\text{LBTVN}_{\text{fla}}, \text{LBTVN}_{\text{fls}}))$, met CES_i een CES-functie met substitutie-elasticiteit σ_i . In zijn oorspronkelijke vorm is de CES-functie complex maar door te herschrijven naar procentuele mutaties blijven eenvoudig hanteerbare vergelijkingen met slechts twee parameters over.

² Met deze veronderstelling, tezamen met de veronderstelde vorm van de productiefunctie, kunnen vraagvergelijkingen worden gespecificeerd.

³ Het CPB gebruikt bijvoorbeeld in zijn multisectormodel ATHENA ook dergelijke geneste productiefuncties, zie: 'Athena: A multi-sector model of the Dutch economy' (CPB-Document 105, januari 2006; <http://www.cpb.nl/nl/pub/cpbreeksen/document/105/doc105.pdf>).

$$\begin{aligned}
\text{LBTVR} &= w_{\text{vwn}} \cdot \text{LBTVR}_{\text{vwn}} + w_{\text{flx}} \cdot \text{LBTVR}_{\text{flx}} \\
&= w_{\text{vwn}} \cdot [\text{LBTVR} + \sigma \cdot (\text{LBTPR}_{\text{vwn}} - \text{LBTPR})] + \\
&\quad w_{\text{flx}} \cdot [\text{LBTVR} + \sigma \cdot (\text{LBTPR}_{\text{flx}} - \text{LBTPR})] \\
&= (w_{\text{vwn}} + w_{\text{flx}}) \cdot \text{LBTVR} + \\
&\quad w_{\text{vwn}} \cdot \sigma \cdot \text{LBTPR}_{\text{vwn}} + w_{\text{flx}} \cdot \sigma \cdot \text{LBTPR}_{\text{flx}} - \\
&\quad \sigma \cdot (w_{\text{vwn}} + w_{\text{flx}}) \cdot \text{LBTPR} \\
&= (w_{\text{vwn}} + w_{\text{flx}}) \cdot \text{LBTVR} + \\
&\quad \sigma \cdot (w_{\text{vwn}} \cdot \text{LBTPR}_{\text{vwn}} + w_{\text{flx}} \cdot \text{LBTPR}_{\text{flx}}) - \\
&\quad \sigma \cdot (w_{\text{vwn}} + w_{\text{flx}}) \cdot \text{LBTPR} \\
&= \text{LBTVR} + \\
&\quad \sigma \cdot (w_{\text{vwn}} \cdot \text{LBTPR}_{\text{vwn}} + w_{\text{flx}} \cdot \text{LBTPR}_{\text{flx}}) - \\
&\quad \sigma \cdot \text{LBTPR} \\
&\hspace{15em} (\text{wegens } w_{\text{vwn}} + w_{\text{flx}} = 1) \\
&= \text{LBTVR} + \sigma \cdot \text{LBTPR} - \sigma \cdot \text{LBTPR} \\
&\hspace{15em} (\text{wegens } \text{LBTPR} = w_{\text{vwn}} \cdot \text{LBTPR}_{\text{vwn}} \\
&\hspace{15em} + w_{\text{flx}} \cdot \text{LBTPR}_{\text{flx}}) \\
&= \text{LBTVR}
\end{aligned}$$

De onderverdeling van het totale volume van flexwerkers naar binnenlandse werknemers en seizoenmigranten verloopt op analoge wijze:

$$(2.a) \quad \text{LBTVR}_{\text{fla}} = \text{LBTVR}_{\text{flx}} + \sigma_1 \cdot (\text{LBTPR}_{\text{fla}} - \text{LBTPR}_{\text{flx}})$$

$$(2.b) \quad \text{LBTVR}_{\text{fls}} = \text{LBTVR}_{\text{flx}} + \sigma_1 \cdot (\text{LBTPR}_{\text{fls}} - \text{LBTPR}_{\text{flx}})$$

waarin

$\text{LBTVR}_{\text{flx}}$	Volume groei totale loonkosten flexwerkers (in %)
$\text{LBTVR}_{\text{fla}}$	Volume groei loonkosten binnenlandse flexwerkers (in %)
$\text{LBTVR}_{\text{fls}}$	Volume groei loonkosten seizoenmigranten (in %)
$\text{LBTPR}_{\text{flx}}$	Groei totale loonkosten per werknemer, flexwerkers (in %)
$\text{LBTPR}_{\text{fla}}$	Groei loonkosten per werknemer, binnenlandse flexwerkers (in %)
$\text{LBTPR}_{\text{fls}}$	Groei loonkosten per werknemer, seizoenmigranten (in %)

De afzonderlijke categorieën vaste werknemers, binnenlandse flexwerkers en seizoenmigranten worden homogeen verondersteld, en de groei van het arbeidsvolume van deze groepen afzonderlijk (ALXMR_i , $i \in \text{vwn, fla, fls}$) is dus gelijk aan de volumegroei van de loonkosten (LBTVR_i , $i \in \text{vwn, fla, fls}$).

Over de hoogte van de substitutie-elasticiteiten σ_i bestaat weinig directe informatie. Het lijkt echter redelijk te veronderstellen dat σ_0 gelijk aan 0 is. Dit betekent immers dat de inzet van flexwerkers niet wordt bepaald door de hoogte van de (relatieve) lonen. Dit is een redelijke veronderstelling aangezien seizoenwerk nu eenmaal door niet door de bedrijven beïnvloedbare omstandigheden wordt bepaald. Binnen de groep van flexwerkers lijkt substitutie tussen binnenlandse werknemers en seizoenmigranten, gezien de elders vermelde schattingsresultaten, nihil. De substitutie-elasticiteit σ_1 wordt daarom op nul gesteld. In deze studie wordt overigens bij wijze van gevoeligheidsanalyse ook met een alternatieve waarde $\sigma_1 = -2$ voor alle bedrijfstakken doorgerekend¹.

¹ De waarde van σ_1 is niet van belang voor de analyse van de betekenis van de arbeid van seizoenmigranten voor de Nederlandse economie.

Er is een bovengrens aan het totale arbeidsvolume van seizoenmigranten gesteld. Deze bovengrens kan geassocieerd worden met ofwel beleid gericht op het beperken van arbeid van seizoenmigranten, ofwel met een terugloop in het aanbod van seizoenmigranten, bijvoorbeeld als gevolg van veranderende economische omstandigheden in het land van herkomst. Aangenomen is dat indien de bovengrens effectief is, alle bedrijfstakken in dezelfde mate worden gehinderd in het aantrekken van seizoenmigranten. Verder wordt een eventueel tekort aan seizoenmigranten geheel opgevuld door binnenlandse flexwerkers; dat betekent dus dat impliciet wordt aangenomen dat er geen aanbodrestricties zijn bij de binnenlandse flexwerkers.

Loonvorming

De loonvergelijking van PRISMA is ontleend aan het JADE-model van CPB¹. In dit onderzoek is aangenomen dat deze vergelijking van toepassing is op de vaste werknemers². Voor binnenlandse flexwerkers is aangenomen dat de loonontwikkeling meeloopt met die van vaste werknemers, behalve als het aandeel van seizoenmigranten verandert. Dit is in overeenstemming met de in paragraaf 3.3.2 vermelde schattingsresultaten. De vergelijking is dus³:

$$(3) \quad \text{LBTPR}_{\text{fla}} = \text{LBTPR}_{\text{vwn}} - 0,22 \cdot 100 \cdot \left[\frac{\text{ALXMN}_{\text{fls}}}{\text{ALXMN}_{\text{flx}}} - \frac{\text{ALXMN}_{\text{fls}}}{\text{ALXMN}_{\text{flx}}}_{t-1} \right]$$

waarin

LBTPR_{fla} loonmutatie binnenlandse flexwerkers (in %)

LBTPR_{flx} loonmutatie vaste werknemers (in %)

ALXMN_{fls} arbeidsvolume seizoenmigranten

ALXMN_{flx} totaal arbeidsvolume flexwerkers

Een toename van het aandeel van seizoenmigranten in het totaal arbeidsvolume van flexwerkers met 1 procentpunt leidt dus tot een daling van het brutoloon van binnenlandse flexwerkers van 0,22%.

Voor seizoenmigranten is in het basisscenario verondersteld dat hun brutoloon gelijk is aan een exogeen percentage van het brutoloon van binnenlandse flexwerkers. Dit percentage bedraagt ongeveer 75%, afhankelijk van de bedrijfstak.

Werkloosheid

Seizoenmigranten worden niet tot de lokale beroepsbevolking gerekend. Indien zij zonder werk raken, leidt dat dus niet tot een toename van de werkloosheid.

Particuliere consumptie

De ontwikkeling van de particuliere consumptie wordt mede bepaald door die van het beschikbaar inkomen. Dat bestaat op zijn beurt onder meer uit het beschik-

¹ Zie: 'JADE: A model for the Joint Analysis of Dynamics and Equilibrium' (CPB, Document 30, mei 2003).

² Een van de verklarende variabelen in de vergelijking is de werkloosheid. Merk op dat werkloosheid in het onderhavige geval is gedefinieerd als de werkloosheid van binnenlandse werknemers (vaste werknemers en flexwerkers).

³ De oorspronkelijk geschatte vergelijking is in logaritmen geschat, hier is gebruik gemaakt van de eigenschap dat $100 \cdot \Delta \ln(x)$ bij benadering gelijk is aan de procentuele mutatie van x .

baar looninkomen, dat is het brutoloon verminderd met inkomstenbelasting en premies. Verder wordt een deel van de inkomsten die seizoenmigranten in Nederland verdienen naar het land van herkomst overgemaakt.

Uit de bronnen van The Entrepreneurship and Economic Development Research Institute in Łódź blijkt dat 3% van de Poolse bevolking als seizoenarbeider in het buitenland werkt. Voor 2006 is dat 3% van 38 miljoen Polen (1,1 miljoen Polen). Uit gegevens van de World Bank blijkt dat 574 miljoen dollar van de overdrachten naar Polen afkomstig is van mensen die minder dan een jaar woonachtig in het buitenland waren. Verder wordt er 10 miljoen dollar aan direct kapitaal overgemaakt naar Polen door de migranten. Van alle migranten is 50% tijdelijk migrant. De directe kapitaaloverdrachten van tijdelijke Poolse migranten komen daardoor uit op 5 miljoen dollar. De totale officiële kapitaaloverdrachten zijn 579 miljoen euro in 2006. Uit gegevens van The Entrepreneurship and Economic Development Research Institute in Łódź blijkt dat 50% van de overdrachten niet-officieel is. De niet-officiële overdrachten worden daarom op hetzelfde bedrag geschat als de officiële overdrachten, namelijk ook 579 miljoen dollar. De totale overdrachten van de seizoenmigranten in 2006 zijn $579.000 + 579.000 = 1.158.000.000$ dollar. Omgerekend komen deze inkomensoverdrachten uit op 846 euro per migrant per jaar. Uit de CBS-berekeningen blijkt dat seizoenmigranten in Nederland gemiddeld 4067 euro verdienden in 2005. Uit deze ruwe schatting blijkt dat 21% van het verdiende loon naar het land van herkomst gaat. EIM schat dat de inkomensoverdrachten op 25% omdat de hierboven genoemde waarde naar alle waarschijnlijkheid de ondergrens is.

Gevoeligheidsanalyse

Bij de bespreking van de varianten wordt eerst de hoofdvariant besproken, opgesteld met de modelversie zoals hier besproken. Vervolgens wordt een gevoeligheidsanalyse uitgevoerd. Daarbij wordt steeds een parameter van de aangepaste modelvergelijkingen gewijzigd:

- In plaats van complementariteit tussen seizoenmigranten en binnenlandse flexwerkers, zoals in het basismodel, wordt in de alternatieve modelversie substitutie tussen deze groepen verondersteld ($\sigma_1 = -2$ in plaats van $\sigma_1 = 0$ in vergelijking (1.b)); deze modelvariant is alleen relevant bij de analyse van de effecten van het gelijktrekken van de lonen van seizoenmigranten en binnenlandse flexwerkers.
- Er wordt in het basismodel aangenomen dat seizoenmigranten 25% van hun inkomen overdragen naar het land van herkomst. Bij wijze van alternatief is verondersteld dat dit percentage 50% bedraagt. Dit grijpt rechtstreeks in in de vergelijking voor de particuliere consumptie.
- In het basismodel wordt aangenomen dat het loon van binnenlandse flexwerkers mede afhankelijk is van het aandeel van seizoenmigranten in de totale hoeveelheid flexwerk. In het alternatieve model is dit effect op nul gesteld.

Variant 1: de bijdrage van seizoenmigranten aan de Nederlandse economie

De totale bijdrage van seizoenmigranten aan de Nederlandse economie is als volgt gesimuleerd. In het basisscenario is verondersteld dat de bovengrens aan het aantal seizoenmigranten zodanig hoog is dat deze bovengrens niet effectief is. Met andere woorden, in het basisscenario is aangenomen dat de omvang van

de seizoenmigratie zich vrijelijk kan ontwikkelen conform de wensen van ondernemers. Vervolgens is een alternatief scenario opgesteld waarin deze bovengrens op nul is gesteld, met andere woorden: in het alternatieve scenario is de seizoenmigratie nihil. Vergelijking van het alternatieve scenario met het basisscenario geeft dan de invloed van het verdwijnen van seizoenmigratie weer. Omgekeerd geeft dus vergelijking van het basisscenario met het alternatieve scenario de bijdrage van seizoenmigranten aan de Nederlandse economie.

Macro-economische effecten

De macro-economische bijdrage van seizoenmigranten aan de Nederlandse economie staan in tabel 44.

Het directe effect van seizoenmigranten is dat binnenlandse flexwerkers worden vervangen door relatief goedkope seizoenmigranten. Gevolg is een daling van de loonkosten van bedrijven. Verder stijgt de werkloosheid (van binnenlandse werknemers); deze ruimere arbeidsmarkt beïnvloedt de (contract)lonen negatief. Verder neemt de arbeidsproductiviteit toe. Al met al nemen de loonkosten per eenheid product af. Gevolg is een verbetering van de concurrentiepositie van Nederlandse bedrijven die zich uit in een toename van de uitvoer en een relatieve afname van de invoer. Hierdoor nemen ook de investeringen (acceleratoreffect) en de particuliere consumptie (multipliereffect) toe. Door seizoenmigranten valt het BBP 0,57% hoger uit.

tabel 44 Macro-economische bijdrage van seizoenmigranten aan de Nederlandse economie^(a)

Variabele	Eenheid	Waarde
Lonen en prijzen		
Loonvoet	%	-0,57
Prijs particuliere consumptie	%	-0,54
Prijs uitvoer goederen (excl. energie)	%	-0,71
Prijs productie marktsector*	%	-0,66
Reële loonvoet marktsector*	%	0,09
Hoeveelheden		
Particuliere consumptie	%	0,30
Investeringen (excl. woningen)	%	0,82
Uitvoer goederen (excl. energie)	%	1,00
Invoer	%	0,41
BBP (factorkosten)	%	0,58
Productie marktsector*	%	0,45
Arbeidsmarkt		
Arbeidsproductiviteit marktsector*	%	0,45
Werkgelegenheid bedrijven	%	0,03
Werkloosheid	%-punt	-0,01
Kengetallen		
Bezettingsgraad industrie	%-punt	-0,03
Arbeidsinkomensquote marktsector*	%-punt	-0,15

(a) Effecten berekend na 40 jaar.

(b) Bedrijven exclusief delfstoffenwinning, onroerend goed, zorgsector.

De arbeidsproductiviteit neemt toe. Hierdoor verandert, ondanks de groei van het BBP, de werkgelegenheid nauwelijks; de werkloosheid verandert evenmin. Door lagere kosten en grotere productie verbetert de arbeidsinkomensquote. In de industrie passen bedrijven hun productiecapaciteit aan de toegenomen productie aan, zodat de bezettingsgraad nauwelijks verandert.

Effecten per bedrijfstak

De effecten per bedrijfstak staan in tabel 45. De productiestijging die hierboven op macroniveau werd gevonden, is in alle bedrijfstakken terug te vinden. Zoals te verwachten is gezien het grote aantal seizoenmigranten, is het productie-effect het grootst in de landbouwsector. De toename van de arbeidsproductiviteit is in vrijwel alle bedrijfstakken terug te vinden. Het beeld van de werkgelegenheid - immers de resultante van productie en arbeidsproductiviteit - per bedrijfstak wisselt.

tabel 45 Bedrijfseffecten van seizoenmigratie^(a)

<i>Sector</i>		<i>Productie (b)</i>	<i>Reële loonvoet</i>	<i>Arbeids- productiviteit</i>	<i>Arbeids- volume</i>
Landbouw, bosbouw, visserij	%	1,56	2,16	0,67	0,89
Delfstoffenwinning	%	0,34	-0,22	0,33	0,01
Voedings- en genotmiddelen- industrie	%	0,83	-0,47	-0,24	1,07
Olie-industrie	%	0,05	-1,55	0,05	0,00
Chemische industrie	%	0,57	-0,44	0,06	0,51
Metaalindustrie	%	0,82	-0,25	0,03	0,79
Overige industrie	%	0,60	0,11	0,12	0,48
Openbaar nut	%	0,37	-0,10	0,37	0,00
Bouwnijverheid	%	0,25	-0,03	0,00	0,25
Autosector	%	0,57	-0,03	0,24	0,33
Groothandel	%	0,36	-0,02	0,12	0,24
Detailhandel	%	0,15	0,27	0,29	-0,14
Horeca	%	0,26	0,33	0,35	-0,09
Transport en communicatie	%	0,41	0,14	0,33	0,08
Bank- en verzekeringswezen	%	0,36	0,18	0,20	0,16
Onroerend goed	%	0,22	-1,36	0,00	0,22
Overige tertiaire diensten	%	0,45	0,07	0,72	-0,27
Zorgsector	%	0,05	0,04	0,08	-0,03
Totaal bedrijven	%	0,43	0,08	0,40	0,03

(a) Effecten berekend na 40 jaar.

(b) Bruto toegevoegde waarde (factorkosten).

Onzekerheidsvarianten

Zoals hierboven vermeld, is de variant ook doorgerekend met alternatieve modelversies. Hierdoor wordt inzicht verkregen in de robuustheid van de uitkomsten. De uitkomsten staan in tabel 46.

De uitkomsten zijn nauwelijks gevoelig voor variaties in de veronderstellingen ten aanzien van de inkomensoverdrachten van seizoenmigranten en de mate waarin de lonen van binnenlandse flexwerkers reageren op de aanwezigheid van seizoenmigranten. Op basis van deze analyse concluderen we dat de uitkomsten van de modelanalyse robuust zijn.

tabel 46 Macro-economische effecten afschaffing seizoenmigratie, alternatieve modelversie^(a)

Variabele	Eenheid	Uitkomsten		
		Basis	Variant 1	Variant 2
Veronderstellingen ^(c)				
Inkomensoverdrachten % brutoloon		25	50	25
Loonvoet binnenlandse flexwerkers/ vaste werknemers		variabel	variabel	constant
Lonen en prijzen				
Loonvoet	%	-0,57	-0,59	-0,57
Prijs particuliere consumptie	%	-0,55	-0,55	-0,55
Prijs uitvoer goederen (excl. energie)	%	-0,72	-0,72	-0,72
Prijs productie marktsector (b)	%	-0,66	-0,67	-0,66
Reële loonvoet marktsector (b)	%	0,09	0,08	0,09
Hoeveelheden				
Particuliere consumptie	%	0,30	0,25	0,30
Investerings (excl. woningen)	%	0,81	0,79	0,81
Uitvoer goederen (excl. energie)	%	0,99	1,00	0,99
Invoer	%	0,41	0,39	0,41
BBP (factorkosten)	%	0,57	0,56	0,57
Productie marktsector (b)	%	0,45	0,44	0,45
Arbeidsmarkt				
Arbeidsproductiviteit marktsector (b)	%	0,45	0,45	0,45
Werkgelegenheid bedrijven	%	0,03	0,02	0,03
Werkloosheid	%-punt	-0,01	-0,01	-0,01
Kengetallen				
Bezettingsgraad industrie (d)	%-punt	-0,03	-0,03	-0,03
Arbeidsinkomensquote marktsector (b)	%-punt	-0,15	-0,15	-0,15

(a) Effecten berekend na 40 jaar.

(b) Bedrijven exclusief delfstoffenwinning, onroerend goed, zorgsector.

(c) De waarde van de substitutie-elasticiteit σ_1 maakt voor de uitkomsten van deze variant niet uit.

Variant 2: gelijktrekken lonen seizoenmigranten met die van binnenlandse flexwerkers

In deze variant worden de lonen van seizoenmigranten, die gemiddeld zo'n 75% van die van binnenlandse flexwerkers bedragen, opgetrokken tot 100% van die van binnenlandse flexwerkers.

Macro-economische effecten

De macro-economische effecten van het gelijktrekken van de lonen van seizoenmigranten staan in tabel 47. Ook hier is, net als in de variant waarin seizoenmigratie geheel verdwijnt, initieel sprake van een loonkostenstijging en een daling van de reële loonvoet. In tegenstelling tot de eerste variant daalt nu echter de arbeidsproductiviteit. Dit is een reactie op de afname van de reële loonvoet in een situatie waarin de samenstelling van het werknemersbestand, in tegenstelling tot de variant waarin seizoenmigratie geheel verdwijnt, *niet* gedwongen verandert. Het effect op de loonvoet is overigens veel kleiner dan in de variant waarin de seizoenmigratie verdwijnt, en de macro-effecten zijn dan ook navenant kleiner.

tabel 47 Macro-economische effecten van het verdwijnen van loonverschillen tussen seizoenmigranten en binnenlandse flexwerkers ^(a)

Variabele	Eenheid	Waarde
Lonen en prijzen		
Loonvoet	%	0,12
Prijs particuliere consumptie	%	0,13
Prijs uitvoer goederen (excl. energie)	%	0,16
Prijs productie marktsector (b)	%	0,25
Reële loonvoet marktsector (b)	%	-0,13
Hoeveelheden		
Particuliere consumptie	%	0,01
Investeringen (excl. woningen)	%	-0,05
Uitvoer goederen (excl. energie)	%	-0,24
Invoer	%	-0,04
BBP (factorkosten)	%	-0,07
Productie marktsector (b)	%	0,02
Arbeidsmarkt		
Arbeidsproductiviteit marktsector (b)	%	-0,14
Werkgelegenheid bedrijven	%	0,15
Werkloosheid	%-punt	-0,09
Kengetallen		
Bezettingsgraad industrie (d)	%-punt	0,04
Arbeidsinkomensquote marktsector (b)	%-punt	0,11

(a) Effecten berekend na 40 jaar.

(b) Bedrijven exclusief delfstoffenwinning, onroerend goed, zorgsector.

Effecten per bedrijfstak

De effecten per bedrijfstak staan in tabel 48. Het zijn vooral de op het buitenland gerichte bedrijfstakken – de landbouw, de industriële sector en de transportsector – die hun productie zien dalen. In de meer op het binnenland gerichte takken neemt de productie enigszins toe. Het effect op de arbeidsproductiviteit volgt globaal de reële loonvoet: een toename (afname) van de reële loonvoet leidt tot groei (daling) van de arbeidsproductiviteit. De richting waarin de reële loonvoet verandert hangt vooral af van de mate waarin bedrijven hun gestegen loonkosten per werknemer kunnen doorberekenen in de prijzen.

tabel 48 Bedrijfseffecten van het verdwijnen van loonverschillen tussen seizoenmigranten en binnenlandse flexwerkers ^(a)

Sector		Productie (b)	Reële loonvoet	Arbeidsproductiviteit	Arbeidsvolume
Landbouw, bosbouw, visserij	%	-0,04	0,15	0,01	-0,06
Delfstoffenwinning	%	-0,01	-0,08	-0,01	-0,00
Voedings- en genotmiddelenindustrie	%	-0,06	-0,08	-0,03	-0,03
Olie-industrie	%	0,01	0,37	0,01	0,00
Chemische industrie	%	-0,18	-0,04	-0,06	-0,12
Metaalindustrie	%	-0,20	-0,15	-0,04	-0,16
Overige industrie	%	-0,14	-0,29	-0,18	0,04
Openbaar nut	%	0,01	0,11	0,01	0,00
Bouwnijverheid	%	0,40	-0,14	-0,05	0,45
Autosector	%	-0,14	-0,09	-0,06	-0,08
Groothandel	%	0,02	0,02	-0,02	0,04
Detailhandel	%	0,14	0,18	0,09	0,05
Horeca	%	0,05	-0,01	-0,05	0,09
Transport en communicatie	%	-0,05	-0,09	-0,05	0,00
Bank- en verzekeringswezen	%	-0,01	-0,24	0,00	-0,01
Onroerend goed	%	0,05	0,41	0,00	0,05
Overige tertiaire diensten	%	-0,02	-0,04	-0,13	0,11
Zorgsector	%	0,02	-0,05	0,00	0,02
Totaal bedrijven	%	0,02	-0,12	-0,13	0,15

(a) Effecten berekend na 40 jaar.

(b) Bruto toegevoegde waarde (factorkosten).

(c) Arbeidsvolume seizoenmigranten in % totaal arbeidsvolume loontrekkers.

Onzekerheidsvarianten

Zoals hierboven vermeld, is de variant ook doorgerekend met een drietal alternatieve modelversies. Hierdoor wordt inzicht gekregen in de robuustheid van de uitkomsten. De uitkomsten staan in tabel 49.

De uitkomsten zijn nauwelijks gevoelig voor variaties in de veronderstellingen ten aanzien van de inkomensoverdrachten van seizoenmigranten en de mate waarin de lonen van binnenlandse flexwerkers reageren op de aanwezigheid van seizoenmigranten. Indien echter substitueerbaarheid tussen seizoenmigranten en binnenlandse flexwerkers wordt verondersteld, zijn de effecten sterker dan in het basismodel, waarin sprake is van strikte complementariteit. Vooral ontstaat een sterker looneffect. Dat komt omdat de loonstijging van seizoenmigranten substitutie van seizoenmigranten door binnenlandse flexwerkers genereert, waardoor de werkloosheid extra daalt. Daardoor ontstaat extra spanning op de arbeidsmarkt, wat in extra loonstijging resulteert. Overigens veranderen de tekens van de variabelen nauwelijks (alleen bij zeer kleine waarden slaan de tekens soms om).

Op basis van deze analyse concluderen we dat de uitkomsten van de modelmatige analyse in elk geval in kwalitatieve zin robuust zijn.

tabel 49 Macro-economische effecten van het verdwijnen van loonverschillen tussen seizoenmigranten en binnenlandse flexwerkers, alternatieve modelversie^(a)

Variabele	Eenheid	Uitkomsten			
		Basis	Variante 1	Variante 2	Variante 3
Veronderstellingen					
Substitutie-elast. binnenlandse flexwerkers/seizoenmigranten		0	-2	0	0
Inkomensoverdrachten % brutoloon		25	25	50	25
Loonvoet binnenlandse flexwerkers		variabel	variabel	variabel	constant
Lonen en prijzen					
Loonvoet	%	0,12	0,55	0,11	0,12
Prijs particuliere consumptie	%	0,13	0,34	0,13	0,13
Prijs uitvoer goederen (excl. energie)	%	0,16	0,53	0,16	0,16
Prijs productie marktsector (b)	%	0,25	0,52	0,24	0,25
Reële loonvoet marktsector (b)	%	-0,13	0,03	-0,13	-0,13
Hoeveelheden					
Particuliere consumptie	%	0,01	0,08	-0,02	0,01
Investerings (excl. woningen)	%	-0,05	-0,32	-0,06	-0,05
Uitvoer goederen (excl. energie)	%	-0,24	-0,73	-0,23	-0,24
Invoer	%	-0,04	-0,13	-0,05	-0,04
BBP (factorkosten)	%	-0,07	-0,27	-0,08	-0,07
Productie marktsector (b)	%	0,02	-0,15	0,01	0,02
Arbeidsmarkt					
Arbeidsproductiviteit marktsector (b)	%	-0,14	-0,04	-0,14	-0,14
Werkgelegenheid bedrijven	%	0,15	-0,11	0,14	0,15
Werkloosheid	%-punt	-0,09	-0,16	-0,09	-0,09
Kengetallen					
Bezettingsgraad industrie (d)	%-punt	0,04	0,03	0,04	0,04
Arbeidsinkomensquote marktsector (b)	%-punt	0,11	0,12	0,11	0,11

(a) Effecten berekend na 40 jaar.

(b) Bedrijven exclusief delfstoffenwinning, onroerend goed, zorgsector.

BIJLAGE III Econometrische analyse loon- en verdringingseffecten seizoenmigratie

Deze bijlage bevat de modelschattingen van de impact van seizoenmigratie op de loonvoet en werkgelegenheid van binnenlandse werknemers. We kiezen in deze studie voor een sectorale benadering. De empirische (vooral Amerikaanse) literatuur over de effecten van immigratie op de werkgelegenheid en lonen van binnenlandse werknemers gaat over het algemeen uit van een modelspecificatie op regionaal niveau ('local labour market areas'), waarbij het werkloosheidspercentage en de gemiddelde loonvoet van de binnenlandse beroepsbevolking de te verklaren variabelen zijn.¹ In Nederland werkt het merendeel van de seizoenmigranten (ongeveer 60%) via uitzendbureaus. In het Sociaal Statistisch Bestand wordt dan het adres van (de hoofdvestiging van) het uitzendbureau als adres van de werkgever van de seizoenmigrant gehanteerd. Dit geeft een vertekend beeld van de regionale spreiding van seizoenmigranten. Daarnaast kan men zich afvragen, gezien de kleine oppervlakte van Nederland, in hoeverre een regionale benadering zinvol is. In de huidige studie kiezen we daarom geen regionale benadering, maar een sectorale benadering. We bestuderen loon- en verdringings-effecten van seizoenmigranten in aparte modellen. In deze appendix zullen achtereenvolgens de geschatte modellen, de gebruikte data en methodologie, en de gevonden resultaten besproken worden.

Model 1: Looneffecten

Met het eerste model schatten we de effecten van seizoenmigratie op de lonen van drie typen werknemers: binnenlandse werknemers met vaste banen, binnenlandse werknemers met tijdelijke banen en seizoenmigranten.² De te verklaren variabele is de loonvoet van deze drie typen werknemers. De belangrijkste verklarende variabele is het aandeel van seizoenmigranten in het arbeidsvolume van een sector. Daarnaast nemen we controlevariabelen op zoals het aandeel jongere werknemers in de sector, de mate waarin er in deeltijdbanen wordt gewerkt, en drie groepen dummyvariabelen voor type werknemer, sector en jaar. De dummyvariabelen corrigeren voor structurele loonverschillen tussen verschillende typen werknemer, sectoren en jaren die niet verklaard worden door de andere variabelen in het model. Denk hierbij aan structurele loonverschillen tussen vaste en flexibele arbeid of structurele verschillen tussen sectoren. De jaardummy's pakken onder meer conjunctuureffecten op.

¹ Zie bijvoorbeeld: Orrenius, P.M., en M. Zavodny (2003): Does Immigration Affect Wages? A look at occupation-level evidence, Working Paper 2003-2, Federal Reserve Bank of Atlanta, en: Dustmann, C., F. Fabbri, I. Preston, en J. Wadsworth (2006), The local labour market effects of immigration in the UK, UK Home Office Online Report 06/03.

² Binnenlands is gedefinieerd als woonachtig in Nederland. Het betreft feitelijk alle werkenden uitgezonderd de seizoenmigranten. Aangezien de seizoenmigranten per definitie tijdelijke banen bezetten, is er voor deze groep geen uitsplitsing naar vast en tijdelijk werk.

Het model ziet er als volgt uit:

$$\ln w_{i,s,t} = \beta_{bin,vast} D_{bin,vast} seiztot_{s,t-1} + \beta_{bin,tijdelijk} D_{bin,tijdelijk} seiztot_{s,t-1} + \beta_{seiz} D_{seiz} seiztot_{s,t-1} + \gamma_1 deeltijd_{s,t} + \gamma_2 leeftijd_{18-35,i,s,t} + \omega I_i + \sigma S_s + \tau T_t \quad (1a)$$

met:

$\ln w$:	de natuurlijke logaritme van het gemiddeld uurloon van werknemers van type i , werkend in sector s in jaar t
D_i :	dummy voor type werknemer. We onderscheiden drie typen: binnenlands met vaste baan (bin, vast); binnenlands met tijdelijke baan (bin, tijd) en seizoenmigrant (seiz)
$seiztot$:	aandeel seizoenmigranten in totaal arbeidsvolume (vaste plus tijdelijke banen) van sector s en jaar t
$deeltijd$:	aandeel deeltijdbanen in arbeidsvolume vaste banen (voltijdbanen plus deeltijdbanen)
$leeftijd_{18-35}$:	aantal personen in groep werknemers van type i in sector s in jaar t in leeftijd 18-35, als aandeel van aantal personen in de betreffende groep van 18-65 jaar
i :	indicator voor type werknemer: (bin, vast), (bin, tijdelijk) of (seiz)
s :	indicator voor sector. We onderscheiden 17 sectoren in dit onderzoek
t :	indicator voor jaar. We hebben data over de periode 1999-2005
I :	groep dummy's voor type werknemer
S :	groep dummy's voor sector
T :	groep dummy's voor tijd (jaren)

We zijn geïnteresseerd in het effect van het aandeel seizoenmigranten in de sectorwerkgelegenheid op de loonvoet van binnenlandse werknemers. Door het opnemen van interactiedummies voor de drie typen werknemers bouwen we de mogelijkheid in dat het aandeel seizoenmigranten een verschillende invloed kan hebben op de lonen van de drie groepen werknemers. Theoretisch gezien komt een positief effect van het aandeel seizoenmigranten op de loonvoet van binnenlandse werknemers (de parameters $\beta_{bin,vast}$ en $\beta_{bin,tijdelijk}$ in vergelijking 1a)

overeen met complementariteit tussen seizoenmigranten en binnenlandse werknemers met een vaste of tijdelijke baan, en een negatief effect met substitueerbaarheid. Voor parameter β_{seiz} wordt een negatief effect verwacht (het gaat hier om het effect van het arbeidsaanbod van seizoenmigranten op het loon van deze migranten zelf), tenzij de seizoenmigranten moeilijk vervulbare vacatures opvullen. In dat geval is het verwachte effect nul. We nemen aan dat verhogingen van het arbeidsaanbod van seizoenmigranten niet onmiddellijk zullen leiden tot loonaanpassingen. Daarom nemen we een éénjaarsvertraging op in het model. Voor de controlevariabelen aandeel jongere werknemers (18-35 jaar) en aandeel deeltijdwerk verwachten we een negatief teken: jongere werknemers en deeltijdwerkers verdienen over het algemeen minder.

Variant

Als variant zullen we het model ook uitrekenen met een alternatieve seizoenmigratievariabele. Hier drukken we het aantal seizoenmigranten uit als aandeel van de tijdelijke werkgelegenheid (i.p.v. totale werkgelegenheid):

$$\ln w_{i,s,t} = \beta_{bin,vast} D_{bin,vast} seiztijd_{s,t-1} + \beta_{bin,tijdelijk} D_{bin,tijdelijk} seiztijd_{s,t-1} + \beta_{seiz} D_{seiz} seiztijd_{s,t-1} + \gamma_1 deeltijd_{s,t} + \gamma_2 leeftijd_{18-35,i,s,t} + \omega I_i + \sigma S_s + \tau T_t \quad (1b)$$

met seiztijd het aandeel seizoenmigranten in FTE's in tijdelijke werkgelegenheid (binnenlandse tijdelijke banen plus seizoenmigranten) van sector s en jaar t . In formulevorm zien de seizoenmigratievariabelen uit vergelijking (1a) en (1b) er als volgt uit.

$$seiztot_{s,t} = \frac{\text{arbeidsvolume seizoenmigranten}}{\text{arbeidsvolume totaal aantal werknemers}_{s,t}}$$

$$seiztijd_{s,t} = \frac{\text{arbeidsvolume seizoenmigranten}}{\text{arbeidsvolume tijdelijke werknemers}_{s,t}}$$

met tellers en noemers uitgedrukt in FTE's (fulltime-equivalenten).

Model 2: Verdringingseffecten

Bij dit model zijn we geïnteresseerd in de mate waarin binnenlandse werknemers verdrongen worden van de arbeidsmarkt als gevolg van de komst van seizoenmigranten. We veronderstellen dat eventuele verdringingseffecten plaatsvinden via de loonvoet. We onderzoeken de eventuele invloed van een toename van het aantal seizoenmigranten, via aanpassingen van de loonvoeten (zie model 1), op drie verhoudingsgetallen: ten eerste de verhouding tussen het aantal binnenlandse en buitenlandse werknemers (seizoenmigranten) binnen het aantal tijdelijke banen (model 2a). Ten tweede de verhouding tussen vaste en flexibele arbeid (model 2b), en ten derde het aandeel van het aantal seizoenmigranten in de totale werkgelegenheid (model 2c). Voor het eerste effect is alleen het loonverschil tussen lonen van binnenlandse werknemers in tijdelijke banen en lonen van seizoenmigranten van belang (we kijken immers alleen naar effecten binnen de groep van tijdelijke werknemers). Voor het tweede effect is de verhouding tussen lonen van werknemers met vaste en flexibele banen van belang en voor het derde effect (feitelijk een combinatie van de eerste twee effecten) zijn beide loonverschillen van belang. We nemen aan dat veranderingen in lonen de verhoudingen tussen binnenlandse flexibele arbeid en seizoenmigranten enerzijds en de verhouding tussen vaste en flexibele arbeid anderzijds, niet onmiddellijk beïnvloeden maar dat er een vertraging van een jaar tussen zit. Het verwachte teken voor de ϕ -parameters is negatief: bij een hoger loon voor seizoenmigranten of tijdelijke werknemers zal de vraag naar arbeid van deze typen werknemers lager zijn. We nemen ook nog het aandeel vrouwen en het aandeel jongeren in de relevante groep werknemers op om te corrigeren voor mogelijke onder- of oververtegenwoordiging van deze groepen in het aantal seizoenmigranten of

aantal tijdelijke werknemers.¹ Ten slotte corrigeren we weer voor sector- en jaareffecten middels dummyvariabelen. De vergelijkingen zien er als volgt uit.

$$seiztijd_{s,t} = \phi (\ln w_{seiz} - \ln w_{bin,tijdelijk})_{s,t-1} + \gamma_1 vrouw_{s,t} + \gamma_2 leeftijd_{18-35,s,t} + \sigma S_s + \tau T_t \quad (2a)$$

$$tijdelijk_{s,t} = \phi (\ln w_{bin,tijdelijk} - \ln w_{bin,vast})_{s,t-1} + \gamma_1 vrouw_{s,t} + \gamma_2 leeftijd_{18-35,s,t} + \sigma S_s + \tau T_t \quad (2b)$$

$$seiztot_{s,t} = \phi_1 (\ln w_{seiz} - \ln w_{bin,tijdelijk})_{s,t-1} + \phi_2 (\ln w_{bin,tijdelijk} - \ln w_{bin,vast})_{s,t-1} + \gamma_1 vrouw_{s,t} + \gamma_2 leeftijd_{18-35,s,t} + \sigma S_s + \tau T_t \quad (2c)$$

met:

- seiztijd: arbeidsvolume seizoenmigranten als aandeel flexibele werkgelegenheid (arbeidsvolume tijdelijke banen) van sector s en jaar t
- tijdelijk: arbeidsvolume tijdelijke banen als aandeel totaal arbeidsvolume (vaste + tijdelijke banen) van sector s en jaar t
- seiztot: arbeidsvolume seizoenmigranten als aandeel totaal arbeidsvolume (vaste + tijdelijke banen) van sector s en jaar t
- ln w: de natuurlijke logaritme van het gemiddeld uurloon van seizoenmigranten (index seiz), binnenlandse tijdelijke arbeidskrachten (index bin, tijdelijk) en binnenlandse werknemers met vaste baan (index bin, vast)
- vrouw: aandeel vrouwen in relevante groep werknemers in sector s in jaar t
- leeftijd₁₈₋₃₅: aantal personen in relevante groep werknemers in sector s in jaar t in leeftijd 18-35, als aandeel van aantal personen in de betreffende groep van 18-65 jaar

De te verklaren variabelen zien er in formules als volgt uit:

$$seiztijd_{s,t} = \frac{\text{arbeidsvolume seizoenmigranten}}{\text{arbeidsvolume tijdelijke werknemers}_{s,t}}$$

$$tijdelijk_{s,t} = \frac{\text{arbeidsvolume tijdelijke werknemers}}{\text{arbeidsvolume totaal aantal werknemers}_{s,t}}$$

$$seiztot_{s,t} = \frac{\text{arbeidsvolume seizoenmigranten}}{\text{arbeidsvolume totaal aantal werknemers}_{s,t}}$$

We merken op dat seiztot = seiztijd x tijdelijk.

¹ In vergelijking (2a) worden de variabelen vrouw en leeftijd₁₈₋₃₅ berekend ten opzichte van aantal tijdelijke werknemers (de noemer van seiztijd) en in vergelijking (2b) en (2c) t.o.v. totaal aantal werknemers (de noemer van tijdelijk en seiztot).

Berekening verdringingseffecten in twee stappen

De verdringingseffecten van een hoger aandeel seizoenmigranten in een bepaalde sector in een bepaald jaar, kunnen worden uitgerekend door de schattingsuitkomsten van Model (1) te combineren met die van Model (2). Zo is het effect van een hoger aandeel seizoenmigranten in de totale werkgelegenheid (seiztot) op de loonvoeten van binnenlandse en buitenlandse tijdelijke werknemers gelijk aan $\beta_{bin,tijdelijk}$ en β_{seiz} , respectievelijk (zie vergelijking 1a). Het effect op $(\ln w_{seiz} - \ln w_{bin,tijdelijk})_{s,t-1}$, welke voorkomt in vergelijking (2a) is daarmee gelijk aan $\beta_{seiz} - \beta_{bin,tijdelijk}$. Om het uiteindelijke effect van een hoger aandeel seizoenmigranten op de verhouding tussen binnenlandse flexibele arbeid en buitenlandse flexibele arbeid (variabele seiztijd) te berekenen, moet nog vermenigvuldigd worden met ϕ (zie vergelijking 2a). Het verdringingseffect is dan gelijk aan $\phi(\beta_{seiz} - \beta_{bin,tijdelijk})$. Op analoge wijze kunnen ook de effecten op de verhouding flexibele/vaste arbeid (variabele tijdelijk) en het effect op het aandeel seizoenmigranten in de totale sectorwerkgelegenheid (variabele seiztot) berekend worden.¹

Data

Data voor de diverse variabelen in Model 1 en 2 zijn afkomstig uit twee CBS-bronnen: het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) en de Enquête Werkgelegenheid en Lonen (EWL). Voor ons model gebruiken we data op het niveau van 17 sectoren en zeven jaren (1999-2005). De precieze bronnen en constructie van variabelen worden hieronder beschreven. Ook wordt in dit hoofdstuk de gehanteerde sectorindeling gepresenteerd.

Variabelen en bronnen

Data over uurloon, percentage jongere werknemers en percentage vrouwelijke werknemers zijn ontleend aan het Sociaal Statistisch Bestand (SSB). Zoals gezegd onderscheiden we in dit onderzoek drie typen werknemers: binnenlandse werknemers met vaste of flexibele baan en seizoenmigranten. Voor de eerste twee groepen is per jaar een aselechte steekproef van 1% uit het SSB getrokken, op basis waarvan de genoemde drie variabelen zijn berekend.² Het aantal binnenlandse werknemers met vaste en flexibele banen in onze steekproef per jaar ligt in de orde van grootte van 80.000 en 17.000, respectievelijk. Voor de seizoenmigranten berekenen we de kenmerken wel op basis van de gehele populatie, ongeveer 110.000 personen per jaar. We definiëren een flexibele baan als een baan die in het verslagjaar is gestart en tevens beëindigd. Voor de berekening van het uurloon beschikken we, per sector en type werknemer, over de som van het brutoloon dat alle werknemers uit de steekproef (bij seizoenmigranten gehele populatie) in een bepaald jaar hebben verdiend, en de som van het aantal socialeverzekeringsdagen van alle werknemers uit de steek-

¹ Merk op dat door het opnemen van vertragingen in de vergelijkingen, cirkelredeneringen voorkomen worden (vergelijking 1 kijkt immers naar het effect van seizoenmigratie op lonen en vergelijking 2 naar het effect van lonen op seizoenmigranten).

² We hebben een steekproef getrokken omdat we bij het werken met de complete (zeer grote) populaties problemen ondervonden met de rekencapaciteit van de beschikbare CBS-computers. De grootte van de getrokken steekproef is echter ruim voldoende om de betrouwbaarheid van de berekende variabelen te garanderen.

proef. Door deze twee grootheden op elkaar te delen krijgen we het gemiddelde loon per socialeverzekeringsdag in de sector. Door vervolgens nog door acht te delen krijgen we het gemiddelde uurloon. We veronderstellen dat het aantal gewerkte uren per socialeverzekeringsdag hetzelfde is voor de drie typen werknemers. Voor zover deze aanname niet correct zou blijken, wordt hiervoor gecorrigeerd in het model middels de dummyvariabelen voor de drie typen werknemers. Omdat per persoon de leeftijd en het geslacht bekend zijn in de dataset, kunnen we het percentage jongere werknemers en het percentage vrouwelijke werknemers per sector en type werknemer rechtstreeks berekenen op basis van de steekproef.

De componenten (teller en noemer) van de variabelen seiztot, seiztijd en tijdelijk zijn afkomstig uit de Enquête Werkgelegenheid en Lonen (EWL). In deze dataset is het totaal arbeidsvolume per sector uitgesplitst naar drie groepen werknemers: voltijdwerknemers, deeltijdwerknemers en flexibele werknemers (inclusief seizoenmigranten). Voor ons model gebruiken we voor het arbeidsvolume van werknemers met vaste banen de som van voltijdwerknemers en deeltijdwerknemers. Het arbeidsvolume van de flexibele werknemers uit EWL splitsen we op in binnenlandse flexwerkers en seizoenmigranten. Hierbij berekenen we het arbeidsvolume van de seizoenmigranten door het totaal aantal socialeverzekeringsdagen per jaar uit het SSB (voor seizoenmigranten hebben we als gezegd de gehele populatie) te vermenigvuldigen met acht en vervolgens te delen door de arbeidsduur in uren bij een voltijd baan (beschikbaar via EWL). Dit levert het arbeidsvolume van seizoenmigranten in FTE's op.

Ten slotte wordt de modelvariabele deeltijd berekend door het arbeidsvolume van de deeltijdwerknemers te delen door de som van de arbeidsvolumes van deeltijd- en voltijdwerkers (uit EWL).

Sectorindeling

De variabelen uit het SSB hebben we beschikbaar op SBI 2-digitniveau. In de EWL wordt een hoger sectoraggregatieniveau gehanteerd, namelijk de CAO-sectoren. Dit is een iets hoger aggregatieniveau (sommige 2-digitsectoren zijn samengevoegd) maar wel ruim lager dan SBI 1-digitniveau. We hebben de beide sectorindelingen gecombineerd op dusdanige wijze dat homogene sectoren (in termen van de mate van flexwerk en seizoenmigratie) worden samengevoegd én dat we voldoende sectoren overhouden. Dit resulteert in een indeling van de economie in 17 sectoren. Zie tabel 50.

tabel 50 Gehanteerde sectorindeling

<i>Index sector</i>	<i>SBI 1993 codes plus benaming</i>
1	01-05 Landbouw en visserij
2	10-14 Delfstoffenwinning 40-41 Energie- en waterleidingbedrijven
3	15-16 Voedings- en genotmiddelenindustrie
4	22 Grafische industrie
5	23-25 Aardolie- en chemische industrie
6	27-35 Metaal- en elektrotechnische industrie
7	Rest industrie
8	45 Bouwnijverheid
9	50 Autohandel en -reparatie 52 Detailhandel
10	51 Groothandel
11	55 Horeca
12	60-64 Vervoer en communicatie
13	65-67 Financiële instellingen
14	72 Computerservice- en informatietechnologie Rest zakelijke dienstverlening
15	74501 Uitzendkrachten 747 Schoonmaakbedrijven
16	75 Openbaar bestuur 80 Onderwijs 85 Gezondheids- en welzijnszorg
17	90-93 Cultuur en overige dienstverlening

Resultaten Model 1: Looneffecten

In dit hoofdstuk bespreken we de resultaten van de uitgevoerde regressies voor Model 1. Zoals gezegd berekenen we regressies met twee verschillende maatstaven voor het relatieve belang van seizoenmigranten: ten eerste het aantal seizoenmigranten als aandeel van het totaal aantal werknemers, oftewel variabele seiztot (zie Model 1a), en ten tweede het aantal seizoenmigranten als aandeel van het aantal tijdelijke werknemers, oftewel variabele seiztijd (zie Model 1b).

Onderzoeksaanpak

We beschikken over data voor 17 sectoren, zeven jaren (1999-2005) en drie typen werknemer. We sluiten sector 2 (delfstoffenwinning en energiebedrijven) echter uit van de regressies. Deze sector heeft een zeer gering aantal seizoenmigranten en een relatief zeer hoog uurloon. Het is aannemelijk dat deze sector de uitkomsten zou verstoren. In de regressiesteekproef zijn er dan 16 sectoren, zes jaren (één jaar gaat verloren vanwege de vertraging in het model) en drie typen werknemer, totaal $16 \times 6 \times 3 = 288$ waarnemingen. We berekenen uitkomsten voor drie varianten van de regressievergelijkingen (1a) en (1b). Ten

eerste de basisvariant met 288 waarnemingen (variant I). Ten tweede een variant waarbij de sector uitzendbureaus is uitgesloten. Deze sector bevat zo'n 60% van alle seizoenmigranten, dus het is mogelijk dat deze sector op zichzelf de uitkomsten beïnvloedt. Ten derde hebben we ook nog een selectie van sectoren gekozen waar minimaal 750 seizoenmigranten (gemiddeld over de jaren) werkzaam zijn. Sectoren met bijna geen seizoenmigranten (sector 2 tot en met 7 en 13 en 14 uit tabel 50) zijn hier uitgesloten. Per variant zijn er twee regressies: één met alle waarnemingen (linkerkolom) en één exclusief uitschieters (rechterkolom). Wanneer er uitschieters in het model zitten worden de modelcoëfficiënten mogelijk niet zuiver geschat. We definiëren een uitschieter als een waarneming waarvoor het absolute gestandaardiseerde residu groter is dan 2.5. In de tabellen laten we de Jarque Bera statistic zien. Deze geeft aan of de residuen normaal verdeeld zijn. Een p-waarde groter dan 0.05 correspondeert met normaal verdeelde residuen, waardoor de coëfficiënten normaal te interpreteren zijn.

Resultaten Model 1a: invloed seiztot op lonen

Zoals eerder beschreven ziet Model 1a er als volgt uit:

$$\ln w_{i,s,t} = \beta_{bin,vast} D_{bin,vast} seiztot_{s,t-1} + \beta_{bin,tijdelijk} D_{bin,tijdelijk} seiztot_{s,t-1} + \beta_{seiz} D_{seiz} seiztot_{s,t-1} + \gamma_1 deeltijd_{s,t} + \gamma_2 leeftijd_{18-35,i,s,t} + \omega I_i + \sigma S_s + \tau T_t \quad (1a)$$

$$\text{met } seiztot_{s,t} = \frac{\text{arbeidsvolume seizoenmigranten}}{\text{arbeidsvolume totaal aantal werknemers}_{s,t}}$$

Omdat we geïnteresseerd zijn in mogelijk verschillende effecten van het aandeel seizoenmigranten op de lonen van binnenlandse werknemers met vaste banen, binnenlandse flexwerkers en seizoenmigranten, bouwen we de mogelijkheid in dat de invloed van de variabele seiztot op het uurloon verschillend kan zijn voor deze drie groepen werknemers. We hebben echter ook steeds getoetst of een splitsing van het effect van de variabelen deeltijd en leeftijd naar type werknemer significant bijdraagt aan de verklaring van het model. Dit bleek niet het geval, zodat we deze splitsing verder niet hanteren in onze modellen. Ten slotte zijn er ook statistische toetsen uitgevoerd die uitwijzen dat de groepen dummy's significant bijdragen aan de verklaringskracht van het model, m.a.w. deze mogen niet worden weggelaten.

De uitkomsten voor Model (1a) staan in tabel 51.

tabel 51 Uitkomsten seiztot

Variabele (parameter)	I Basis		II Exclusief uitzend bureaus		III Alleen sectoren met minimaal 750 seizoen- migranten	
	Seiztot (t-1) ($\beta_{bin,vast}$)	-1,68 (0,9)	-1,24 (0,7)	-4,3 ** (2,3)	-4,0 ** (2,3)	-1,25 (0,6)
Seiztot (t-1) ($\beta_{bin,tijdelijk}$)	-1,63 (0,8)	-1,27 (0,7)	-5,8 *** (3,1)	-5,6 *** (3,1)	-1,80 (0,9)	-1,68 (0,8)
Seiztot (t-1) (β_{seiz})	-1,85 (1,0)	-1,66 (0,9)	-0,032 (0,0)	0,34 (0,2)	-1,95 (1,0)	-2,01 (1,0)
Leeftijd ₁₈₋₃₅	-0,24 (1,4)	-0,16 (1,2)	-0,22 (1,4)	-0,19 (1,4)	-0,16 (0,8)	-0,064 (0,4)
Deeltijd	-0,51 (0,7)	-0,57 (0,8)	0,38 (0,4)	0,32 (0,4)	-1,06 (1,5)	-0,97 (1,4)
Aantal waarnemingen	288	282	270	265	162	159
R ²	0,866	0,895	0,871	0,895	0,895	0,920
Jarque-Bera (p-waarde)	70,3 (0,000)	1,9 (0,385)	64,2 (0,000)	1,4 (0,497)	40,9 (0,000)	1,3 (0,520)
Ongewogen gem. seiztot		0,013		0,0064		0,021
Ongewogen gem. arbeidsvolume seizoenmigranten (FTE's)		2353		1030		3848
Ongewogen gem. totaal arbeids- volume (FTE's)		348763		355804		424160

* $p < 0.10$.

** $p < 0.05$.

*** $p < 0.01$.

Noot: Coëfficiënten voor dummy's voor sector, jaar, en type werknemer niet in tabel vermeld.

Absolute, voor heteroskedasticiteit gecorrigeerde t-waarden tussen haakjes.

We zien dat er weinig significante effecten zijn. Alleen wanneer de uitzendbranche is uitgesloten is er een relatief sterk effect op het loon van binnenlandse werknemers (zowel vast als flexibel). Het effect is echter kleiner dan door de hoge coëfficiënt gesuggereerd wordt. Een toename van seiztot met 0,01 (1%-punt) heeft een negatief effect van $0,01 \times 5,6 = 0,056$, oftewel 5,6%, op de lonen van binnenlandse flexwerkers (merk op dat uurloon in logs is gemeten). Merk echter op dat voor de gemiddelde sector 1% van het totaal aantal werknemers overeenkomt met ongeveer 3500 FTE's aan seizoenmigranten, oftewel 3,5 maal het totaal aantal seizoenmigranten in de gemiddelde sector. Gemiddeld heeft een

toename van het aantal seizoenmigranten met 20% (206 FTE's) een negatief effect op het loon van $(206/355804) \times 5,6 = 0,003$ oftewel 0,3%.

Ook al zijn de gevonden effecten klein, het is opvallend dat de effecten van variabele seiztot op de lonen van binnenlandse werknemers sterker zijn in variant II. De sterkere effecten van variabele seiztot op de lonen van binnenlandse werknemers in variant II suggereren dat in de sector uitzendbureaus de loonconcurrentie tussen binnenlandse werknemers en seizoenmigranten zwakker is dan in andere sectoren. Een verklaring kan zijn dat in de uitzendbranche de seizoenmigranten onder dezelfde CAO vallen als binnenlandse flexwerkers waardoor ze hetzelfde loon verdienen. Een verklaring kan zijn dat in de uitzendbranche de seizoenmigranten in dezelfde CAO-schaal vallen als binnenlandse tijdelijke arbeidskrachten, waardoor ze hetzelfde loon verdienen. In de overige sectoren worden seizoenmigranten veelal in de laagste salarisschalen ingedeeld waardoor het mogelijk is dat het loon van de seizoenmigrant lager is dan de lonen van binnenlandse werknemers. Dit kan verklaren dat het negatieve effect in variant II (waar de sector uitzendbureaus is uitgesloten van de regressies) sterker is dan in varianten I en III.

Ten slotte merken we op dat het effect van meer seizoenmigranten op het gemiddelde loon van deze seizoenmigranten (parameter β_{seiz}) niet significant verschilt van nul. Dit suggereert dat de seizoenmigranten merendeels moeilijk vervulbare vacatures opvullen.

Resultaten Model 1b: invloed seiztijd op lonen

Zoals eerder beschreven ziet Model 1b er als volgt uit:

$$\ln w_{i,s,t} = \beta_{bin,vast} D_{bin,vast} seiztijd_{s,t-1} + \beta_{bin,tijdelijk} D_{bin,tijdelijk} seiztijd_{s,t-1} + \beta_{seiz} D_{seiz} seiztijd_{s,t-1} + \gamma_1 deeltijd_{s,t} + \gamma_2 leeftijd_{18-35,i,s,t} + \omega I_i + \sigma S_s + \tau T_t \quad (1b)$$

met $seiztijd_{s,t} = \frac{\text{arbeidsvolume seizoenmigranten}}{\text{arbeidsvolume tijdelijke werknemers}_{s,t}}$

De uitkomsten voor Model (1b) staan in tabel 52.

tabel 52 Uitkomsten seiztijd

Variabele (parameter)	I Basis		II Exclusief uitzendbu- reaus		III Alleen sectoren met mi- nimaal 750 seizoenmi- granten	
Seiztijd (t-1) ($\beta_{bin,vast}$)	-0,022 (0,3)	-0,023 (0,3)	-0,027 (0,3)	-0,027 (0,4)	-0,096 (0,9)	-0,13 (1,4)
Seiztijd (t-1) ($\beta_{bin,tijdelijk}$)	-0,22 ** (1,9)	-0,17 * (1,7)	-0,23 ** (2,0)	-0,17 * (1,8)	-0,23 * (1,8)	-0,27 ** (2,3)
Seiztijd (t-1) (β_{seiz})	-0,054 (0,6)	-0,087 (1,0)	-0,070 (0,8)	-0,11 (1,3)	0,070 (0,6)	0,005 (0,1)
Leeftijd ₁₈₋₃₅	-0,21 (1,2)	-0,16 (1,0)	-0,20 (1,1)	-0,19 (1,2)	0,024 (0,1)	0,18 (0,9)
Deeltijd	-0,30 (0,5)	-0,36 (0,7)	0,33 (0,4)	0,22 (0,3)	-0,73 (1,4)	-0,79 * (1,8)
Aantal waarnemingen	288	281	270	264	162	157
R ²	0,872	0,901	0,871	0,898	0,900	0,931
Jarque-Bera (p-waarde)	33,5 (0,000)	0,2 (0,923)	28,0 (0,000)	0,1 (0,960)	23,9 (0,000)	0,6 (0,726)
Ongewogen gem. seiztijd		0,251		0,257		0,205
Ongewogen gem. arbeidsvolume seizoenmigranten (FTE's)		2364		994		3893
Ongewogen gem. arbeidsvolume flexwerkers (FTE's)		18672		9629		30731

* $p < 0.10$.

** $p < 0.05$.

*** $p < 0.01$.

Noot: Coëfficiënten voor dummies voor sector, jaar, en type werknemer niet in tabel vermeld.

Absolute, voor heteroskedasticiteit gecorrigeerde t-waarden tussen haakjes.

In tabel 52 valt op dat het aandeel seizoenmigranten in het totaal aantal flexwerkers een significant negatieve invloed heeft op het loon van binnenlandse werknemers met tijdelijke dienstverbanden. Het effect is robuust. Een toename van seiztijd met 0,1 (oftewel 10%-punt) heeft een negatief effect op het loon van $0,1 \times 0,2 = 0,02$, oftewel 2% (merk op dat uurloon in logs is gemeten). Gemiddeld heeft een toename van het aantal seizoenmigranten met 20% (473 FTE's in model I) een negatief effect op het loon van binnenlandse flexwerkers van $(473/18672) \times 0,2 = 0,005$ oftewel 0,5%.

Evenals bij variabele seiztot is het effect van meer seizoenmigranten op het gemiddelde loon van deze seizoenmigranten (parameter β_{seiz}) niet significant verschillend van nul. Voor de controlevariabelen vinden we alleen een significant negatief effect voor de mate waarin in deeltijd gewerkt wordt (variant III). Dit is conform verwachting.

Resultaten Model 2: Verdringingseffecten

Als gezegd schatten we de volgende vergelijkingen:

$$seiztijd_{s,t} = \phi (\ln w_{seiz} - \ln w_{bin,tijdelijk})_{s,t-1} + \gamma_1 vrouw_{s,t} + \gamma_2 leeftijd_{18-35,s,t} + \sigma S_s + \tau T_t \quad (2a)$$

$$tijdelijk_{s,t} = \phi (\ln w_{bin,tijdelijk} - \ln w_{bin,vast})_{s,t-1} + \gamma_1 vrouw_{s,t} + \gamma_2 leeftijd_{18-35,s,t} + \sigma S_s + \tau T_t \quad (2b)$$

$$seiztot_{s,t} = \phi_1 (\ln w_{seiz} - \ln w_{bin,tijdelijk})_{s,t-1} + \phi_2 (\ln w_{bin,tijdelijk} - \ln w_{bin,vast})_{s,t-1} + \gamma_1 vrouw_{s,t} + \gamma_2 leeftijd_{18-35,s,t} + \sigma S_s + \tau T_t \quad (2c)$$

met

$$seiztijd_{s,t} = \frac{\text{arbeidsvolume seizoenmigranten}}{\text{arbeidsvolume tijdelijke werknemers}_{s,t}}, \text{ en}$$

$$tijdelijk_{s,t} = \frac{\text{arbeidsvolume tijdelijke werknemers}}{\text{arbeidsvolume totaal aantal werknemers}_{s,t}}$$

$$seiztot_{s,t} = \frac{\text{arbeidsvolume seizoenmigranten}}{\text{arbeidsvolume totaal aantal werknemers}_{s,t}}$$

De dimensies in dit model zijn sector en jaar. Opnieuw laten we sector 2 (delfstoffenwinning en energiebedrijven) weg, zodat we 16 sectoren x 6 jaren = 96 waarnemingen per schatting hebben. De uitkomsten voor vergelijking (2a) tot en met (2c) staan in tabel 53. Opnieuw zijn de vergelijkingen geschat met en zonder uitschieters. Ook zijn de robuustheidsvarianten uit Model 1 (een schatting exclusief uitzendbureaus en een schatting met alleen sectoren met minimaal 750 seizoenmigranten) weer uitgevoerd. Aangezien de uitkomsten van deze varianten niet wezenlijk verschillen van de uitkomsten in tabel 53, zullen we deze uitkomsten verder buiten beschouwing laten.

tabel 53 Uitkomsten verdringingseffecten

Variabele	Vergelijking (2a): te verklaren varia- bele seiztijd		Vergelijking (2b): te verklaren varia- bele tijdelijk		Vergelijking (2c): te verklaren varia- bele seiztot	
$(\ln w_{seiz} - \ln w_{bin,tijd})_{s,t-1}$	0,053 (0,4)	0,091 (0,8)			0,0061 (1,4)	0,0071 (1,3)
$(\ln w_{bin,tijd} - \ln w_{bin,vast})_{s,t-1}$			0,0029 (0,8)	0,0039 (1,4)	0,001 (0,3)	0,0030 (1,0)
Vrouw	-1,0 (1,6)	-0,66 (1,3)	0,12 (1,5)	0,034 (0,6)	-0,094* (1,9)	-0,053 (1,5)
Leeftijd ₁₈₋₃₅	-2,8 *** (5,2)	-2,4 *** (5,0)	0,066 (0,7)	-0,053 (1,0)	0,070 (0,7)	0,028 (0,6)
Aantal waarnemingen	96	92	96	92	96	92
R ²	0,848	0,894	0,998	0,999	0,965	0,986
Jarque-Bera (p-waarde)	13,0 (0,001)	17,0 (0,000)	490,7 (0,000)	4,8 (0,089)	654,4 (0,000)	345,9 (0,000)

* $p < 0.10$.

** $p < 0.05$.

*** $p < 0.01$.

Noot: Coëfficiënten voor dummy's voor sector en jaar niet in tabel vermeld. Absolute, voor heteroskedasticiteit gecorrigeerde t-waarden tussen haakjes.

In vergelijking (2a) zijn de aandelen van vrouwen en jongere werknemers (variabelen vrouw en leeftijd₁₈₋₃₅) berekend ten opzichte van aantal tijdelijke werknemers (de noemer van seiztijd) en in vergelijking (2b) en (2c) t.o.v. totaal aantal werknemers (de noemer van tijdelijk en seiztot).

Het valt direct op dat het effect van de diverse loonverschillen op de verschillende afhankelijke variabelen in geen enkel model significant is. Zoals eerder uitgelegd kan het verdringingseffect berekend worden als het product van de ϕ -coëfficiënt uit vergelijking (2) en de relevante β -coëfficiënten uit de uurloonvergelijkingen (Model 1). Uit tabel 53 blijkt dat de ϕ -coëfficiënt altijd nul is, zodat het verdringingseffect ook nul is. Voor vergelijking (2a) vinden we nog een negatief effect voor het aandeel jongere werknemers (18-35 jaar). Sectoren met veel jonge flexwerkers hebben minder seizoenmigranten. Dit kan betekenen dat het werken in deze sectoren aantrekkelijker bevonden wordt door jongere werknemers waardoor er minder seizoenmigranten nodig zijn.

Kijken we naar de Jarque-Bera statistics, dan zien we dat deze slechtere waarden heeft dan voor Model 1 (tabel 51 en tabel 52). Dit zou kunnen betekenen dat het model nog niet helemaal goed is gespecificeerd.¹ Echter, de directe correlatie-coëfficiënten tussen de variabelen seiztijd, tijdelijk en seiztot enerzijds, en de variabelen $(\ln w_{seiz} - \ln w_{bin,tijd})_{s,t-1}$ en $(\ln w_{bin,tijd} - \ln w_{bin,vast})_{s,t-1}$ anderzijds, va-

¹ De hoge R²-waarden worden veroorzaakt door de groepen sector- en jaardummy's die sterk bijdragen aan de verklaringskracht van het model. Wanneer we de dummy's weglaten zijn de effecten voor de loonverschillen nog steeds niet significant.

riëren tussen 0,01 en 0,18. Deze lage waarden maken het onwaarschijnlijk dat er - in weerwil van tabel 53 - alsnog een effect zou zijn van het vertraagde loonverschil op het aandeel seizoenmigranten of tijdelijke werknemers. We concluderen daarom dat er geen verdringingseffecten van seizoenmigranten op de werkgelegenheid van binnenlandse werknemers zijn.

BIJLAGE IV Ondernemersenquête meerwaarde van de seizoenmigrant

Dataverzameling

De telefonische enquête is uitgevoerd door Stratus, een zusteronderneming van EIM. In overleg met de begeleidingscommissie is het steekproefkader en de vragenlijst opgesteld. De vragenlijst begon met een screeningsvraag of een ondernemer in 2007 tijdelijk personeel heeft ingezet voor seizoenarbeid. De respondenten die hier nee op antwoordden behoorden niet tot de doelgroep. Om de scoringskans op bedrijven met seizoenmigranten zo groot mogelijk te maken wordt gebruik gemaakt van een gestratificeerde steekproef. De resultaten worden vervolgens opgehoogd naar de populatie. De uitzendbureaus zijn apart benaderd om dubbeltellingen te voorkomen.

Responsverantwoording

<i>Respons bedrijven exclusief uitzendbureaus</i>		
a	Aantal benaderde bedrijven	6168
b	Onbereikbaar (in gesprek, etc.)	3339
c	Aantal bereikte bedrijven	2829
d	Weigering	473
e	Deelname (c-d)	2356
	Percentage deelname (e/c)	83%
f	Voldoet niet aan selectiecriteria	22
g	Aantal geslaagde gesprekken (e-f)	2334
	Percentage door screening (g/e)	99%
	Percentage geslaagd (g/c)	83%

<i>Respons uitzendbureaus</i>		
a	Aantal benaderde bedrijven	925
b	Onbereikbaar (in gesprek, etc.)	221
c	Aantal bereikte bedrijven	704
d	Weigering	69
e	Deelname (c-d)	635
	Percentage deelname (e/c)	90%
f	Voldoet niet aan selectiecriteria	243
g	Aantal geslaagde gesprekken (e-f)	392
	Percentage door screening (g/e)	62%
	Percentage geslaagd (g/c)	56%

In totaal werden 7093 bedrijven gebeld om 2726 geslaagde gesprekken af te nemen. De bereidheid om deel te nemen was hoog. Bij de uitzendbureaus volde-

den veel bedrijven niet aan de selectiecriteria, namelijk 243 van de 392 bedrijven. Hoewel er veel van de gebelde bedrijven tijdelijk personeel in dienst hadden voor seizoenarbeid, was het aandeel bedrijven met seizoenmigranten onder deze groep respondenten niet erg hoog. Van de geslaagde gesprekken hadden 252 bedrijven seizoenmigranten in dienst. Op basis van deze 252 bedrijven zijn de kenmerken van de seizoenmigrant bepaald.

Betrouwbaarheid

Het is van belang de resultaten uit de enquête op de juiste manier te interpreteren. De kleinste groep onder de respondenten waren de respondenten met seizoenmigranten. In de restgroep (alles behalve de seizoenmigranten) is het aantal waarnemingen ongeveer 10 keer groter. De steekproefmarge is afhankelijk van het aantal respondenten, het betrouwbaarheidsniveau en de uitkomst van de enquête zelf. Op basis van een 95% betrouwbaarheidsniveau en 252 waarnemingen kunnen de volgende steekproefmarges opgesteld worden:

Steekproefmarges voor kenmerken seizoenmigranten:

<i>Uitkomst enquête</i>	<i>Standaardafwijking</i>	<i>Minimum werkelijke waarde</i>	<i>Maximum werkelijke waarde</i>
10%	3,7%	13,7%	6,3%
20%	4,9%	24,9%	15,1%
30%	5,7%	35,7%	24,3%
40%	6,0%	46,0%	34,0%
50%	6,2%	56,2%	43,8%
60%	6,0%	66,0%	54,0%
70%	5,7%	75,7%	64,3%
80%	4,9%	84,9%	75,1%
90%	3,7%	93,7%	86,3%

De tabel kan als volgt geïnterpreteerd worden. Uit de enquête blijkt dat het aandeel laagopgeleide seizoenmigranten 50% van alle seizoenmigranten bedraagt. Op basis van het aantal respondenten en een betrouwbaarheidsniveau van 95% zal de standaardafwijking 6,2%-punt bedragen. De werkelijke waarde van het aandeel laagopgeleide seizoenmigranten wanneer de gehele populatie bekend is zal tussen de 56,2% en 43,8% liggen.

Vragenlijst ondernemersenquête

A1. Heeft uw onderneming in 2007 tijdelijk personeel ingezet voor seizoenarbeid?

Ja.
Nee.
Weet niet/wil niet zeggen.

A2. Heeft uw onderneming te maken met een piekperiode in de productie?

Ja.
Nee.
Weet niet/wil niet zeggen.

B1. Hoeveel tijdelijke krachten of uitzendkrachten heeft u in 2007 voor seizoenarbeid ingezet?
(Seizoenwerk: hieronder vallen tijdelijke seizoenwerkers EN seizoenmigranten)

Aantal:

Weet niet/wil niet zeggen

B2. Welk percentage van de tijdelijke krachten is afkomstig van een uitzendbureau?

.... %

Weet niet/wil niet zeggen

B3. Heeft u in 2007 seizoenmigranten in dienst gehad?

[Seizoenmigranten zijn mensen die woonachtig zijn in het buitenland en voor een korte tijd in Nederland werken]

Ja.
Nee.
Weet niet/wil niet zeggen

B4. Hoeveel seizoenmigranten had u in 2007 in dienst?

Aantal:

Weet niet/wil niet zeggen.

B5. Welk percentage van de seizoenmigranten in 2007 was afkomstig van een uitzendbureau?

... %

Weet niet/wil niet zeggen.

B6. In welk kwartaal of welke kwartalen ligt (liggen) de piekperiode(s) van uw bedrijf?

Kwartaal.....

B7. Hoeveel vaste krachten had u in 2007 in dienst?

Aantal: ...

Weet niet/wil niet zeggen.

B8. De volgende vraag gaat over uw tijdelijke werknemers die niet in dienst waren van een uitzendbureau. Waren er in 2007 onder deze tijdelijke werknemers: [ja, nee, weet niet]

Ex-werklozen in dienst

Scholieren in dienst

Huisvrouwen/huismannen in dienst

Senioren (65+) in dienst

inleen-/uitzendkrachten in dienst

Allochtone inwoners in dienst

B009a

Welke van deze groepen komt het meest voor onder de tijdelijke arbeidskrachten?

En daarna?

En daarna?

B10. U heeft in de voorgaande vragen aangegeven dat u geen seizoenmigranten in dienst heeft. Bent u van plan om in de toekomst wel seizoenmigranten in dienst te nemen?

Ja.

Misschien.

Nee.

Weet niet/wil niet zeggen.

B11. Wat is de voornaamste reden om geen seizoenmigranten in dienst te nemen?

Het nationale aanbod van werknemers is voldoende

Taalbarrière

Te veel tijd kwijt met regelen

Culturele verschillen te groot

Anders, namelijk....

Weet niet/wil niet zeggen.

C1. Wat was voor uw onderneming de voornaamste reden voor het in dienst nemen van seizoenmigranten:

(meerdere antwoorden mogelijk, opties oplezen!)

Er was niet voldoende aanbod van tijdelijke werknemers in Nederland

Seizoenmigranten zijn goedkoper

Seizoenmigranten zijn productiever

Anders, namelijk

Weet niet/wil niet zeggen

C2. Hoe lang zijn de seizoenmigranten gemiddeld bij u aan het werk?

1 maand

2 tot 6 maanden

6 maanden tot 1 jaar

Weet niet/wil niet zeggen

C3. Hoe bent u met de seizoenmigranten in contact gekomen? [ja, nee, weet niet/wil niet zeggen]

Benaderd door de seizoenmigranten zelf

Via een bemiddelingsbureau

Via een uitzendbureau

Via werving in land van herkomst

Via een andere manier (welke)

C4. Kunt u een grove verdeling geven van het opleidingsniveau van de seizoenmigranten? (percentages)

Laag opgeleid (geen opleiding, VMBO)

Middelbaar opgeleid (HAVO/VWO/MBO)

Hoog opgeleid (HBO/WO)

C5. Het opleidingsniveau van seizoenmigranten, is dat gemiddeld genomen hoger of lager dan dat van tijdelijke krachten uit Nederland?

Hoger

Lager

Ongeveer gelijk

Weet niet/wil niet zeggen

C6. Uit welke landen waren de seizoenmigranten afkomstig?
(meerdere landen mogelijk, Ja, Nee, weet niet/wil niet zeggen)

Polen
Roemenië
Bulgarije
België of Duitsland
Tsjechië, Slowakije, of Hongarije
Ander Europees land
Buiten Europa

C7. Bij hoeveel procent van de seizoenmigranten in 2007 was een tewerkstellingsvergunning nodig?

...%
Weet niet/wil niet zeggen]

C8. Voor de meeste EU-landen is sinds medio 2007 geen tijdelijke tewerkstellingsvergunning meer nodig. Was dit voor u aanleiding om seizoenmigranten, of meer seizoenmigranten aan te nemen?

Ja.
Nee.
Weet niet/wil niet zeggen

C9. Wat is het gemiddelde bruto-uurloon van een seizoenmigrant?
(indien alleen uitzendtarief mogelijk is, deze invullen)

€
tarief uitzendbureau €

C10. Heeft u nog aanvullende kosten voor het in dienst hebben van seizoenmigranten?

Ja.
Nee.
Weet niet/wil niet zeggen

C10a. Wat zijn de kosten per kracht over de hele periode dat de seizoenarbeid verricht wordt:

Van de huisvesting (euro's)
Het vervoer (euro's)
De bemiddeling (euro's)

C11. Het is denkbaar dat seizoenarbeid een gunstige uitwerking heeft op uw bedrijf. Kunt u bij de volgende stellingen aangeven of dit volgens u geldt en in welke mate [zeer groot, groot, redelijk groot, klein, zeer klein]?

1. Door de seizoenmigranten heb ik het commerciële netwerk kunnen uitbreiden met klanten of leveranciers uit de landen van herkomst van de seizoenmigranten
2. Door de seizoenmigranten ben ik gekomen tot meer efficiënte werkmethoden
3. Van de seizoenmigranten gaat een positieve invloed uit op de innovativiteit van ons bedrijf (voorbeelden)

C12. Hoeveel procent van de seizoenmigranten was op een eerder tijdstip al eens bij u werkzaam?

... %

Aantal: ...

Weet niet/wil niet zeggen

C13. Hoeveel jaar achtereen komt een seizoenmigrant gemiddeld terug?

... Jaar

Weet niet/wil niet zeggen

C14. Kunt u gemakkelijk aan seizoenmigranten komen?

Ja.

Nee.

Weet niet/wil niet zeggen.

C15. Merkt u dat er hierin veranderingen optreden?

Ja.

Nee.

Weet niet/wil niet zeggen

C16. Wat is de reden van de veranderingen?

(Meerdere antwoorden mogelijk)

Animo om naar Nederland te komen neemt af

Andere sectoren zijn voor seizoenmigranten aantrekkelijker

Het uitzendbureau kan ze niet meer leveren

C17. Verwacht u dat de seizoenmigranten de komende vijf jaar uit dezelfde landen blijven komen?

Ja.
Nee.
Weet niet/wil niet zeggen

C18. Uit welke andere landen gaan de seizoenmigranten komen?

Roemenië of Bulgarije
Oekraïne of Wit-Rusland
Anders, namelijk
Weet niet/wil niet zeggen

C19. Wat zou u doen als de komende jaren minder seizoenmigranten bereid zijn hier te komen werken? Zou u...[Ja, Nee, weet niet/wil niet zeggen]

Terugvallen op groepen werknemers uit Nederland die in het verleden werden ingezet
Productie verlagen
Productie verplaatsen naar ander land
Actief werven in andere EU-landen
Actief werven buiten de EU
Seizoenbanen combineren, zodat het met vaste banen is in te vullen
Zoeken naar efficiëntere productiemethoden, zodat minder personeel nodig is.

C20. Is uw onderneming van plan om in de toekomst weer seizoenmigranten in dienst te nemen?

Ja.
Misschien.
Nee.
Weet niet/wil niet zeggen.

C21. Heeft u het idee dat seizoenmigranten in het algemeen een positieve invloed hebben op de Nederlandse economie?

Ja.
Nee.
Weet niet/wil niet zeggen.

C22. En op het vestigingsklimaat?

Ja.
Nee.
Weet niet/wil niet zeggen

Ik ga nu uw mening vragen over de relatie tussen seizoenmigranten en illegaliteit in het algemeen. Het gaat daarbij uitdrukkelijk niet om uw bedrijf!

D1. In het verleden werden seizoenmigranten nogal in verband gebracht met illegale tewerkstellingen, onder meer door de strikte toepassing van tewerkstellingsvergunningen en het te geringe aantal binnenlandse aanmeldingen. Sinds medio vorig jaar is deze eis vervallen voor een aantal Oost-Europese landen. Hebt u het gevoel dat het aantal illegale werknemers hierdoor is

Toegenomen?

Gelijk gebleven?

Afgenomen?

Weet niet/wil niet zeggen.

D2. Heeft u de indruk dat het aantal seizoenmigranten dat onderbetaald wordt hierdoor is afgenomen:

Ja.

Nee.

Weet niet/wil niet zeggen.

D3. Hoeveel procent van de ondernemers, denkt u, heeft in uw bedrijfstak illegale (seizoen)-arbeiders in dienst?

... %

Weet niet/wil niet zeggen

D4. Is dat volgens u hoger of lager dan voor alle bedrijfstakken?

Hoger.

Lager.

Hetzelfde

Weet niet/wil niet zeggen

D5. Heeft u de indruk dat arbeidsmigranten met een tijdelijke tewerkstellingsvergunning op grote schaal na afloop van de vergunningstermijn de illegaliteit ingaan?

Ja.

Nee.

Weet niet/wil niet zeggen.

D6. Heeft u de indruk dat seizoenmigranten in uw bedrijfstak op grote schaal onderbetaald worden?

Ja.

Nee.

Weet niet/wil niet zeggen.